

พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

803

959.35
ค
ด.1
1.11

0
959.35

กย ๘๖ พ ๓

ล. 1
๕. 11

พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

เล่ม ๑

ของ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

นายจร สุขพานิช

๕ ซอยมุกดาภิบาล

ถนนลาดพร้าว กรุงเทพฯ - ๑๙

พิมพ์ครั้งที่ ๑
พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๔

ปกอ่อนราคาเล่มละ ๑๐ บาท

~~สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ~~
จุฬารัตน์ ๒๖ พระโขนง กรุงเทพฯ ๓ โทร. ๓๑๒๑๕๖-๓๑๒๑๕๗

องค์การฯ ของครุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

70938

8 190565

20 ก.ย. 2521

สารบาญ

พ.ศ. ๒๓๖๓

เสวยราชย์	หน้า
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต	๑
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ	๓
พระราชพิธีอุปราชาภิเษกกรมหมื่นศักดิ์กมลเสเพล	๔
ทรงตั้งพระราชอาคัน	๖
ทรงสถาปนาสมเด็จพระพันปีหลวงและพระบรมวงศานุวงศ์	๖
ทรงตั้งข้าราชการ	๗
เจ้าพระยาพระคลังปรึกษาราชการ	๘
ขอประเวศวัง	๙
โปรดให้ยกทัพไปช่วยอังกฤษ	๙
เกิดจันทรเหย	๑๑
สร้างและซ่อมพระราชวัง	๑๓
ราชสาส์นพม่าถวญ	๑๔

พ.ศ. ๒๓๖๔

ญวนส่งราชสาส์นและบรรณาการมาถวาย	๒๑
งานพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	๒๒
ราชทูตไทยไปเมืองจีน	๒๔

เจ้าอนเวียงจันทลงมาช่วยการพระบรมศพ	๒๖
ชิงกฤษไค้เขตแดนพม่า	๒๖
พิจิตรเปรียง	๒๘
การรับรองทูตชิงกฤษ	๓๐

พ.ศ. ๒๓๖๕

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีสวรรคต	๓๖
เจ้าเมืองบงกระหล้าทำสัญญาค้าขายกับพม่า	๓๖
เจ้าอนเวียงจันทเป็นกบฏ	๓๘
เจ้าอุปราชเกลี้ยกล่อมหัวเมืองชนบท	๔๐
เจ้าอนยกทัพออกจากเวียงจันท	๔๒
อนกวาดครอยครวนครราชสีมา	๔๓
พระยาปลัดเข้าหาอน	๔๕
ท่านผู้หญิงไม่ต่อสู้กองทัพอน	๔๖
อนถอยทัพ	๔๘
อนตั้งค่ายบนเขาสาร	๔๙
ราชทูตไทยกลับจากเมืองจันท	๕๐
กรมพระราชวังบวร ขกทัพออกยกกอง	๕๑
กรมพระราชวังบวร ข ไปตั้งค่ายอยู่ที่ท่าเรือ	๕๒

กรมพระราชวังบวร ฯ ยกทัพไปทางตงพระยาไฟ	๕๒
กองทัพไทยยกไปทางเมืองปราจีนอก ๔ ทิศ	๕๓
ใบยอกเจ้าพระยานคร ฯ เรืองทัพเรืออังกฤษ	๕๓
โปรด ฯ ให้หากองทัพเจ้าพระยาพระคลังกลับ	๕๔

พ.ศ. ๒๓๗๐

ทัพหลวงกรมพระราชวังบวร ฯ ตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา	๕๔
เจ้าพระยานครราชสีมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ	๕๕
กรมพระราชวังบวร ฯ ให้ทัพพระยาราชสุภาวดีไปตี เมืองจำปาศักดิ์	๕๕
พระยาราชสุภาวดีคิดทัพเจ้าโถงแตก	๕๕
พระยาราชสุภาวดีมหน่งสอธงเจ้าอุปราช	๕๖
พระยาราชสุภาวดีคิดค่ายเวียงคอกแตก	๕๖
กรมพระราชวังบวร ฯ แต่งทัพไปตีค่ายหนองบัวลำภู	๕๗
ทัพหลวงยกมาจากเมืองนครราชสีมา	๕๗
ทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตกและจับแม่ทัพลาวได้	๕๗
ทัพเจ้าพระยาอภัยภูธรตีทัพราชวงศ์แตก	๕๘
เจ้าอนุหนกลับเมืองเวียงจันทน์	๕๘
เจ้าอนุหนจากเมืองเวียงจันทน์ไปอยู่เมืองล้านนา	๕๘

พระยาสุโกยกเขาล้อมทพทค้ายสมบอย	๕๔
กรมหมื่นนเรศวรโยธยภเขาคทพพระยาสุโก	๕๔
กรมหมื่นนเรศวรโยธยภกล้อม	๕๔
กรมหมื่นเสนาบรรณกษณกรกรมหมื่นนเรศวรโยธยภจาก	
ทลอม	๖๐
ทพลาวแตก	๖๐
กองทพไทยตงค้ายรบเสด็จทเมืองพนพรว	๖๐
ไคเมืองเวียงจันท	๖๐
ทพหลวงเสด็จตงเมืองเวียงจันท	๖๐
เจ้าอุปราชเขาสวามภกค	๖๑
กรมพระราชวังบวร ฯ กราบทลเรองเมืองเวียงจันท	๖๑
กรมพระราชวังบวร ฯ ให้สร้างพระเจดยปราบเวียง	๖๔
คทพพระยาเซยงสาแตก	๗๐
พระยาเซยงสาเขหาพระยาราชสภาวค	๗๑
พระยาราชสภาวคททพอยเมืองยโสธร	๗๑
เจ้าราชขบตรตงค้ายเมืองอบล	๗๑
พระยาราชสภาวคเขาคค้ายเจ้าราชขบตร	๗๑
เจ้าราชขบตรหน	๗๒

พระยาราชนิกูลเสด็จอยู่ในเมืองจำปาศักดิ์	๗๒
พระยาราชนิกูลเสด็จมาตั้งอยู่ในเมืองนครพนม	๗๒
ญวนแม่ทัพหนามหนั่งสองพระยาสุริยภักดิ์	๗๒
พระยาราชนิกูลพาพระยาเซียงสาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท	๗๓
เจ้าพระยาอภัยภูธรสมุหนายกทรงอนิจกรรม	๗๓
กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จถึงกรุงเทพฯ ฯ	๗๔
เสด็จพระยาราชนิกูลเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธรสมุหนายก	๗๔
มหนะสองขอกเรือเมืองเวียงจันทน์ของเลโฮ	๗๔
เจ้าพระยาราชนิกูลไต่พระบาง	๗๕
เจ้าพระยาราชนิกูลพาเจ้าอุปราชลงมากรุงเทพฯ ฯ	๗๕
โปรด ฯ ให้เจ้าอุปราชไปอยู่บ้านอนบางยี่ขัน	๗๕

พ.ศ. ๒๓๓๑

ไต่พระบรมศพลักษณะ	๗๕
งานพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี	๗๖
งานพระศพพระองค์เจ้ากุญแจและศพเจ้าคุณนวล	๗๗
งานศพเจ้าพระยาอภัยภูธรและศพท้าวทรงกันดาล	๗๘
เจ้าพระยาราชนิกูลกลับไปเมืองเวียงจันทน์	๗๘
ไต่พระบรมอัฐิ รัตนนาเคนทร์	๗๘

ไ้พระบรมนาเคนทร์	๗๙
เจ้าพระยาราชสวาทค้แต่งตั้งข้ไปเมืองเวียงจันท้	๗๙
พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์	
หลวงสเรนทรวิชิตไปตั้งอยู่วัดกลาง	๗๙
เจ้าเวียงคณาม้ให้ชวนพวอนและราชวงศ์	
มาส่งเมืองเวียงจันท	๘๐
เจอนเจาราชวงศ์ยกมาถ้เมืองเวียงจันท	๘๐
เจอนเจาราชวงศ์ยกคนเขาล้อมกองทั้ไทยท้เวียงจันท	๘๑
เจ้าพระยาราชสวาทค้ถอยทั้ไปเมืองยโสธร	๘๒
เจ้าเวียงคณาม้มีพระราชสาส์นมาขอโทษอน	๘๓
หนังสือองเลโยถ้เจ้าพระยาพระคลัง	๘๓
ทตญวนกลับ	๘๔
เจ้าพระยาพระคลังหนังสือตอบถ้องเลโย	๘๔
เจอนแต่งเจาราชวงศ์ไปจับเจ้าพระยาราชสวาทค้	
ทเมืองยโสธร	๘๕
เจอนร้อพระเจดยปราบเวียง	๘๕
ทัพเจ้าพระยาราชสวาทค้สู้รบกับทัพเจาราชวงศ์	๘๕
ทัพเจาราชวงศ์แตกหนี	๘๖

เจ้าอนทนจากเวียงจันท	๘๓
ตามจับเจ้าสุทนต์สารบุตรภรรยาอนไค	๘๓
เจ้าพระยาราชสุภาวดีถามคำให้การเจ้าสุทนต์สาร	๘๓
คมตัวสุทนต์สารกับญาติพี่น้องส่งมากรุงเทพฯ	๘๔
เจ้าพระยาราชสุภาวดียกขามไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันท	๘๔
ท้าวเพยเมืองเวียงจันทเข้หาเจ้าพระยาราชสุภาวดี	๘๔
แม่ทัพไทยลงฆ่าพวกญวน	๘๕
เจ้าน้อยเมืองพนมเปญจะจับเจ้าอน	๙๐
จับเจ้าอนไค	๙๐
ส่งเจ้าอนกับครอบครัวลงมากรุงเทพฯ	๙๑
ทำกรงเหล็กใส่อนและพวกพ้อง	๙๒
เจ้าอนช่วยตาย	๙๓
สร้างบอมตรเพชร	๙๔
กอบพระสมุทธารเจดีย์	๙๔
สร้างบอมมวเขียรไซมูก	๙๔
ชดคลองสนธิ์หอน	๙๔
เกณฑ์ทอเรือรบ ๓๐ ลำ	๙๕

ทูตญวนเข้ามากรุงเทพฯ ฯ	๙๖
เจ้าพระยาพระคลังมหน่งสอถึงของเลไป	๙๗
ราชทูตไทยไปเมืองญวน	๙๗

พ.ศ. ๒๓๗๒

แม่สรเส่นานครังใหญ่	๙๗
นกของคจทรสงเครองบรรณาการ	๙๙
นกเทพอครเทพมหน่งสอถึงของคอมองคควง	๙๙
ตอบหน่งสอนกเทพอครเทพ	๙๙
ตั้งเจ้าพระยาราชสวาวคเป็นเจ้าพระยาบดินทรเทศา	
ทสมหนายก	๑๐๐
ไทครวเมืองเวียงจันทไปอยู่ลพบุรี สรวบุรี นครไชยศรี	
สุพรรณบุรี	๑๐๐
ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน	๑๐๐
เจ้าเวยกนามตอบพระราชสาสน์	๑๐๐
หน่งสอของเลไปถึงเจ้าพระยาพระคลัง	๑๐๗
ไทพระบรมเอกทนต์ชาวสยประหลาด	๑๐๗
พระราชสาสน์ถึงพระเจ้าเวยกนาม	๑๐๘

พ.ศ. ๒๓๗๓

กรมหมื่นสรุณทรรักษ์สนพระชนม์	๑ ๑ ๑
สมโภชพระมหาปราสาท	๑ ๑ ๑
แปลงพระทนต์อมรินทร์วนฉนัย	๑ ๑ ๑
เปลี่ยนเครื่องบนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน	
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ	๑ ๑ ๒
เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (น้อย) ถึงอสัญกรรม	๑ ๑ ๒
เจ้าพระยาพระคลังว่าทพระสมุหกลาโหม	๑ ๑ ๒
ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน	๑ ๑ ๒
ไบบอกพระยาสงขลาเรื่องเมืองไทร	๑ ๑ ๓
กรมขุนอิศราณรัชสนพระชนม์	๑ ๑ ๔
การพระเมรุกรมหมื่นสรุณทรรักษ์และศพเจ้าคุณวังหน้า	๑ ๑ ๔

พ.ศ. ๒๓๗๔

ชุดคลองแต่ค่านวคปากนาถบางขุนเทียน	๑ ๑ ๔
และชุดแต่บางขุนเทียนถึงวัดกวางโกลา	๑ ๑ ๕
กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์สนพระชนม์	๑ ๑ ๕
เพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร	๑ ๑ ๕
กรมหมื่นนเรศวรโยธินสนพระชนม์	๑ ๑ ๖

สมโภชและเฉลิมพระมหามนเทียร	๑ ๑๖
งานพระศพเจ้านาย	๑ ๑๗
พระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณบางช้าง	๑ ๑๘
นาทวม	๑ ๑๘
เชิญพระชนิสหามาแต่เมืองพิษณุโลก	๑ ๑๘
การปฏิสังขรณ์และฉลองพระอารามต่าง ๆ	๑ ๑๘
ทรงกระทำสัตย์ศกมหาทาน	๑ ๒๐
เจ้าพระยาพระคลังไปดการสร้างขอมเมืองกาญจนบุรี	๑ ๒๑
หนังสือบอกเรื่องตเมืองตานเมืองแขก	๑ ๒๑
เจ้าพระยาพระคลังยกทัพเรือไปช่วยตเมืองตาน	๑ ๒๑

พ.ศ. ๒๓๗๕

เจ้าพระยาบวรราชนครินทร์มราชตเมืองไทรไค	๑ ๒๑
กรมพระราชวังบวร ฯ ประชวรสวรรคต	๑ ๒๒
เลือนกรมเจ้านาย	๑ ๒๓
เจ้าพระยาพระคลังเจ้าพระยาบวรยกทัพไปเมืองตาน	๑ ๒๔
ปรกษาเรื่องตเมืองกลันตัน	๑ ๒๔
พระยากลันตันขอไถ่เมือง	๑ ๒๔

เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยานครมหินงส์อวาลาว

พระยาตรังگان	๑ ๒ ๕
ปรกษาเรื่องการจกตงเจ้าเมืองตรังگانใหม่	๑ ๒ ๖
อธิบายเรื่องไพร่หลวงเกณฑ์บุญ	๑ ๒ ๖
สร้างขอมพมาตชาศก	๑ ๒ ๗
ทตอเมรกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี	๑ ๒ ๗
เรือทตอเมรกันถงกรงเทพมหานคร	๑ ๒ ๘
ทตอเมรกันตกลงทำสัญญา ๒๐ ข้อ	๑ ๒ ๘
ทตอเมรกันเข้าเฝ้า	๑ ๒ ๘

พ.ศ. ๒๓๓๖

งานพระศัพกรมพระราชวังบวร	๑ ๒ ๘
ทตอเมรกันกลับ	๑ ๒ ๘
สิ่งของทตอเมรกันนำเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย	๑ ๒ ๘
พระยาลงาทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือ	๑ ๒ ๘
การจลาจลในเมืองญวน	๑ ๓ ๑
ไปรคเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา	
และเจ้าพระยาพระคลังไปรบญวน	๑ ๓ ๔

กองทัพยกออกจากกรุงเทพมหานคร	๑๓๖
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาเป็นแม่ทัพ ไปตีเมืองหวงพันหาทางยก	๑๓๖
ทัพเรือเจ้าพระยาพระคลังรบกับญวน	๑๓๖
เจ้าพระยาบดินทรเดชาไปตั้งเมืองเขมร	๑๓๗
เจ้าพระยาพระคลังยกไปเมืองโจกุก	๑๓๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง ปรึกษากองทัพ	๑๓๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้สำเร็จโทษเชลยญวน	๑๓๘
กองทัพไทยกับกองทัพญวนเข้าสู้รบกัน	๑๓๘
ทัพเรือญวนล่าถอย	๑๓๘
ขาดหลวงเกลยกล้อมญวนเข้ารีต	๑๓๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ประหารชีวิตปลัดยกกระบัตร เมืองสระบุรี	๑๔๐
ญวนปล่อยแพไฟ	๑๔๐
เจ้าพระยาบดินทรเดชาคุมทัพยกเข้าปล้นค่ายญวน	๑๔๑
เจ้าพระยาพระคลังคุมทัพเรือเข้าตีทัพเรือญวน	๑๔๑
ความไม่พร้อมเพรียงของนายทัพนายกองเรือไทย	๑๔๑

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสั่งให้ทัพยกล่าถอย	๑๔๒
เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากัน	
ถอยทัพ	๑๔๒
ทัพยกไปไทยชนะรบมาอยู่เมืองโจ๊ก	๑๔๓
ญวนเข้าตีเมืองโจ๊ก	๑๔๓
เขมรกำเริบฆ่าพวกกองช้าง	๑๔๔
ญวนถอยทัพจากเมืองโจ๊ก	๑๔๔
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้เรือเร็วมาแจ้งราชการ	
แก่เจ้าพระยาพระคลัง	๑๔๔
เจ้าพระยาพระคลังยกทัพมาพักอยู่เมืองจันทบุรี	๑๔๔
ญวนเขวртออกหากองทัพเจ้าพระยาพระคลัง	๑๔๕
ญวนสวามิภักดิ์	๑๔๕
เขมรเป็นกบฏ	๑๔๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาชักกองทัพไปพักอยู่	
เมืองเชิงกระซุม	๑๔๕
สังครวจัน ๕๐๐ เศษเข้ามากรุงเทพ ฯ	๑๔๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาถอยมาตั้งอยู่เมืองไปริสาท	๑๔๖

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ค้นหาข้างพลายสีประหลาด ขององค์จันทร์	๑๔๖
พระยาราชนิกล เจ้าพระยานครราชสีมา ถอยทัพจาก เมืองไซ่ง่อน	๑๔๖
กองทัพไทยเข้าตั้งในเมืองยศของ	๑๔๗
พ.ศ. ๒๓๓๗	
ญวนพาองค์จันทร์มาตั้งอยู่เมืองพนมเปญ	๑๔๘
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงพลายสีประหลาด	๑๔๘
พระมหาเทพมโหชชิตบอกเรื่องคดีเมืองมหาชัย ฯลฯ	๑๔๙
พระราชวันตรียกเรื่องสืบทอดการเมืองพวน และผาญวน	๑๔๙
เจ้าพระยาธรรมาธิราชยกทัพไปตั้งเมืองหลวงพระบาง และเมืองแก	๑๕๐
บอกส่งตัวเจ้าอุปราชเมืองพวนลงมาเมืองหลวงพระบาง	๑๕๐
หนังสือพระยาเมืองแสนถึงเจ้าเมืองพวน	๑๕๑
เจ้าเมืองพวนยอมสวามิภักดิ์	๑๕๑
เจ้าเมืองพวนตอบหนังสือพระยาเมืองแสน	๑๕๑
เจ้าเมืองพวนรับรองกองทัพไทย	๑๕๒

กองทัพไทยยกไปตีค่ายฉนวนเมืองสุยแตก	๑๕๒
เจ้าเมืองพวนมหนังสอถึงเจ้าอุปราช	๑๕๓
เจ้าพระยาธรรมมาไทรยกไปตีเมืองหวพนหาทางหก	๑๕๓
พระยาอภัยภูเบศร์ถึงอสนีกรรม	๑๕๔
ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๕๔
กรมหลวงเสน่บริรักษ์สันพระชนม์	๑๕๔
เจ้าพระยาธรรมมาแต่่งคนไปเกลี้ยกล่อมพวกเมือง หวพนหาทางหก	๑๕๕
เจ้าพระยาธรรมมาเลิกทัพกลับกรุงเทพ ฯ	๑๕๕
เจ้าพระยาธรรมมาเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องเมืองหวพนหา ทางหก	๑๕๕
โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมมายกทัพกลับไปใหม่	๑๕๖
เกณฑ์ต่อเรือขอมอย่างฉนวน	๑๕๖
เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรี และวัดโยธานิมิตร	๑๕๗
สร้างขัณฑ์ถ้ำพินาศ, ขอมพินาศขัณฑ์จันทบุรี	๑๕๗
เจ้าหมื่นไวยวรรณารถทอดกำยาน แก้วกลางสมุทร ระบิลขวแก้ว,	๑๕๗

สร้างบ่อนเมืองตะเภา และบ่อนคองระพัน	๑๕๗
ของเตยนกนิจของภอเบโคยกับพรรคพวกไท	๑๕๘
ของจันทรงแกพลาลย	๑๕๘
พระยาพระเชมรขอเขามาพึ่งพระบรมเดชานุภาพ	๑๖๐
ไปรตเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร ฯ คิกเอาเมืองเชมร มาขึ้นกรุงเทพ ฯ	๑๖๐
ขุนตระเวนนาเวศกับพวกถูกญวนจับไ้	๑๖๐
เจ้าพระยาพระคลังให้ลามแปลหนังสือขององคมนตรี	๑๖๑
ไ้พระยามงคลนาคนทรช้างพลายเมืองนครราชสีมา	๑๖๓
ซ่อมพระอุโบสถและสร้างพระเจดีย์ในวัดพระเชตุพน	๑๖๔

พ.ศ. ๒๓๓๘

พระยาราชสีห์ยกทัพไปรักษาเมืองอุบลเมืองจำปาศักดิ์	๑๖๕
พระองค์เจ้าลักขณาสีพระชนม	๑๖๖
เจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยาราชสีห์ลงมาเฝ้า	๑๖๗
ปรึกษาเรื่องจกเมืองหวพนหาทางหัก	๑๖๗
ของเตยนกนเทรยมฝักซ่อมทหารญวนทหารเชมร	๑๗๑
สมภพนกของคราชาวัก บุตรนกของคอง	๑๗๒
งานพระศพพระองค์เจ้าลักขณา	๑๗๓

พ.ศ. ๒๓๗๕

ไ้พระบรมไกรสร ช้างพลายกระ	๑๗๓
ทูตอเมริกันเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา	๑๗๓
ทูตอเมริกันพกตกกหนายานพระยาราชสุภาวดี	๑๗๔
ทูตอเมริกันกลับ	๑๗๔
สิ่งของทูตอเมริกันนำเข้ามาถวาย	๑๗๕
พระราชทานสิ่งของตอบแทนทูตอเมริกัน	๑๗๕
กองทัพเจ้าพระยาพระคลังกลับจากจีนทบุรี	๑๗๕
คอกายัน วิทยาคม	๑๗๕
สมเด็จพระพนัสนิสาจารย์	๑๗๕
ฉลองวัดประยวงค์	๑๗๖
ข้าหลวงออกไปทำบุญเซิมรป่าดง ๓๑ เมือง	๑๗๗
ไ้พระบรมกฤษร ช้างพลายขลุ่ยประเจียด	๑๗๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปเมืองบัตของ	๑๗๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาเกณฑ์สร้างข้อมกำแพงเมืองบัตของ	๑๗๘
ใบบอกพระประทุมเทวาเรืองพระละครชักไพร่ไปถวาย	
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์	๑๗๙
วิราชาบาตรและประหารชีวิตพระละคร	๑๗๙

พ.ศ. ๒๓๘๐

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ข้าหลวงแยกย้ายกัน

ไปทำบัญชีไพร่หัวเมือง

๑๘๐

งานพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสา

๑๘๐

งานศพเจ้าคุณวังหลวง

๑๘๑

เสด็จออพระพุทธรูปพระไตรปิฎกถวายมิต

๑๘๒

สมเด็จพระศรีสกลยศสวรรคต

๑๘๒

องค์ดวงเทยวเกลยกล่อมชาวเมืองปัตของ

๑๘๓

องค์ดวงถูกคุมตัวลงมากรุงเทพ ฯ

๑๘๔

คำให้การองค์ดวง

๑๘๔

จำองค์ดวงไว้ทบท

๑๘๕

พระยาศรีสหเทพขอร้องคักวงไปคุมตัวไว้ทบท

๑๘๖

การฉลองวัดหนึ่ง

๑๘๖

ซักพระพุทธรูปหล่อใหม่ไปไว้เป็นพระประธานในโบสถ์
วัดสุทัศน์

๑๘๗

ชุดคลองบางขนากและแก่งคลองพระโขนง

๑๘๗

กรมหลวงเทพพลภักดิ์ สิ้นพระชนม์

๑๘๗

ไข่บอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องสร้างเมืองปัตของ

๑๘๗

พ.ศ. ๒๓๘๑

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๘๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบทูลถึงกรุงเทพ ฯ	๑๘๙
งานพระบรมศพกรมสมเด็จพระศรีสลาลัย	
และการฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๘๙
พระเทพกุญชรลัม	๑๙๑
งานพระศพกรมหลวงเทพพลภัก	๑๙๒
โปรด ฯ ให้ชำระเรื่องรักใคร่ พระศรีภัก	
กยเจ้าจอมอม	๑๙๒
สร้างขอมกำแพงเมืองนครเสียมราฐ	๑๙๓
เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีสิ้นพระชนม์	๑๙๔
แชกสลคยกเขาคเมืองตรงเมืองไทรบุรี	๑๙๕
โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์ ฯ เป็นแม่ทัพออกไป	
ช่วยเมืองไทร	๑๙๕
มัสเตอร์ฤทธิสชอนองักฤษนำอักษรสาสน์เข้ามา	๑๙๖
จับทพกให้มัสเตอร์ฤทธิสชอน	๑๙๗
มัสเตอร์ฤทธิสชอนเข้าเฝ้าและถวายบรรณาการ	๑๙๘

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๖๗

เสวยราชย์

ในเวลากลางคืนวันสวรรคตนั้น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่เสด็จประทับอยู่ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานฝ่ายเฉลียงด้านตะวันออก ตงกองล้อมวงทั้งชั้นในชั้นนอก และพระราชวงศานุวงศ์ต่างกรมผู้ใหญ่และเสนาบดี และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย นอนประจำอยู่ในพระราชวัง จึงอาวธนาพระสังฆราชพระราชาคณะผู้ใหญ่มาแล้ว พร้อมด้วยพระบรมราชวงศานุวงศ์ต่างกรม และท่านเสนาบดีและข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นประธานในราชการแผ่นดิน เห็นว่าพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณ

* หมายถึงคืนวันพุธเดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๖๗ ซึ่งเป็นวันสวรรคตของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาช้านาน ทรงชาวลละของลูก
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระองค์ท่านมาก สมควร
จะครอบครองสิริราชสมบัติรักษาแผ่นดินสืบพระบรมราชตระกูล
ต่อไป จึงพากันเข้าเฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎา-
ยัตินทร ซึ่งเป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ เชิญเสด็จขึ้นครองสิริราช
สมบัติ ดำรงราชอาณาจักรสยามพิภพต่อไป เสด็จประทับอยู่ใน
พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานฝ่ายหลังบ้านตะวันออก

ครั้นรุ่งขึ้น เวลาเช้าพร้อมด้วย พระบรมราชวงศ์
ฝ่ายหน้าฝ่ายใน เสด็จเข้าไปทรงน้ำทรงเครื่องพระบรมศพเสร็จ
แล้วเชิญพระบรมศพประดิษฐานในพระโกศทองคำ จำหลักลาย
กนกประดับพลอย นาวารัตน ตั้ง กระบวนแห่ ออกประตู สนาม
ราชกิจเชิญไปประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขด้าน
ทิศจันทิมา ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร และตั้งเครื่องสูงพระอริยม
สมุหยาบเครื่องต่ง เครื่องบูชาเฉลิมพระเกียรติยศ ตาม อย่าง
พระบรมศพพระมหาโกศกรัย ครั้นเวลาเช้าเย็นก็เสด็จไปทรง
จุดธูปเทียน เครื่องสักการบูชา ถวายบังคม พระบรมศพ ถวาย
ไทยธรรมแก่พระสงฆ์สวดปกรณ์เป็นนิจมิได้ขาด

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

แล้วจึงมีรับสั่งให้เสนาบดีมนตรีเจ้าพนักงานจัดการพิธี
บรมราชาภิเษกเถลิงถวัลยราชสมบัติ โดยเยี่ยงอย่างบรรพราช
ประเพณีสืบ ๆ มา พระโหราคำนวณพระฤกษ์แล้วให้ตั้งการ
พิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์ เมื่อนพฤศกเดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ
พระสงฆ์เจริญพระปริตรพทธมนต์ ๓ วัน ครั้น ณ วันอาทิตย์
เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ ใต้พระฤกษ์สร้างนาบญจมหานทีบรมราชาภิเษก
พระเศียรประทมนต์มตร แล้วฉกเศียรของเสกเสกขึ้นยังท้อง
อุ้งศิวศรบนนาคกรคนาสงขทั้ง ๘ ทิศ แล้วเสกเจ้าพระทอง
ภัทรบุษย์พระสุพรรณบุญ และเครื่องราชกกุธภัณฑ์เจษฎาวุธ
เสร็จแล้ว เสกเจ้านพระมหามนเทียร ประณมย์ พระสงฆ์ฉน
ถวายไทยธรรมแล้ว เสกเจ้ออกพระทองจักรพรรดิพมาณภายใต้
พระมหาเศวตฉัตร ข้าราชการเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อมกัน
แล้วเจ้าพระยาทิพสมหนายกสมทกลาโหมและเจ้าพระยาจตุสดมภ์
ทั้ง ๔ ก็ไต่กรายทูลถวายสรรพสิ่งทั้งปวง ตามที่ในตำแหน่ง
ราชการ ก็ทรงปฏิสันถารโดยสมควร แล้วเสกเจ้านข้างใน
ประทับพระทองภัทรบุษย์ ท้าวสมศักดิ์ชอคุณมณ ก็ทูลถวาย

๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
สืบสองพระก้านและสรรพสิ่งของต่าง ๆ ผ่านไปแล้ว เสด็จขึ้น
ช้างในทพระมหรามนเทียร

สมเด็จพระพรรษาได้ทรงจัดการช้างใน พระบรมวงศ
เธอผู้ใหญ่นี้ได้ถวายคอกหมากทองคำ ทำทรงกันคาลถวาย
ลูกกัญแก แล้วก็เสวยพระกระยาหารเสร็จก็เสด็จไปทางช้างใน
ทรงไปรยคอกพิกลทอง คอกพิกลเงินและเงินสลึงตามทางเสด็จ
พระราชดำเนินจนลงพระที่นั่งศิขรินมหาปราสาท ถวายบังคม
พระบรมศพสดับปกรณ์แล้วเสด็จกลับทรงไปรยคอกพิกลทองเงิน
มาตามทางช้างใน เสด็จยังพระมหรามนเทียร เสด็จการบรม-
ราชาภิเษกแล้วจึงเวียนเทียนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

รุ่งขึ้น พระบรมราชวงศานุวงศ ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย
พร้อมกันถือนาพระพุทธรูปบูชา ถวายตัวเป็นข้าทูลราชการ
ฉลองพระเศียรพระคณสดับต่อไป

เมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระชนมายุได้ ๓๘
พรรษา คีตกายโหราได้ ๓๖ ปี ๔ เดือน ๑๒ วัน แล้วจัดการ
ตั้งกระบวนแห่เลียบพระนครเสร็จแล้ว

พระราชพิธีอุปราชาภิเษก

ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อม ให้กรมหมื่นศักดิ์พิลเสพ
ซึ่งเป็น พระปิตุจฉาวิราช ชน ค่าง ทกรม พระราชวัง บวรสถาน

๖ เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๕

มงคลฝ่ายหน้า ไ้๒๕๑๓ ๑๑๓
มณฑลฝ่ายหน้า ไ้๒๕๑๓ ๑๑๓
ในพระบรมราชวังเมื่อ ๑๐ แรม ๓ ค่ำ
พระราชทาน๕๐รูปสวดพระพุทธมนต์ในพระที่นั่งวสันตพิมาน
หนึ่ง พระที่นั่งวชิราวุธสถานอมเรศวรหนึ่ง พระที่นั่งพรหมเมศร์-
รังสรรค์หนึ่ง และพระที่นั่งอัครราชกุมารหนึ่ง พระที่นั่งทักษณา-
กุมารหนึ่ง รวม ๕ แห่ง สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน

๒๕๑๓ ๑๑๓
ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ พระฤกษ์ไ้
สร้างนามราชธานี ทรงผลิตพระภูษาตามส่วนเสร็จแล้ว ทรง
ปรนนิบัติพระสงฆ์ฉัน ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะ
แล้ว เจ้าพนักงานจึงเชิญพระสัพพวรรณปิณฑมาเตรียมไว้ ทพระ
ที่นั่งจักรพรรดิพิมานก่อน แล้วจึงเสด็จลงมารับพระสัพพวรรณปิ
ณฑพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
ครั้นไ้๒๕๑๓ ๑๑๓ สิ้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระราชทาน
พระสัพพวรรณปิณฑจารึกพระนามตามโบราณราชประเพณี เมื่อไ้
เฉลิมราชธานีแล้ว พระชนม์ไ้๕๐ พรรษา คิคืออายุไ้
ไ้๓๘ปี๑๐เดือน๘วัน ครั้นราชธานีเสร็จแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาโปรดให้ปล่อยย่นักโทษ

และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชำระความของราษฎรทั้ง
ชำระมาแต่ก่อนนั้นให้สิ้นเชิง

ทรงตั้งพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงตั้งตำแหน่งพระราชาคณะเป็น
ฤๅษาก่อน ตั้งพระมโหณียบเปรียญเอก ๘ ประโยค วัดพระ
เชตุพน เป็นพระศรีธรรมมุนี พระมหาอำเภียบเปรียญเอก ๘
ประโยค วัดประยูรวงศ์ เป็นพระญาณไตรโลกย์

ทรงสถาปนาสมเด็จพระพนับหลวง

และพระบรมวงศานุวงศ์

ครั้นตั้งพระราชาคณะแล้ว ก็แต่งการพัดฉลองพระเศว
พระคณ สมเด็จพระพนับหลวง สถาปนาตั้งเป็นกรม สมเด็จ
พระศรีสละลัษณ์ แล้วโปรดให้สถาปนาพระบรมราชวงศานุวงศ์
เป็นเจ้าต่างกรมชนหลายพระองค์ พระบรมวงศ์เธอ ๔ พระองค์
พระองค์เจ้าสร้อยวงศ์ เป็นกรมหมื่นสวัสดิวัดขุ้ย ๑ พระองค์เจ้า
สัทศัน เป็นกรมหมื่นไกรสรวิชิต ๑ พระองค์เจ้าดารากกร เป็น
กรมหมื่นศรีสเทพร ๑ พระองค์เจ้าดวงจักร เป็นกรมหมื่นณรงค์
หรรษ ๑ และพระเจ้าอนงยาเธออีก ๕ พระองค์ พระองค์

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๓

เจ้ากัญธร เป็นกรมหมื่นพทกษเทเวศร์ ๑ พระองค์เจ้ากาสมา
เป็นกรมหมื่นเสพยสุนทร ๑ พระองค์เจ้าไพฑูรย์ เป็นกรมหมื่น
สุนทรเรนทร ๑ พระองค์เจ้าโต เป็นกรมหมื่นอินทรอมเรศร์ ๑
พระองค์เจ้านวม เป็นกรมหมื่นวงษาสนธิ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ
ฝ่ายใน พระองค์เจ้าลัก เป็นกรมชนกัลยาสุนทร ๑ ฝ่าย
พระบวรราชวัง พระองค์เจ้าสังขต เป็นกรมหมื่นนราชนิเทศ ๑
พระองค์เจ้าปาน เป็นกรมหมื่นอมรมนตรี ๑ พระองค์เจ้าเจษฎ์
เป็นพระภาคไนยเป็นขนิษฐากรมหมื่นนรินทรเทพ เป็นกรมหมื่น
นเรนทรบริรักษ์ ๑ ภายหลังโปรดให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ
๓ พระองค์ พระองค์เจ้าวรลาค เป็นกรมหมื่นอภัยสวัสดิ์ดาเทพ ๑
พระองค์เจ้าสรวิศ เป็นกรมหมื่นมาตยาพทกษ ๑ พระองค์เจ้า
คเนจร เป็นกรมหมื่นอมเรนทรบริรักษ์ ๑ และการทรง
สถาปนาพระบรมราชวงศ์เป็นท้าวกรมนั้น หาใดตั้ง
คราวเดียวไม่ ดังรายชื่อมาจนสิ้นแผ่นดิน

ทรงตั้งข้าราชการ

ครั้งนั้นทูลเสนาบดีเดิมทูลฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ
ให้ยกางวางฯ เข้าหลวงเดิม มาเป็นพระยาราชมนตรี จางวาง
มหาดเล็กว่าพระคลังมหาสมบัติด้วย พระพิไชยวราฯ หลวง

เดิมขึ้นเป็นพระยาพิไชยวารี เจ็ดสิบญมาข้าหลวงเดิมเป็นพระ
วิเศษวารี โปรดให้พระยาจันทบุรี ฉิม บิดาเจ้าจอมน้อยเข้ามา
เป็นพระยาศรีสรไกร โปรดให้พระยาเกษมศรีรักษา นอก
ราชการ มาเป็นพระยาราชสุภาวดี ตำแหน่งข้าราชการท้าวอยู่
ก็โปรดตั้งข้าหลวงใหญ่ข้าหลวงเดิมข้างขึ้นเต็มทบริบูรณ์ และ
ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เพิ่มยศเจ้าพระยาอภัยภูธร เจ้าพระยา
อัครมหาเสนา ทง ๒ ขึ้นเสด็จงจากนกลดเข้ามาในพระราชวัง
ทกวิน ขุนนางผู้ใหญ่แต่ก่อนที่เป็นผู้ใหญ่มาช้านาน ก็ทำแคว
ไม่จริงมีเสามักัญญา หลัง คากันแซงเคยมีพนกหลัง คาน
ไม่ล้ามะลอก เข้ามาในพระราชวัง เรียกว่าแคว่กันัญญา ที่เป็น
ขุนนาง มีเครื่องยศได้ รับพระราชทาน พานทอง ก็ยกกันัญญาเสีย
มีแต่แคว่เปล่า

เจ้าพระยาพระคลังประดิษฐ์แคว่กันัญญา

ครั้นนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงดำริการทำให้งามคชน จัดหา
ไม้ทลายประหลาดมาประกอบเป็นแม่แคว แล้วหุ้มทองเหลือง
หุ้มเงินทนมคานนั้น ใช้ไม้แก้วข้างไม้ลายต่าง ๆ ข้าง ไม้
แสดมสาร ไม่กระพริบกระบอบ้าง มีปลอกหุ้ม ทอนกทาชนไซ
เป็นอย่างดีมาจนทุกวันนี้

วอประเวศวัง

พระวอนนั้นแต่โบราณก็ไม่มีเป็นธรรมเนียมว่า เป็นของ
เจ้านายทรง ผู้ใหญ่เล้าว่า แต่เดิม กรมขุนอิศราณรัชทานเอา
อย่างแคว่กัญญาชนนางมาทรงแก้ไขทำให้งามคชน มีพนักหลัง
พนักข้างถักด้วยหวายหลังคาผาฉม ทรงใช้ชนกอนเจ้านาย
ทรงปวง ภายหลังก็ไ้เรียนอย่างกันต่อ ๆ มา ครั้นมาในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเสด็จอยู่วังนอก
และกรมพระราชวังก็ไ้ทรงทำพระวอชนทรง แล้วพระราชทาน
นามว่า วอประเวศวัง ครั้นเมื่อยังเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว
จึงพระราชทานพระวอประเวศวังนั้นแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งยังทรงผนวชอยู่ ไ้ทรงต่อมา จึงไ้เป็นธรรมเนียม
มาจนบัดนี้ ถ้าพระองค์เจ้าตงกรมแล้วก็ทรงพระวอ ทรง
ไม่ไ้ตงกรมก็ทรงพระเสลี่ยงเป็นทสี่งเกดอย่างหนึ่ง ก็แต่แคว
ข้ามลายสลักปักทอง แม้แคว่คานหามเม็ดงาทาแดงเป็นของ
กรมหมื่นนรินทรบริรักษ์ ให้ช่างทำทรงชนกอนเพื่อจะให้เขา

โปรดให้ยกทัพไปช่วยอังกฤษ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ ขวอกลศึกศักราช ๑๑๘๖ ฝ่าย
กองมอญไปตีราชการ กลับเข้ามาแจ้งว่าอังกฤษคชนไปไ้

๑๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ลงเมืองย่างกุ้ง เมืองปรอน แล้วจึงทรงพระราชดำริว่า จะต้อง
ให้มิกองทัพไปขัดทัพพม่าราชการอยู่ จึงจะได้รู้เหตุว่าการศึก
ชาวต่างประเทศจะผันแปรประการใด จึงโปรดเกล้าฯ ให้
พระยามหาโยธาคุมกองทัพ ๑ พระยาสุรเสนา พระยาพิพัฒน์
โกษาทัพ ๑ ไปทางพระเจดีย์สามองค์ ทพเรือนั้นให้พระยา
ชุมพร (ชุย) ยกไปทางเมืองระนองทัพ ๑ ทั้ง ๓ ทพนี้ให้
บอกข่าวไปว่าจะไปช่วยอังกฤษ ๆ ก็ยินยอมให้กองทัพเข้าไป
ตั้งในเขตแดนทันที

แล้วทรงพระราชดำริว่าแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวในพระบรม
โกศ เจ้าและชนนางให้ชาวไทยไปตั้งช่องส้มผัคนอยู่ในป่าหาผล
ประโยชน์ ไม่มีความแก่แผ่นดินเลย จึงมีรับสั่งให้เจ้าเมือง
เข้าช่องแล้วก็ตามเอาตัวไม่ได้ นายช่องก็ไม่กลัวเกรงเจ้าเมือง
กรมการ จึงโปรดให้หมายประกาศห้ามมิให้ท่านผู้ใดตั้งช่อง
ส้มผัคนเหมือนอย่างแต่ก่อน ให้เลิกช่องเสีย

อนึ่งพมืองกล่าวโทษว่าพม่าหาขายช้างต่อแผ่นดินก็โปรดให้
ยกโทษเสีย มิให้รบพมืองความขายช้างดังแต่ก่อนมา

ฝ่ายที่เมืองจันทบุรีเค็มจันโถงซึ่งเบนนายอากรเตาสุราม
ความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระยาราชาศรัย

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๑

ทเจ้าเมืองแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้น
ภายหลังทรงเห็นว่าเงิน จะว่าราชการเมืองไม่มีผู้ใดจะกล่ว
เกรง จึงโปรดให้พระยาโชฎุกราชเศรษฐี (นัม) ออกไปเป็น
เจ้าเมือง

เกิดจันทวเหย

ในบวออกศึกนั้น เมื่อ ฅวันพฤษภาคม ๙ แรม ๘ ค่ำ
มงานทั้งกระจากและมงานวทยานหนองปรือ พวกจีนชกเกยกัน
พวกจีนแต่จิววาทกนชน อายจิงช่วงเป็นหลังจึ่งโรงงานาม
ถอยยทห้วงระการมยานบางกระจะ คบคตกยจินเภา อายจิงช่วง
เป็นตวเหย จินเภาเป็นยเหย มีพวกเพื่อนเป็นแต่จิวประมาณ
๗๐๐-๘๐๐ คน ไม่ชอบกันกับจีนชกเกยกัน ตวยจิงชกเกยกัน
เป็นพวกพระยาสุนทรเศรษฐี จินช่วงจินเภาถกเขาคเอยาน
บางกระจะไคแล้วไปตายนพระยาสุนทรเศรษฐี พระยาสุนทร-
เศรษฐีก็เกณฑ์พวกจีนชกเกยกันออกสู้รบ แล้วพระยาจันทบูร
จึงให้พระศรีสุนทรน้อย บุตรพระยานายกกองส่วยมาคักบนาย
ยสัน พระยายกกระบุตรคมไพร่ออกรบตวยจิงช่วงตวเหย จิน
ช่วงสู้ไม่ไคแตกหนีกระเจตกระเจาไป ทตองฮาวุชปากเจบ

๑๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ล้มตายเป็นอันมาก กรมการจับไต่ตัวอายจันทรงเงินเกาทัณฑ์
พลอยแหวน ให้การชดถวงพระยาปลัดจันทรงเห็นเป็นใจด้วย
พระยาจันทรงรักสงครวพระยาปลัดจันทรงอายจันทรงเงินเกาทัณฑ์
ณ กรุงเทพมหานครโปรดให้ชำระ พระยาปลัดจันทรงรับเป็นสัตย์
ว่า เป็นแต่รู้เห็น หาไต่เขากันไต่สยดสาบานด้วยไม้ จึงมี
พระราชโองการดำรัสสั่งให้ส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง แต่อาย
จันทรงเงินเกาทัณฑ์ให้จำคุกไว้จนตาย ทวเหียบตรงนั้นเขาไม่ประค
ทะลวงเสียทำเป็นขบใหญ่ดปลอกกรด เขาไม่ทำกระสุนยิงพอ
แก่ชดไปไต่

แล้วจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลัง
ไปทำการเมืองสมุทรปราการที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้ว ครั้นการ
เมืองเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชักเอาเลข
ผูกบายข้าง ไพร่หลวงข้าง เลขสมกำลังข้าง ทออยู่ในแขวง
เมืองสมุทรปราการมาเป็นเลขไพร่หลวงกรมทหารบันใหญ่ ให้
มีจางวางทหารบัน

โปรดให้ตั้งเจ้ากรมขุนเงินในกรมหลวงพิทักษ์มนตรี
เป็นพระณรงค์ฤทธิ์โกษาจางวางขวาอยู่ฝั่งตะวันออก พระจักรวาล
รองจางวาง หลวงชนะไพริน หลวงอินทรฤทธิปลัดจางวาง

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๓

หลวงเศรษฐีแสง หลวงแสงสรสิทธิ์ หลวงฤทธิการณ หลวง
พลพัฒนา หลวงอาณรังค์ เป็นเจ้ากรมข้อม ๕ กรม แล้วมี
ปลัดกรมอีกกรมละ ๒ นาย

โปรดให้ขอเอาพระยาสาตราวุธวิริงค์ จางวางรักษา
พระองค์อยู่ในพระบวรราชวังมาเป็นจางวางซ้ายฝั่งตะวันตก
พระทรงเคदारของจางวาง หลวงไพโรพนาศ หลวงอาภังกาย
ปลัดจางวาง เจ้ากรมข้อมหลวงศักดิ์ดาเดชะ หลวงสระไพริน
หลวงอินทรอาวธ หลวงวรณไกร หลวงอภัยรณรังค์ เป็น
เจ้ากรมข้อม ๕ กรม ให้มีปลัดกรมอีกกรมละ ๒ นาย ให้รักษา
ประจำอยู่ทุกข้อม

สร้างและซ่อมพระราชวัง

การพระนครนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทำใน
พระราชวังและนอกพระราชวังหลายแห่ง พระราชวังชั้นใน ให้
ทำตำหนักตึกสมเด็จพระศรีสุลาลัย และตึกพระเจ้าลูกเธอ
และตึกเจ้าคุณวัง เจ้าคุณพิ เจ้าคุณวงหลวง เจ้าคุณวงหน้า
เจ้าคุณปราสาทเป็นแถวกันไป และตึกเจ้าจอมทเป็นพระสนมเอก
หลายหมู่ ตึกแถวเจ้าจอมอยู่งานพนักงานเป็นอยู่มาก ของ
สิ่งไรชำรุดก็ให้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ทั้งสิ้น ชนนอกนั้นให้ทำ

โรงบันจ่ารงวางเกวียนรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 และแถวในกำแพงด้านตะวันออกติดเนื่องกันไปเป็นอันมาก
 แล้วโปรดให้รอหลังคาพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท ซ่อมแซม
 เครื่องบนเปลี่ยนใหม่ การเสร็จแล้วยกขบวนใหม่ และพระ-
 พมามรณยานให้รอเครื่องบนเปลี่ยนใหม่ด้วย ประตูกำแพง
 วังประตูกำแพงพระนคร เติมทำเป็นประตูขอมณฑลเครื่องไม้
 ทากินแดงโปรดให้รอทำใหม่เป็นประตูหอรบอย่างทวณน พระ
 ตำหนักนาแต่ก่อนเป็นแพลอยหนนด้วยไม้ไผ่ ก็โปรดให้รอทำ
 เป็นเส้าม้านั่ง เสาตำหนักบนนใช้สะพานลอยแทนแพ
 พระที่นั่งพลบปลาสูงหน้าจักรวรรดิเดิมไม่โปรด ให้ทำเป็นผนัง
 ก่ออิฐหลังคามุงกระเบื้องเคลือบประคิยกระจุยข้อฟ้าใบระกา
 แล้วพระราชทานนามว่าพระที่นั่งสุทไธสวรรย หอกลองนเดิม
 ก็เป็นเครื่องไม้ขอมณฑล โปรดให้ทำเป็นเครื่องก่อชนล้าง
 แต่ชนกลางชนบนนเป็นฝาขัดแตะถือปูน ให้เปลี่ยนขอมณฑล
 แปลงเป็นยอดเกวียน เจ้าพนักงานก็โคลงมอรรธาทตามราชสัง

ราชสาส์นพม่า

ครนมาถึง ณ เดือน ๑๐ บวอณน พระยาพิพิธ
 พระจิตรเสนหิ ซึ่งเปนทูตเชิญพระราชสาส์นออกไปกรุงเวียงคานม

กลับเข้ามาถึงขอคัดเอาราชสาสน์พม่าเข้ามาด้วย* โปรตให้
 แปลออกมีความว่า พระราชสาสน์เมืองอังวะ เป็นทตงพระพท
 ศาสนาอันประเสริฐ รตนะทงนชมนมเขาแล้ว อามะระบระ
 เมืองทองทานใหญ่ทงน ทรมศาสนันไคครองขานเมือง
 ทานทงหลายชย่นพพานพระปัจจะระนคราชา อนมชอัสตวตนชาง
 มแต่พระยาทงน ขนหลวงพระยาชางเมอก มทงครอง
 ศาตราวุททงน เจานาเจ้าแผ่นดินไคครองพระศาสนา ทายกา
 มหาธรรมราชาพระบาทขนหลวงใหญ่ทง ๒ นน ทูลเกล้าทูล
 กระหม่อมไว้อนขอเนอความไคตรสสันแกอกรรมหาเสนาผู้ใหญ่
 จตุลตมกัจจกแจงให้มาถึงญวนใหญ่ กัยขนหลวงทงอำมาตย
 วยกันแต่ก่อนมา พระอาทิตยพระจันทรทง ๒ ควงขนมากอน
 คาวทงปวง ขอให้เป็นขนหลวงไคครองไพร่พลเมือง ทรง
 ธรรมสืบประการ พระอาทิตยราชามหากษัตริย์ เป็นขนหลวง
 ชอัสตยบรสัทธ เป็นเผอพนธพระอาทิตย ขนหลวงชมภทเป
 ทงสัน พระอาทิตยพระจันทรเหมือนกัน พระธรรมใหญ่กว่า
 เจ้าชวตขนหลวงแต่ก่อนมาอันเหลือล้นในชาติอนกอสสร้าง ขอ
 พระอัฐโสติยปะสัพพารมของทานน บุตาท่านขนหลวงคยรสัทธ

* เป็นราชสาสน์พม่ามิไปถึงญวน

เป็นต่อกันมา ไ้ครอบครองปราสาทราชมนเฑียรอนบวสถิ
 บานเมืองคนทงหลายรักเหมือนลูกในไส้ของท่าน กรณาคอ
 สทวทงหลาย ทงส่วยสาอากรทงหลายไม่ให้เก็บให้อยู่เย็นเป็น
 สุข บัณเฑาะฐชน ๑๕ คำ คาวแจ่มแจ้งและพระจันทร์สว่าง
 ในศาสนา จำศีลภาวนา อันทางคิพระธรรมอุตสาหให้สบาย
 เป็นสุข อันหาโรคอาอย่าไ้มยคไป ขอคประเสริฐลอมท
 ปราสาทนออยู่ เมืองสนาปรันตะ เมืองคัมพะทะปะ เมืองทระกะ
 เมืองสมันยะ เมืองสรีคตะคะ เมืองเสยะอทะกันปะสะ เมือง
 โสถดินคะระ เมืองเขมาระทะ เมืองยาสังคะระ เมืองละวะ
 ระทะ เมืองหระมะสะ เมืองนาคะชนันตะ ๑๕ เมืองทงสัน
 ทรงคิลปศาสตรประเทชอฤทธิเอกาฤกษสันทงปวง ท่านพระยา
 ทงนนเรยวแรงแข็งขันใหกันเมืองใหญ่ ตามโบราณมาเคย
 ถวายของสิ่งใดก็ถวายมิไ้ขาด ไ้เฝ้าละของพระบาททง ๒ นน
 แลวมเนอความห้ามกันแล้ว มหามณเฑาะฐพระเจ้าประเสริฐทิศ-
 ฐานอันเลิศ มมหาฤกษแดนอัครเบระเทยวคเมืองใหญ่ พารา
 วคเมืองใหญ่ เมคะวะคเมืองใหญ่ รัมวะคเมืองใหญ่ นาคะ
 ชันตันเมืองใหญ่ อาสะมะสคะเทวตันเมืองใหญ่ โคระควน-
 แรงคะบระเมืองใหญ่ทงปวง มหากษัตริย์ทงหลายพนพาชนะ

ขยแบก หามกันสนทงปวง สมทราอันเกาะเมืองบ้านไคเมือง
 นายไคนั้น มาถวายเครื่องศาตราวุธช้างใหญ่มาใหญ่ลูกสาว
 มาถวาย พันแทมพาคนามหากษัตริย์ทงนนั้น ตามภาษาท่าน
 เลียงคู้คนท่านทงหลายเรียวแรงแข็งมัน เหล่าพลโยธาแม่ทัพ
 ทงปวงนนั้น ท่านโอบอ้อมครองไว้ ทรบพรหมหากษัตริย์ทงนนั้น
 เลียงคู้ไม่ให้ระคาย ที่ไม่รบพรกเลียงคู้ไม่ให้ระคายทงชายทง
 หญิง สักเคมहासकเตทงสน เลียงคู้ไม่ให้ระคายไคในจังหวัด
 เว้นแคว้นทอยุ่ ไพรบ้านพลเมืองทงหลายกค เลียงคู้ให้
 ระคายไค พระสงฆ์ในพระศาสนา เคยเฝ้าเฝ้าอยู่ด้วยกันมา
 แต่ก่อน พระยาจักรพรรดิท่านทรงธรรมให้ท่านจำศีลหักการมณ
 แล้วตงอยู่ในศีลเขนนวนรณทร ให้ท่านทงหลายซอัสตยตอท่าน
 ทงปวง ให้มทงกรยาอโอบสทท่านสองแทแล้ว สิ่งอันไคความ
 ทงหลายคัตโตโตโมโห ไม่คิดในกระหวัดคู้คนทงหลาย ไม่
 ไคคิริษยา ท่านออกเอาเขาสัวด้วยไพรบ้านพลเมืองทงหลาย
 เมตตากรรณาไคตามใจทงชอบใจท่านจึงสั่งไว้ ครงนนั้นพระมหา
 กษัตริย์ท่านทรงพระธรรม ๔ ประการ คุณแก้ว ๘ ประการ
 อปริหานิยธรรม ๗ ประการ สังคโหพระธรรม ๒ ประการ
 มหาสมมตกษัตริย์อันคือนลเศ เธอทรงพระธรรมไม่ย่อหย่อน

เสด็จทรงไฉไลแว่นนกก เมืองท่งสหานนอยู่เป็นสขสำราญใจ
 ทานครองราชสมบัติพระมหากษัตริย์ปฏิบัติพระธรรม ๗ ประการ
 นนทวย เมืองกอสสร้างเหอนกน พระมหากษัตริย์ท่งหลาย
 กติ ราชมหามิตรเป็นชอบแก่นน เมื่อพระมหากษัตริย์นไน
 ไหลธราชสาสน์มาให้เจ้าพระยาเมืองญวนใหญ่นนไม่ถ้ง ทวย
 ทางอนตรายนนมากทวยคลนลมนนชคังไม่มาถึง พระเจ้า
 ทรงโกรธ แล้วให้ครองราชสมบัตินน แล้วจึงไทครองอยู่เป็น
 ทวยสทท แล้วกไทพงอยู่มีชานน เจ้าพระยาเมืองญวนใหญ่
 ไชคณข้างในออกมากายโดยลำทหายกรน มาถ้งท่าเกาะปลอ-
 บนนนแล้ว เจกลกคเจ้าไทครองเขารังนกแล้ว มาพยประกัน
 จงรเวองรววนนเจกจงพามาเมืองทรวาย ถงยางกุงมหาเสนาบค
 คักใหญ่ท่านไทคคคสนอยู่เปกทงษาเจ้าพระยาคักใหญ่ เมงยิสโร
 เมลณะอะประวะระทาสมควรกนคแล้ว มหาไชยประเมืองสกร
 ส้งให้ถงเวอใหญ่ เรือพายให้เต็มพร้อมแล้ว พาไปถงเมือง
 สกรร เรือทงขกกงคนเต็มลำ จคกระบทยาทง ๕ บ่าวร้อง
 ราษฎรเมืองรัตนองวะเมืองใหญ่ ข้างเห็นอตะวันออกไท กอง
 ททานนปลกโรงศาลให้หยค แล้วเผ่าหอมลอมหยคอยทนน
 เจ้าเมืองญวนใหญ่นน ราชสาสน์อนให้มาทงสอไม่ไหมากค
 เจ้าเมืองญวนไชให้มาจริงถ่าไม่จริงถามแล้ว เมืองประข้างไท

มหาครยนั้นทรงษ์ในสระอันอนันต์ให้ชอบให้ค้อยแล้ว กายโดย
 ลำพูนหากรินด้วยกนกบอมาตย์เจ้าเมืองญวนนั้น ของถวายนน
 ฝากให้มาผอนของถวายนนด้วย ถวายไต่ฝ่าพระบาทกายโดย
 ลำพูนหากรินได้ให้ถวายนน พระเจ้าเมืองญวนใหญ่กว้างกว่า
 ทานเค้าโท พระเจ้าเมอความครองทานชนหลวงพระอาทิตย์
 ตะวันออก ชนหลวงตะวันออกเมืองท่านกรงอยู่หัวราชสาสน์มา
 อยู่แล้ว เธอทรงพระโกศแล้ว ลักท่านมีนมาวางเคเป็นชนหลวง
 เสวยราชย์ไต่ ๒ ปี แล้วจึงพลอยไปตั้งไต่ฝ่าท้าวการเมืองการ
 บาน อันขวางถนนบางกอกช่นอยู่บ้านเมืองท่าน ชนหลวงเมือง
 ใหญ่กรงเมืองเพราะเขมรไม่ชอบไม่พochtอกัน ทั้ง ๒ เมืองด้วย
 กัน ไต่คคกลางผลาญด้วยกัน ก็เห็นจะไต่เมืองศรีอยุธยาจะไม่
 ทนทานไต่ เมืองเราทั้ง ๒ ไต่ไต่ไปมาหากันสยาลงกัน ชนหลวง
 ญวนใหญ่กับอมาตย์ไต่ปรึกษากันแล้ว จึงออกมาว่าข้างกอก
 อยุธยาณท่านอยู่ ท่านทั้งสองต่อสู้สอง ในกรงท่านนั้นศึกราช
 ๑๑๐๐ ปี เมืองอยุธยาพระยาราชในกรงท่านประทานเรือน
 ขาวให้อยู่ และขอยกเลี้ยงคเขาเผ่าอยู่ให้เลิกเสวยราชย์แล้วบหนึ่ง
 สิ่งอย่าง ๓๐ ตัว เงิน ๓๐ ชั่ง เคยถวายไต่ชอช้อย บัญของ
 เจ้าเรารัตนองวระตงชนหลวงเจ้าช้างเผือก เมอครองนนใช้อมาตย์

เสนาไปรบเมืองอยุธยา เจ้าเมืองล้มตายแล้วบ้านเมืองนั้นกระวน
 กระวายไปสิ้นแล้วมิไจ้รทกลางทะเลนั้นแข่งร้าย กลียอกฉาวริษยา
 ประจวบความไม่ทำตามอย่างธรรมเนียม ไม่ออกเขามันริษยา
 สิ่งใด ๆ ขุนหลวงญวนใหญ่ให้ราชสาสน์มา ซึ่งทางตรงจริงไป
 ไม่ถึง แล้วทำเป็นพ่อคามาขาย ทำอย่างนั้นมาทจริงเพราะ
 อย่างนั้น ไม่จะถึงฝ่าพระบาทกายโดยลำทหายกริน ด้วยว่ามา
 ทงน เป็นการกรงการเมืองเป็นจริง เจ้าเมืองญวนใหญ่กับ
 อามาศยส่งให้จริง การทงสนเขาฝ่าพระบาท เนมอยสิริสระณะ
 ระทา เนมอยคายอง เนมอยสิริยารกณรัต เนมอยเชตรัสสาย
 คินณระทา เนมอยสิริจชาสรัสสีนตณระทาทงน กายโดยลำท
 หายกรินทงนทวยกัน ให้มาถึงขุนหลวงญวนใหญ่ พิมพ์ตราหนง
 แหวนทับทิม ๒๐ วง แหวนมรกต ๒๐ วง แล้อขาวอิน ๑
 องทับทิม ๓ ใบ ผ้าไหมใหม่ผืน ๑ ผ้านุ่งกลา ๒ ผืน ผ้านุ่งเลขา
 สัต๒ผืนลูกประคำประันตะสาย ๑ ก้อนหินขาว ๑ กล้องลาว ๑
 กล้องลาวขาวสองกลอก ๑ กล้องกินหมาก ๑ โอษฐ์ข้าวสัด ๑
 โอษฐ์ข้าวสองทะนาน ๑ โอษฐ์ข้าวทะนาน ๑ อย่คินสัง ๑ อย่ลาว
 กินขาว ๒ อย่แดง ๒ อย่ใส่เมียง ๑ คินสอแก้ว ๕ ซง นามน
 คิน ๓๐ หมอ ทงนสนกับราชสาสน์คนไซ้ให้มาขายไ้ผ้า
 พระบาทเนมอยสิริจชาสรัสสีนตณระทาทงน ข้าไ้ฝ่าพระบาท

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๒๑

ใช้^๑อิน^๒ทอน^๓ความ^๔น^๕ร^๖ส^๗น^๘ บาง^๙ก^{๑๐}อ^{๑๑}ค^{๑๒}ร^{๑๓}อ^{๑๔}ย^{๑๕}ด^{๑๖}ย^{๑๗}า^{๑๘}ง^{๑๙}ผ^{๒๐}ล^{๒๑}า^{๒๒}ญ^{๒๓}ให้^{๒๔}ส^{๒๕}
แล้ว^{๒๖}ไ^{๒๗}ค^{๒๘}ค^{๒๙}ค^{๓๐}ว^{๓๑}ย^{๓๒}ก^{๓๓}น^{๓๔}เ^{๓๕}น^{๓๖}ค^{๓๗}เ^{๓๘}น^{๓๙}แ^{๔๐}ง^{๔๑}แ^{๔๒}ล^{๔๓}ว^{๔๔} ขอ^{๔๕}ไ^{๔๖}ค^{๔๗}ค^{๔๘}อ^{๔๙}บ^{๕๐}ค^{๕๑}น^{๕๒}มา^{๕๓}ให้^{๕๔}ไ^{๕๕}
แ^{๕๖}ง^{๕๗}ค^{๕๘}ว^{๕๙}ย^{๖๐} ค^{๖๑}ั^{๖๒}ก^{๖๓}ร^{๖๔}า^{๖๕}ช^{๖๖} ๑๑๘๕ บ^{๖๗}ร^{๖๘}ม^{๖๙}๒ ค^{๗๐}ำ^{๗๑} ส^{๗๒}น^{๗๓}ค^{๗๔}ว^{๗๕}า^{๗๖}ม^{๗๗}ิ^{๗๘}น^{๗๙}ร^{๘๐}า^{๘๑}ช^{๘๒}า^{๘๓}ส^{๘๔}น^{๘๕}
เ^{๘๖}ท^{๘๗}า^{๘๘}น^{๘๙}

พ.ศ. ๒๓๖๘

ราชสาสนและราชบรรณาการณ

ล^๑ศ^๒ก^๓ร^๔า^๕ช^๖ ๑๑๘๗ บ^๗ร^๘ก^๙า^{๑๐}ส^{๑๑}ป^{๑๒}ด^{๑๓}ค^{๑๔}ก^{๑๕}เ^{๑๖}น^{๑๗}บ^{๑๘}ท^{๑๙} ๒ เม^{๒๐}ธ^{๒๑}
ว^{๒๒}น^{๒๓}จ^{๒๔}น^{๒๕}ท^{๒๖}ร^{๒๗} เ^{๒๘}ท^{๒๙}เ^{๓๐}น^{๓๑} ๕ แ^{๓๒}ร^{๓๓}ม^{๓๔} ๒ ค^{๓๕}ำ^{๓๖} ท^{๓๗}ท^{๓๘}ณ^{๓๙}ว^{๔๐}น^{๔๑}เ^{๔๒}า^{๔๓}มา^{๔๔}ด^{๔๕}ง^{๔๖}แ^{๔๗}ง^{๔๘}ว^{๔๙}า^{๕๐} พ^{๕๑}ร^{๕๒}
เ^{๕๓}า^{๕๔}ก^{๕๕}ร^{๕๖}ง^{๕๗}เว^{๕๘}ย^{๕๙}ค^{๖๐}น^{๖๑}า^{๖๒}ม^{๖๓}ิ^{๖๔}น^{๖๕}มา^{๖๖}ง^{๖๗} ไ^{๖๘}ค^{๖๙}เ^{๗๐}ง^{๗๑}เ^{๗๒}น^{๗๓}พ^{๗๔}ร^{๗๕}ร^{๗๖}า^{๗๗}ช^{๗๘}า^{๗๙}ส^{๘๐}น^{๘๑}แ^{๘๒}ล^{๘๓}ว^{๘๔}* ไ^{๘๕}ห^{๘๖}ท^{๘๗}
เ^{๘๘}ช^{๘๙}ญ^{๙๐}พ^{๙๑}ร^{๙๒}ร^{๙๓}า^{๙๔}ช^{๙๕}า^{๙๖}ส^{๙๗}น^{๙๘}เ^{๙๙}า^{๑๐๐}มา^{๑๐๑}ช^{๑๐๒}ว^{๑๐๓}เ^{๑๐๔}ย^{๑๐๕}การ^{๑๐๖}พ^{๑๐๗}ร^{๑๐๘}บ^{๑๐๙}ร^{๑๑๐}ค^{๑๑๑}พ^{๑๑๒}ด^{๑๑๓}บ^{๑๑๔}ย^{๑๑๕}ห^{๑๑๖}น^{๑๑๗}ง^{๑๑๘} พ^{๑๑๙}ร^{๑๒๐}
ร^{๑๒๑}า^{๑๒๒}ช^{๑๒๓}า^{๑๒๔}ส^{๑๒๕}น^{๑๒๖}ท^{๑๒๗}ร^{๑๒๘}ง^{๑๒๙}ย^{๑๓๐}น^{๑๓๑}ค^{๑๓๒}ิ^{๑๓๓}น^{๑๓๔}เ^{๑๓๕}น^{๑๓๖}การ^{๑๓๗}เ^{๑๓๘}น^{๑๓๙}ค^{๑๔๐}ิ^{๑๔๑}น^{๑๔๒}เ^{๑๔๓}น^{๑๔๔}ใ^{๑๔๕}ห^{๑๔๖}เ^{๑๔๗}ม^{๑๔๘}า^{๑๔๙}ให้^{๑๕๐}ท^{๑๕๑}
ง^{๑๕๒}า^{๑๕๓}น^{๑๕๔}พ^{๑๕๕}ร^{๑๕๖}บ^{๑๕๗}ร^{๑๕๘}ค^{๑๕๙}พ^{๑๖๐} ข^{๑๖๑}อ^{๑๖๒}ง^{๑๖๓}ส^{๑๖๔}ค^{๑๖๕}ิ^{๑๖๖}ย^{๑๖๗}ป^{๑๖๘}ก^{๑๖๙}ร^{๑๗๐}ณ^{๑๗๑} ค^{๑๗๒}อ^{๑๗๓}ก^{๑๗๔}ล^{๑๗๕}ม^{๑๗๖}พ^{๑๗๗}ัก^{๑๗๘}ห^{๑๗๙}น^{๑๘๐}ัก^{๑๘๑} ๒ ซ^{๑๘๒}ึง^{๑๘๓} อ^{๑๘๔}ย^{๑๘๕}เ^{๑๘๖}ช^{๑๘๗}
ย^{๑๘๘}ห^{๑๘๙}น^{๑๙๐}ัก^{๑๙๑} ๓ ซ^{๑๙๒}ึง^{๑๙๓} แ^{๑๙๔}พร^{๑๙๕}เ^{๑๙๖}ก^{๑๙๗}ว^{๑๙๘}เ^{๑๙๙}ย^{๒๐๐}น^{๒๐๑}ล^{๒๐๒}ี^{๒๐๓}ต^{๒๐๔}าง^{๒๐๕}ก^{๒๐๖}ัน^{๒๐๗} ๑๐๐ ม^{๒๐๘}ั^{๒๐๙}ว^{๒๑๐}น^{๒๑๑} แ^{๒๑๒}พร^{๒๑๓}ล^{๒๑๔}ี^{๒๑๕}ต^{๒๑๖}าง^{๒๑๗}ก^{๒๑๘}
ัน^{๒๑๙} ๒๐๐ ม^{๒๒๐}ั^{๒๒๑}ว^{๒๒๒}น^{๒๒๓} แ^{๒๒๔}พร^{๒๒๕}ล^{๒๒๖}ี^{๒๒๗}ล^{๒๒๘}ี^{๒๒๙}ต^{๒๓๐}าง^{๒๓๑}ก^{๒๓๒}ัน^{๒๓๓} ๑๐๐ ม^{๒๓๔}ั^{๒๓๕}ว^{๒๓๖}น^{๒๓๗} ข^{๒๓๘}อ^{๒๓๙}ง^{๒๔๐}ท^{๒๔๑}ร^{๒๔๒}ง^{๒๔๓}ย^{๒๔๔}น^{๒๔๕}ค^{๒๔๖}ิ^{๒๔๗}ข^{๒๔๘}ง^{๒๔๙}
ห^{๒๕๐}น^{๒๕๑}ัก^{๒๕๒} ๓ ห^{๒๕๓}า^{๒๕๔}ย^{๒๕๕} น^{๒๕๖}ำ^{๒๕๗}ต^{๒๕๘}าล^{๒๕๙}ก^{๒๖๐}ร^{๒๖๑}ว^{๒๖๒}ค^{๒๖๓}ห^{๒๖๔}น^{๒๖๕}ัก^{๒๖๖} ๕ ห^{๒๖๗}า^{๒๖๘}ย^{๒๖๙} น^{๒๗๐}ำ^{๒๗๑}ต^{๒๗๒}าล^{๒๗๓}ย^{๒๗๔}ก^{๒๗๕}ห^{๒๗๖}น^{๒๗๗}ัก^{๒๗๘} ๑๐
ห^{๒๗๙}า^{๒๘๐}ย^{๒๘๑} น^{๒๘๒}ำ^{๒๘๓}ต^{๒๘๔}าล^{๒๘๕}ท^{๒๘๖}ร^{๒๘๗}า^{๒๘๘}ย^{๒๘๙}ห^{๒๙๐}น^{๒๙๑}ัก^{๒๙๒} ๕๐ ห^{๒๙๓}า^{๒๙๔}ย^{๒๙๕} แ^{๒๙๖}พร^{๒๙๗}เ^{๒๙๘}ก^{๒๙๙}อ^{๓๐๐}ห^{๓๐๑}ว^{๓๐๒}า^{๓๐๓} ๑๐๐ พ^{๓๐๔}ั^{๓๐๕}ย^{๓๐๖} แ^{๓๐๗}พร^{๓๐๘}
ล^{๓๐๙}ี^{๓๑๐}ส^{๓๑๑}ต^{๓๑๒}าง^{๓๑๓}ก^{๓๑๔}ัน^{๓๑๕} ๑๐๐ ม^{๓๑๖}ั^{๓๑๗}ว^{๓๑๘}น^{๓๑๙} ผ^{๓๒๐}า^{๓๒๑}ว^{๓๒๒} ๑๐๐ พ^{๓๒๓}ั^{๓๒๔}ย^{๓๒๕}

๑. พ.ศ. ๒๓๖๖

๒. วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘

* ไม่ใช่เรื่องเดียวกับเรื่องข้างต้น คราวนี้เป็นราชสาสน์ไทยเรา

จัดการพระบรมศพ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ เจ้าพนักงานได้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่
 ยอดปราสาท ตามแบบอย่างพระเมรุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 แล้วเสร็จ ณ วัน ๗^๕ ๖ ค่ำ ใต้เชิญพระบรมสารีริกธาตุ^๕ แห่ออก
 ไปพระเมรุ พระสงฆ์^๕ ไส้สวดพระพุทธรูป^๕ มีการมหรสพ
 สมโภชวันหนึ่งคนหนึ่ง^๕ แทกลีบ^๕ รุ่งขึ้น^๕ ใต้เชิญพระบรมอัฐิ^๕ ออก
 สู่พระเมรุ ทำการสมโภชวันหนึ่งคนหนึ่ง^๕ แทกลีบเข้าสู่พระบรม
 มหาราชวง

ครั้นถึงเดือน ๖ ขึ้น ๗^๕ ค่ำเวลาบ่าย^๕ ใต้เชิญพระ
 บรมโกศออกจากพระที่นั่งคัสติหมหาปราสาท^๕ แห่ไปขึ้นพระมหา
 พุชยราชรถ^๕ ทวนพระเศ็ดพน^๕ ตั้งกระบวนแห่อย่างใหญ่ไปสู่
 พระเมรุ เข้าทางประตูบรมทิศ ใต้เวียนพระศพ ๓ รอบแล้วยก
 พระโกศขึ้นบนไถนา^๕ ขนฉือ^๕ ขนไปประดิษฐานบนพระเบญจาทอง
 คำจำหลักประทับพลอยนาวรัตน์^๕ ภายใตพระมหาเศวตฉัตร^๕ มี
 ฉัตรแก้ว^๕ เครื่องสูง^๕ อภิรมชมสาย^๕ เครื่องประดับต่าง ๆ มีการ
 มหรสพสมโภช^๕ ทงกลางวันกลางคืน เเลิมพระเกียรติยศตาม
 บวรราชประเพณีพระบรมศพพระมหากษัตริย์ราชเจ้ามาแต่ก่อน
 พระสงฆ์ราชาคณะ^๕ พระครูฐานานุกรม^๕ เปรียญ^๕ เจ้าอธิการ

อันยศยศปกรณและสวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืน ถวาย
ไทยธรรมไต่กริ้วพร้อมเครื่องบริวาร ครั้นเวลาเช้าเสด็จออก
ปฏิบัติพระสงฆ์ฉันแล้วกลับยศปกรณ แล้วเสด็จไปประทับพระ
ที่นั่งทรงธรรม สดับพระธรรมเทศนา แล้วเสด็จกลับเข้าใน
พระราชวัง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินออก
พระเมรุ กระทำสักการบูชาเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปประทับพลับพลา
สนามมวย โปรดให้ทูลถามผลกัลป์พฤกษ์ทั้ง ๘ ทิศ แหวน
ฉลากทองนากเงิน และมีการเล่นต่างๆ ทำการมหรสพสมโภช
ครบ ๗ วัน ๗ คืน

ครั้นมาถึงฉนวนจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาบ่าย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชวงศ์านุวงศ์ฝ่ายหน้า
ฝ่ายใน ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน และท้าวพระยาประเทศราช
ทั้งปวงพร้อมกันกราบบูชาบังคมพระบรมศพถวายพระเพลิง
ครั้นเวลาค่ำก็โตมการสมโภช ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าได้แจ้ง
พระรูปลอยพระอังคาร เก็บพระบรมอัฐิลงในพระบรมโกศ
ทองคำคนประทับพลอย เชิญพระบรมอัฐิขึ้นประดิษฐานใน
บุษบกทองชั้นสถายอยู่บนพระเบญจา แล้วทรงบำเพ็ญพระราช
กุศลการสมโภชอีก ๓ วัน ๓ คืน เป็นคารบ ๑๐ วัน ๑๐ คืน

๒๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
จำนวนพระสงฆ์ได้รับไทยธรรมหมื่นเศษ ครั้นฉนวนครึกเอน
๒ แรม ๒ ค่ำ ได้เชิญพระบรมอัฐิแห่กลับเข้าสู่พระที่นั่งศิว
มหาปราสาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอีก ๔ วัน ๔ คืน เป็น
การบ ๗ วัน ๗ คืน จึงแห่ไปประดิษฐานไว้ในหีบพระอัฐิ

ครั้นการพระบรมศพเสร็จแล้ว จึงโปรดให้เจ้าพระยา
พระคลังกับพระยาราชสุภาวดี เป็นแม่กองชำระเลขไพร่
หลวงสมกำลังสังกัดพรรคหมายหมู่ ลงท้องมอตามเขยงอย่าง
แผ่นดินใหม่

ราชทูตไทยไปเมืองจีน

ครั้นฉนวนเลวเอน ๘ อุตวสาธุ ชน ๒ ค่ำพระภา
ลัปตคกักราช ๑๑๘๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระราชดำริว่าตั้งแต่เถลิงถวัลยราชสมบัติ ยังหาได้แต่งตั้ง
ออกไปมอของเชิญของกรุงปักกิ่งไม่ จึงแต่งให้ทูตานุทูตเชิญ
พระราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการตามธรรมเนียม ออกไป
เชิญของใจความว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหา

๑. อังคารที่ ๓ พฤษภาคม ๒. วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘

* นำประหลาดที่ท่านผู้แต่งเขียนเป็นทำนองว่าเราเป็นเมืองจีนของจีน
แต่ความจริงเป็นการเจริญราชไมตรีอย่างเดียวกับที่มีพระราชสาส์นไป
ทางฉนวน ตามที่เราได้อ่านมาแล้ว

นครศรีอยุธยาราชธานีใหม่ มีพระราชวังทางพระราช
ไมตรี สมเด็จพระเจ้าตากวางผู้ใหญ่ ซึ่งมีมาแต่ในกาลก่อน
จึงแต่งให้พระสวัสดิศันทรอภัย ราชทูต หลวงบวรเสนาหา อุปทูต
หลวงพจนพมิลตรทูต ขุนพนจวาทินสอ ขุนพจนาพิจิตร ท้อง
สอใหญ่ จำทูลพระสัพรณบัตรพระราชสาส์นคานบครองมณฑล
ราชบรรณาการตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ออกมาจบกอง
เชิญหองสมเด็จพระเจ้าตากวาง ตามขนบธรรมเนียมพระราช
ประเพณีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินราชธานีเจ้าสยาม ถ้าราชทูต
อุปทูต ตรทูต ข้าหลวงมณฑลมาถึงแล้ว ขอให้ไต่เฝ้ากราบถวาย
บังคมโดยทางพระราชไมตรี แล้วขอให้ทูลแทนทูลไต่กลับเข้าไป
ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาโดยสะดวก ให้ประทับที่ดวงตรา
โลโตออกมาจะผิดชอบเหลือเกินประการใด ขอให้ทรงพระ
เมตตาด้วย

ในบันนกรมหมื่นนราเทเวศร์ ในกรมพระราชวังหลังประศวร
พระโรค มาถึง ณวันพุธเดือน ๙ ขน ๑๐ ค่ำ สันพระชนม์
พระชนม์ได้ ๕๕ พรรษา มีหม่อมเจ้าชาย ๕๙ หม่อมเจ้าหญิง
๔๑ รวม ๑๐๐ องค์

เจ้าอนเวียงจันทลงมาช่วยการพระบรมศพ

ครั้นนั้น เจ้าอนเจ้าเมืองเวียงจันทลงมาเฝ้าพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ช่วยในการพระบรมศพ ผู้คนลงมามาก
จึงทรงพระราชดำริแล้วให้ขอแรงไพร่พลที่มากด้วยให้ไปตัดถนน
ที่เมืองสพรรณลากขึ้นลงมาตกท่า ไม่กำหนดว่าเท่าไร จะไป
ใช้ที่เมืองสมุทปราการ อนก็ให้ราชวงศ์คุมคนไปทำการ ครั้น
จนฤกษ์ฝนอนจะกลีบขึ้นไป จึงทูลขอพวกละครผู้หญิงข้างใน
กับดวงคำซ่งเป็นลาวเวียง ต่อนครจะมาแต่แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี
ตั้งอยู่เมืองสระบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่โปรดพระ
ราชทานให้ ไก่แต่คนร้องของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์คนหนึ่ง
เจ้าคุณวังหลวงจึงให้ อนก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปเวียง
จันท มีความโทนัสด้วยไม่ได้สมควรปรารภณา

อังกฤษได้เขตแดนพม่า

และเมื่อในข่าวณศก อังกฤษกับพม่ายังรบกันอยู่ อังกฤษ
ยกทัพมาตีเมืองพม่า ไก่เขตแดนพม่าฝ่ายใต้ทางสัน ดขึ้นไป
ถึงเมืองประจวบคีรีขันธ์ อังกฤษเรียกว่าเมืองปรอน ยังทางอก
วันหนึ่งจะถึงเมืองชิงหวะ ฝ่ายเหนือที่ไคเมืองยะไข่เมืองมะณปุระ
เมืองฮาสมิเขตแดนพม่า พม่าสู้ไม่ได้ยอมสละญวนและไถ่เมือง

คนเป็นเงินล้านปอนต์ คิดเป็นเงินตราได้แสนชั่ง อังกฤชขอ
 พม่าไว้ฝ่ายเหนือแต่เมืองยะไข่เมืองจำเริญ เมืองเจตยา เมือง
 สยตาเว ฝ่ายใต้ขอไว้เมืองเย คือเมืองเมอลเมียนม เมืองทรวาย
 เมืองตระนาว เมืองมะรือค ผังปากเมืองเมารตะคนให้พม่าทางสัน
 ครุงนเงินสำหรับแผ่นดินในคลังหลวงไม่พอต้องเรียกรเงินราษฎร
 ใช้หนอยถึง ๓๐ ปี จึงเสร็จ เมื่อเสร็จก็ยกหยดรบกันแล้ว เจ้าเมือง
 เบงกอลหนึ่งส้อมาถงเจ้าพระยาพระคลังมีความว่าขอพระเทศ
 พระคุณ ทไปรคให้กองทัพออกไปช่วย อังกฤชจัดไต่บนบาเรียม
 ทอง กระสุน ๕ นิ้ว ๒ กระบอก กระบอกใหญ่ ๒ ขาน เข้ามา
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

ครั้นมาถงเดือน ๑๑ ในขัระกานัน เจ้าพระยานคร
 ศัรธรรมราชบอกเข้ามาว่า เจ้าเมืองเบงกอลแต่งให้กัปตันหัน-
 ตริบาร์น* เป็นราชทูตเข้ามาขอเจริญพระราชไมตรี มอักษร-
 สาส์นเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายด้วย จึงโปรดให้มัตรา
 ออกไป ให้พาทูตเข้ามาเถิด โปรดให้เจ้าพนักงานปลุกเรือน
 รัชทหน้าตึกระยรวงศาควาศ ๕ ห้องหลัง ๑ โรงทหาร ๗ ห้อง
 หลัง ๑ โรงครัวหลัง ๑

* หมายถึง Captain Henry Burney

พิธีจองเปรียง

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำแรมค่ำ ๑
 พิธีจองเปรียงนั้น เก็บได้โปรดให้ขอแรงพระบรมราชวงศา-
 นวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน และข้าราชการทมิฬกำลังพาหนะ มาทำ
 กระทงใหญ่ ผูกธงเกณฑช่อเป็นธงข้าง ทำเป็นแพหยวกข้าง
 กว้าง ๘ ศอกข้าง ๘ ศอกข้าง กระทงสูงตลอดยกอก ๑๐ ศอก
 ๑๑ ศอก ทำประภคประชันกันต่าง ๆ ทำอย่างเขาพระสุเมร
 ๔ ข้าง และทำเป็นกระเจาชัน ๆ ข้าง วิจิตรไปด้วย
 เครื่องสด คนทำกันขร้อย คิดในการลงท่นทำกระทงทั้งค่า
 เลียงคนเลียงพระข้างเบ็ดเสร์จกถึง ๒๐ ชั่งข้าง หย่อนกว่า
 ๒๐ ชั่งข้าง กระทงนั้นวัน ๑๔ ค่ำ เครื่องเซว วัน ๑๕ ค่ำ
 เครื่องขาว แรมค่ำ ๑ เครื่องแดง คอกไม้สักกลึงเลือกหาตาม
 สักระทงและมีจักรกลไถต่างกันทกกระทง มีมโหรีขบ้องอยู่
 ในกระทงนั้นก็มีขาง เหลือทระพรรณว่ากระทงท่านนั้นทำ
 อย่างนั้น ๆ คิดดูการประภคประชันกันจะเอาชนะกัน คงวิเศษ
 ต่าง ๆ กัน เรือมาคกระทงต่งแต่ย้าย ๔ โมง เรือชักลาก
 กระทงขึ้นไปเข้าทแต่ย้าย ๕ โมง เรือเบียดเสียดแน่นกันหลีก
 ไม่ใคร่จะไหวคเป็นอัศจรรย์ เรือข้าราชการและราษฎรมากผู้เต็ม

ไปท่งแม่น้ำ ทตองขอแรงทำกระทงนั้น ในพระบรมราชวงศา-
 นวงศ์ผู้ใหญ่ คือกรมหมื่นสรนทรภักย์ ๑ กรมหมื่นรภษรณ-
 เศวตร ๑ กรมหมื่นเทศอดิศร ๑ กรมหมื่นพพัญญุเบนทร ๑
 ขุนนาง คือ ท่านเจ้าพระยาอภัยภูธร ๑ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง ๑
 ท่านพระยาศรีพพัฒน์ ๑ พระยาพิชัยวาร ๑ พระยาราช-
 มนตรี ๑ พระยาโชฎกราชเศรษฐี ๑ รวม ๑๐ กระทง
 เวลาค่ำเสด็จลงพระตำหนักนา ทรงลอบพระประทีป

เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพพัฒน์ ได้ชักชวนขุนนาง
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยทูลเข้ามาเฝ้าตามเสด็จลงไปอยู่ที่โรงเรือ หลังพระ
 ตำหนักนารักษาคานนอกอยู่ ครั้นเสด็จกลับขึ้นมาทอดพระเนตร
 เห็น ก็ไ้พระราชทานส่วนพระราชกัลลทรงปราศรัยด้วยทุกคน
 ด้วยแต่ก่อนเสด็จลงลอบพระประทีปแล้ว ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ทูลเข้าไปเฝ้าต่างคนต่างไปบ้านก่อนเวลาเสด็จขึ้น การทูลเจ้าพระยา
 พระคลังทูลลงเป็นอย่างดีเป็นธรรมเนียมคตมาจนทุกวันนี้

ครั้นมาถึงขังอัฐศกศักราช ๑๑๘๘ ก็โปรดให้ทำ
 อักษรวาทนึ่ง แต่ไ้เริ่มการตรึงตรองมานานักท้าวเคยศึกว่า
 ประกาชนไปอก แล้วจึงทูลว่าไม่เลย ลงทูลรอนมากมาย
 หกหน้า ตงแต่นไปอย่าให้ท้ออกเลย ตงแต่นั้นมาพระบรมวงศ์

เธอและพระเจ้าน้องนางเธอฝ่ายในกับเจ้าคุณปราสาท ทำถวาย
เป็นกระทรงเครื่องสศทงนน สูง ๔ ศอก ๕ ศอก ๖ ศอกบ้าง
มาเสมอทุกปี ท่านก็ประหวัดประชันกันเองไม่ยอมแพ้กัน ใน
กระบวนเครื่องสศทงนนทวงกลั่นค่าเลี้ยงค่าแจกอยู่ใน ๒๓ ชั่ง
ครั้นมาถนัดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็โปรดทำถวายอยู่ ๒ ปี แล้วจึงมีรับสั่งว่า พระองค์เจ้าฝ่ายใน
ผลประโยชน์ก็มีน้อยต้องเกณฑ์โยธาคและกระทรงและศอกไม้
ทุกปีก็ของเสียเงินเป็นหลายชั่ง จึงโปรดให้ยกเลิกเสีย

เตรียมรับราชทูต

ฝ่ายเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ได้ทราบในท้องตราแล้ว
จึงให้เจ้าพระยา ๒ เสาครึ่งนากัปตันหนตรบารน เขามาถนัดปากนำ
เจ้าพระยาในวันอังคารเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ ณ วันพุธ
เดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ โปรดให้เจ้าพระยาไปรับอักษรสาส์นทเมือง
นครเขื่อนขันธ์ เวลากลางวันพาบาบรับอักษรสาส์นลา ๑
เรือพยามุขพาทย ๔ ลำ เรือกลองตาม ๖ ลำ แหขนมา
แปรทห่อพระมนเทียรธรรม ครั้น ณ วันศุกร์เดือน ๑๒ ค่ำ
แรม ๑๑ ค่ำ กายนชนมาถนัดกรุงเทพมหานคร กัปตันหนตร

บารน แจ้งว่า เจ้าเมืองเบงกอลให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี
 และการที่โปรดให้กองทัพไปช่วยอังกฤษ อังกฤษก็ขอบพระเดช
 พระคุณ จึงให้ยกย่องให้บารนเป็นราชทูต มักผู้แก้ว
 เป็นอุปทูต เข้ามาขอเจริญทางพระราชไมตรีทำหนังสือสัญญา
 ค่วย ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่โปรดที่จะให้รับ
 ทำหนังสือสัญญา จะโปรดแต่เป็นทางไมตรี เหมือนอย่าง
 เมืองญวน จึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นสรวนทร
 ราช เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาบวรราชนครินทร์มราชทั้ง ๔
 คึกคึกกราบทูลว่า อังกฤษมาขอทำสัญญาถึง ๒ ครั้ง
 แล้ว ถ้าไม่รับทำหนังสือสัญญาค่วยแล้ว ก็เห็นจะไม่ไต่เป็น
 ไมตรีกัน ทูลกลับไปแล้วก็จะหาเหตุพาลพาโลต่าง ๆ ค่วย
 เขตแดนอังกฤษก็ก่อไคลเคียงเข้ามาทางทางทะเลและทางบก
 แล้วจะระงับยาก จึงทรงพระราชดำริเห็นค่วย ยอมให้ทำหนังสือ
 สัญญาเจ้าพนักงานจึงได้เชิญยกย่องให้บารน ขนอยเรือพัก
 ครนถง ณ วัน * คำ จึงโปรดให้ยกย่องให้บารน
 เข้าเฝ้าเสด็จออกรับแขกเมืองครั้งนั้นเป็นการใหญ่ เจ้าพนักงาน
 ตกแต่งในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ปูพรมเต็มทวข้างใน และ
 แต่งพระที่นั่งบุษบกมาลาตงเครื่องสูงฝ่ายก ๗ ชั้น ทง ๒ ข้าง

* ต้นและปลายไม่ได้ลงไว้

และทเสด็จออกพระที่นั่งเศวตฉัตรทอดพระแสงง้าว และโต๊ะ
 ตงพานพระบัญชา ข้างขวาตงโต๊ะพานพระขันหมาก ข้างซ้าย
 ตงโต๊ะพระครอบ ข้างหนาทงเตยงลา ๒ ชั้น ตามแนวพระ
 วิสูตรตงซุ้มสายหิบทองขวางข้างละ ๒ ตามแนวเส้าตงเครื่อง
 สูงฝ่ายก ๕ ชั้น ขวา ๕ ซ้าย ๕ ตามริมผนัง ก้านฉัตรแสง
 หอกดาบ เชิญพระแสงทวนขวา ๑๕ ซ้าย ๑๕ รวม ๓๐
 ถิออกมาก้านฉัตรแสงบนคาบศิลาขวา ๑๕ ซ้าย ๑๕ รวม ๓๐
 นึ่งส้มบกปลายส้มเสื่อครยขาว และแต่งทมิเบาะนั่งตงพาน
 พระศรีพระเต้ายวนพระโอรส สำหรับพระราชวงค์นางค์ต่างกรม
 เฝ้าฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย ถิมาถึงเจ้าพระยาสมุหนายก สมุหพระ
 กลาโหม และเจ้าพระยาจตุสดมภ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย มีเครื่องยศ เจียศ กระบ ภาคหมาก คนโท
 ตงตามตำแหน่งขวาซ้าย โดยลำดับฐานานศักดิ์ฝ่ายทหาร
 พลเรือน นึ่งส้มบกปลายส้มเสื่อแซมซาบขิดลทชนใน เสื่อ
 สมรดทองสมรดขาวชนนอก ฝ่ายทหารอยู่ข้างขวา พลเรือน
 อยู่ข้างซ้าย เจ้ากรม ปลัดกรม พระตำรวจ สะพายดาบ
 ตามยศ ชาวต่างประเทศ ขุนนางจีนแต่งตัวอย่างจีน ขุนนาง
 แหกเทศมลายู ฝรั่งเศสไปตเกิดเดิมและมอญ ลาว ทวาย นึ่งหม
 และแต่งตัวตามภาษาทของพระโรงหลังขวาง ตัวกรมวัง ๒ นาย

นึ่งส้มขี้ก คาคเกี้ยว รัตติประคค ขุนหมนกรมพระราชยานนึ่ง
กางเกงคาคผ้าลาย อยู่ประจำพระเสลี่ยงถม และพนังงาน
แตรงอน ๑๐ แตรฝรั่ง ๑๐ สังข์ ๒ นึ่งกางเกงปักเชิง
สวมเสื้อปักตแวง หมวกปักตแวง เตรยมประโคมเมือเวลา
เสด็จออก ทชานชาลาข้างท้องพระโรงค้ำนครวันออก กำเนิด
กรมเกณท์หัดแสงปืน เชิญพระแสงปืน ปลาย หอกราง แดง
แต่งเครื่องแวง ๔๐ คน กรมรักษาพระองค์สวมเสื้อแดงถือ
บนทองปลาย ๑๐๐ คน คำนครวันตกก็เท่ากัน ทประคหน้า
ท้องพระโรง ขุนหมนกรมพระตำรวจ นึ่งส้มขี้กตามธรรมเนียม
คาคเกี้ยวคาคประคคถือหอกย่น รักษาประจำ ๔ คน ทชานนอก
ตรงหน้าหอพระปริตร กรมเกณท์หัดแสงปืนนึ่งกางเกงแดง
คาคผ้าลาย สวมเสื้อเสนาภูกต่างสีหมวกหนึ่งแดง ถือบนคาย
สีลางกลายาต ๑๐๐ คน ทง ๒ กองนมขุนหมนสำรวจ
นึ่งส้มขี้กลายสวมเสื้อเสนาภูกต่างสีคาคผ้าลาย หมวกหนึ่ง
เขียนลายรดนพนแดง สัพพายกระบถกหนึ่ง ทประคพระทวาร
เทเวศ กรมตำรวจในซ้ายขวานึ่งกางเกงไหมแดง สวมเสื้อ
เสนาภูกต่างสี หมวกหนึ่งแดงคาคเกี้ยวลาย ถือบนย่นรักษา
อยู่ ๒๐ คน และนึ่งกลายาต ๑๔๖ คน ทรมประคนอกท้อง
พระโรง กรมพระตำรวจสนมทหารซ้ายขวานึ่งกางเกงปักตแวง

สวมเสื้อเสนาภูท่างสี หมวกหนึ่งแตรคาคเกยวลาย ถอบนยน
 วิชา ๔๐ คน และนงกลายาททหน้าศาลายามคำ ๑๐๐ คน
 นังกางเกงสีคินแตร สวมเสื้อเสนาภูท่างสี หมวกหนึ่งสีคินแตร
 ททางหน้ากรมกลองชนะ นังกางเกงปักเชิงสวมเสื้อปักตุ้มแตร
 เกยวลาย หมวกขลิบลำควน ๘๐ คู่ จำ ๒ จำกลอง ๒
 นังกางเกงยก สวมเสื้อมศรี หมวกคุ่มบ เตรียมประโคมเมื่อ
 เวลาแขกเมืองเข้าไป ทเกยขางนอกกำแพงขนช้างพระที่นั่ง
 แตรเครื่องกคน ผูกพนาศรระบาย ๓ ชน ผ่าปักหลังกันซัพ
 นายความนังกางเกงสนับเพลา สัมบักลายคาคเกยวคาคประคค
 สวมเสื้อทรงประพาส หมวกทรงประพาส ถอชอข้าง เชิญ
 พระแสงของ้าว คนถอกันชงกลดหน้า ๒ หลัง ๒ คนถอตะบอง
 กลิงข้างละ ๒ ถอเส้ไม้หวายข้างละ ๒ ถอเส้หางม้าข้างละ ๑
 และมีคนถอเครื่องยศสำหรับพระยาข้าง หมอนาเงิน ๑ ไตร
 เงินกลวย ๒ หญา ๒ ททของสนามตรงประตูพิมานไชยศรี
 เข้าไปตงประวาคาคผาขาว ขนพระยาข้างคนพลาย ๒ พัง ๒
 และข้างพงเชือกพงน้ำ แตรเครื่องถมปัก หมอนั่งสัมบักลาย
 คาคเกยวคาคประคค ความนังกางเกงยกกลายเกยว สวมเสื้อ
 ขลิบลำควน ๖ ข้าง และกรมมำจคมาพระที่นั่ง ๔ มา
 ผูกเครื่องควาวทองลงยา ๑ กคน ๒ จำหลัก ๑ ขนทประว

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๓๕

คาคผาขาว ทหันทมถาวรลง ทหันทาลายำคำ กรมพระ
ถาวรสนมทหารซ้ายขวา นุ่งกางเกงเขี้ยว สวมเสื้อเสนาภ
แครงหมวกหนึ่งแครงคาคเกี้ยวลาย ถือบนนงกลาบาต ๑๐๐ คน
และทลานชาลาข้างศาลาลูกขุน ยืนข้างคิงพลาย ๔ พังแซก ๕
แครงเครื่องลูกพลี ข้างพลายหมอนขุนประจำคอ นุ่งกางเกง
ยกคาคเกี้ยวลาย สวมเสื้อตลิด หมวกตมบ ขนหม่นกรม
ทวนทอง นุ่งกางเกงยกคาคเกี้ยวเจียรระบาทยกคาค สวมเสื้อเตชา
หมวกเตชา ถือบนนงกลา ๕ ขนนงกลางข้าง ความนุ่งกางเกง
ยก คาคเกี้ยวลาย สวมเสื้อเสนาภ หมวกตมบ พวกฝรั่ง
ไปตเกศเดิมแต่งตัวอย่างฝรั่ง ถือบววยเทศรีรักษาประคูปิมาณ
ไชยศรีชนนอก ๑๐ คน ชนใน ๑๐ คน รักษาโรงขุน
๘ โรง ๗ ละ ๑๐ คน ยืนรักษาบนลือทประคูปิเศษไชยศรี
๑๐ คน ประคูปิคนพิศาล ๑๐ คน ในระหว่างประคูปิ ๒ ชน
ไพร่หลวงกรมวังนอก นุ่งกางเกงเขี้ยวเกี้ยวลายสวมเสื้อเสนา
ภเขี้ยว หมวกหนึ่งเขี้ยว ถือบบองทองยืนประจำ ๒ แถว ๗
ละ ๑๐ คน ขนหม่นสรวิตร ๒ คน นุ่งสับกลายเกี้ยวลาย
สวมเสื้อเสนาภกางส หมวกหนึ่งเขียนลายรัตนาวนแครง
สพายกระบณกหนึ่ง ยืนเป็นหัวหน้า ท ๒ ข้างแน่นตงแต่ประคูปิ
วิเศษไชยศรี ตงแต่ประคูปิคนพิศาล มาตามหน้าศาลาลูกขุน

พ.ศ. ๒๓๖๙

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีสวรรคต

ครั้นลี้ภัยราช ๑๑๔๘ ปีจอชุกก เป็นปีที่ ๓ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีซึ่งเป็นพระบรมอัยกาเสด็จสวรรคต เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ พระองค์ประสูติ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ มีพระชนมายุ ๑๐๘๙ พรรษา ได้เสวยพระศพนอนประคิณฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

กัปตันหนวดบาร์นอยไท ๙ เดือน ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ กัปตันหนวดบาร์นกรายถวายบังคมลากลับไปสู่ญญาว่าจะกลับมาเปลี่ยนหนังสือสัญญาด้วยเจ้าพระยาบวรบุรีเมืองตรัง แล้วจึงมีพระราชดำรัสให้หม่อมหลวงให้หาพระยาชุมพร (ชัย) เข้ามาถอดเสียจากที่ ให้ลงพระราชอาชญาจำไว้ เพราะมีความผิดไปตีครุฑมณฑลของอังกฤษฯ เข้ามาตามข้อใด ๆ ก็ไม่ให้ ไต่สรวนกันแพะเขา ทำให้เสียพระเกียรติยศ

เจ้าเมืองบึงกลาให้หาหนังสือสัญญาค้าขายกับพม่า

ครั้นมาลง ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ เจ้าเมือง

๑. พ.ศ. ๒๓๖๘ ๒. วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๓. วันที่ ๘ มีนาคม

๔. อังคารที่ ๑๘ กรกฎาคม

๕. บึงกลา หรือ บึงกะหล่ำ คือ มณฑลเบงกอล

๖. พุทธศักราช ๒๓ พุทธศักราช

บังกลามหนังสือมาให้การระผิด ซึ่งไปเป็นเรสเตนค้อยเมืองชิงวะ
ทำหนังสือสัญญาทางค้าขายอีก ๔ ข้อ ฝ่ายเจ้าชิงวะจึงให้
อีกแฉนวนแฉนวนสมมหาแข่งเงินว่าทกรมเมือง อีกแฉนวน
แฉนวนมหาแฉนวนชาชะระตาวาทกรมท่า ปรีกษาพร้อมกันทำ
หนังสือสัญญาด้วยการระผิด

ข้อ ๑ ว่า ลูกค้าฝ่ายอังกฤษจะมาค้าขายในเขตแดน
เมืองชิงวะ มีหนังสือประทัยตราอังกฤษมาเป็นสำคัญ ถึงท่าน
ให้ชาวท่านถามดู พวกชาวท่านเห็นหนังสือประทัยตราอังกฤษ
ถ้ารู้ว่าเป็นลูกค้าของอังกฤษแล้วให้ปล่อยไป อย่าให้เรียกค่า
ธรรมเนียมท่าน ถ้าลูกค้าฝ่ายพม่าจะไปค้าขายในแดนอังกฤษ
ไปถึงท่าน ชาวท่านไต่ถามรู้ว่าเป็นลูกค้าพม่าจริง อังกฤษจะ
ปล่อยไปไม่เรียกเอาค่าธรรมเนียมเหมือนกัน ประการหนังสือลูก
ค้าอังกฤษพม่าใช้เรือใช้กำปั่นบรรทุกของเข้าไปในบ้านในเมือง
แล้ว ลูกค้าพม่าอังกฤษจะขายสินค้าให้ลูกค้าผู้ใด เจ้าพนักงาน
งานฝ่ายอังกฤษฝ่ายพม่าไม่ขัดขวาง จะช่วยพิทักษ์รักษามิให้
ลูกค้าเป็นอันตราย ให้เรียกเงินค่าธรรมเนียมแก่ลูกค้าตาม
ปกติ มิให้เหลือเกินนอกจากปกติ

ข้อ ๒ ว่า ถ้าทำขึ้นปากกว้าง ๘ ศอกพม่า เป็นศอก
๑๘ นิ้ว อังกฤช เรียกค่าธรรมเนียมตามปกติ ไม่ให้เรียก
เกินจากปกติแต่เมื่อกำขึ้นจะลองนั้นให้เรียกค่าเบี๋รื่องอีก ๑๐
บาท ถ้าเรือและกำขึ้นน้อยกว่า ๘ ศอกให้เรียกค่าธรรมเนียม
เหมือนกัน แต่ค่าจ้างนำร่องนั้น ถ้านายกำขึ้นจ้าง นายกำขึ้น
ต้องเสีย แต่นายกำขึ้นต้องบอกให้ชาวบ้านทะเลรู้ ประการหนึ่ง
ถ้ากำขึ้นกว้าง ๘ ศอกขึ้นไป มิให้ชักหางเสือและเอาขนชน
จากกำขึ้น เหมือนอย่างว่าในหนังสือสัญญาข้อ ๘

ข้อ ๓ ถาลูกค้าทั้ง ๒ ฝ่ายจะไปอยู่เมืองใด แล้วจะ
กลับไปเมืองอนกต จะไปยกกำขึ้นลำใดลำหนึ่งกต ให้ไปมิให้
ชักขวางไว้ ถ้ามั่นค่าและมีสิ่งของสิ่งใด ๆ ถ้าจะขายก็ให้ขาย
ถ้าจะเอาไปก็ให้เอาไปตามใจ อย่าให้เรียกเอาค่าธรรมเนียม
ยกเจ้าของอีกเลย

ข้อ ๔ ถ้าเรือกำขึ้นพม่าอังกฤชกต จะต้องพายเสียเสา
โยกกต คนทอຍตามชายทะเลนั้นคงจะช่วยเก็บของให้แก่ขายสลบ
กำขึ้นเหมือนกันทั้งอังกฤชพม่า แต่ถาว่านายสลบกำขึ้นจะต้อง
เสียเงินให้แก่ช่วยเก็บของตามสมควร แต่ของซึ่งเก็บมาต้อง
คนให้แก่ขายสลบกำขึ้นทั้งสน สัญญาใช้ใดตงแคว้นลงตรา
ทั้งสองฝ่าย

ฝ่ายทกรุงเทพมหานครครั้นนั้น พระเมรุพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
 แต่เครื่องประดับออกเสียแต่เครื่องไว้ ด้วยทรงเห็นว่า
 สมเด็จพระอมรินทราบามาตย์ทรงพระชรามากอยู่แล้ว ครั้นสมเด็จพระ
 พระอมรินทราบามาตย์สวรรคต ครั้นจะกระทำการพระบรมศพ
 ก็เข้าถูกฝน จึงรอไปต่อแล้งจึงจะทำการพระบรมศพ พอ
 เวยงจินตเบณกบฏ การพระเมรุหนักเล็กไป

เจ้าอนุเวียงจันทเบณกบฏ

ฝ่ายอนเวียงจันททั้งแตกกลยชนไปลงเมืองแล้ว ก็ตรก
 ตรองที่จะคิดมาประทุษร้ายต่อกรุงเทพมหานคร จึงให้หา
 อปราชราชวงศ์ สทิสสาร กบฏาวเพยชนนางผู้ใหญ่มาปรึกษา
 ว่า ทกรุงเตยวนมแต่เจ้านายเด็ก ๆ ชนนางผู้ใหญ่กันอยตัว
 มอทัพคักกอนแอ ทงเจ้าพระยานครราชสีมาคไม่อยู่ หวเมือง
 รายทางก็ไมมทกคขวาง การเป็นทหนักหนาแล้ว ไม่ควร
 เราจะเป็นเมืองชน ชาวองกฤษก็มารบกวอนอยู่ เราจะยกทัพ
 ไปตีเอากรงก็เห็นจะได้โดยง่าย อปราชว่าเมืองไทยเป็นกรง
 ใหญ่ มาตรแมนตใดก็จะไปดงเป็นเจ้าอยู่ทนนใดหรือ ไพรพล
 เมืองก็จะคมกันเขาเป็นกบฏ เหมอนหนงนอนอยู่บนชวากหนาม
 อนุตอบว่าได้แล้วถาจะดงอยมได้ เราที่จะกวาดเอาครอบคว

ทรงพิสังของ ใน ท้องพระคลัง อพยพขนมาใส่ยานเมือง
เราๆ ก็คิดรักษากันทางช่องแคบ จะมาทำอะไรแก่เราได้ ทาง
ทะเลสงเลียบอาหารกันก็ไกลกันดาร จะทำศึกเป็นการขบเร้า
ไม่กลัว ขบปราบเห็นอนคองไปฝ่ายเดียว ครั้นจะขัดชนกันกลัว
จะฆ่าเสีย ก็ต้องทำเป็นเห็นด้วย ขบปราบคนนั้นขอเจ้าคระ เป็น
น้องอนต่างมารตากัน สัตกิสารเป็นบุตรพี่ใหญ่ของอนชื่อว่า
เจ้าไ้ ราชวงศ์นั้นเป็นบุตรอนขอเจ้าเงาะราชบุตร ราชบุตร
อนไปกินเมืองจำปาศักดิ์ ขอเจ้าไ้ราชบุตร ขุนนางผู้ใหญ่มี
อยู่หา เพยเมืองจันทว่าฝ่ายเหนือ เพยเมืองแสนว่าฝ่ายใต้
เมืองกลาง เมืองซ้าย ปลัดเมืองแสน ปลัดเมืองจันท ชานนว่า
กรมพระสัสติ มีหัวเมืองขนอยู่ฝ่ายเวียงค่อแดนญวนใหญ่น้อย
๗๙ หัวเมือง

เจ้าอุปราชเกลี้ยกล่อมหัวเมืองชนกรุงเทพฯ

ครั้นปรุรักษันตกลงแล้ว อนจึงให้อุปราชไปเกลี้ยกล่อม
หัวเมืองกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองชนบท
ขอนแก่น ชนชนอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร อุปราชก็ไปเกลี้ย
กล่อมหัวเมืองท่งน แต่เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ไม่ยอมเข้าด้วย
อุปราชก็ฆ่าเสีย ราษฎรและเจ้าเมืองอื่น ๆ เห็นอุปราชฆ่าเจ้า
เมืองกาฬสินธุ์ ตายก็กลัวอำนาจ ก็ยอมเข้าด้วย อุปราชให้

จะปราศัยหรือมิชย ไหร่ทำนายว่าเหตุนรายนักรจะปราศัย อนิจัต
เคองสังไหฆ่าเสีย มีผู้ขอโทษไว้

เจ้าอนุยกทัพออกจากเวียงจันท

ครั้นอนจักกองทัพพร้อมแล้ว ก็ข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งอยู่
บ้านพันพร้าว ๆ เป็นบ้านอุปราชอยู่ตรงเวียงจันทข้าม ให้เลิกหัด
กองทัพอยู่ที่นั่น ครั้นณเดือน ๒ ข้างแรม ปีจอจุลศก อนให้
ราชวงศ์เป็นแม่ทัพหน้าคุมคน ๓๐๐๐ ยกกลงลงมาก่อน
ราชวงศ์ยกลงมาถึงเมืองนครราชสีมา วันเดือน ๓ แรม ๓
ค่ำ ขอบอกข่าวทเมืองนครราชสีมา พระยายกกระษัตริกรม
การจึงไปถามราชวงศ์ว่า ยกลงมาคนมากมายจะลงไปด้วย
เหตุอะไร ราชวงศ์บอกว่าศึกอักษรชนไปเกณฑ์กองทัพให้
มารบของกฤษ เจ้าอากระหม่อมกลงมาทวยดงอยู่น่าเช่น อีก ๒
วัน ๓ วันก็จะลงมาถึงเมืองนครราชสีมา ราชวงศ์บอกข่าวไ้
แล้ว ให้เมืองขวาเซียงใต้ล่องหน้าลงมาเมืองสระบุรีก่อน แล้ว
ราชวงศ์ก็ตามลงมาตั้งอยู่ที่ขอนแก่นว้าง ณวันเดือน ๓ แรม ๔
ค่ำ เมืองขวาเซียงใต้จึงพาพระยาสรรราชวงศ์เจ้าเมืองสระบุรี
ซึ่งเปนลาวพองคำ หลวงพลกของคำเซียงกองสังซึ่งเปนลาว
เวียงจันทไปหาราชวงศ์ที่ขอนแก่น ราชวงศ์ว่ากบนายหมวก

นายกองว่า ญวนซึ่งกษัตริย์จะยกเข้ามาตีกรุงเทพมหานครอย่า
 อยู่เลยจะได้ความลำบาก ขนไปอยู่เสียเมืองเวียงจันทน์จะมีความ
 สบายกัน นายกองนายหมวกทั้งปวงก็ใจ ยกมือให้ช่วยอมจะ
 ไปอยู่ด้วย ราชวงศ์จึงส่งนายกองนายหมวกว่า บ้านของผู้ใด
 ก็ให้คนกันชนมาเถก กองคำกองเซียงกองสิ่ง ก็ปรึกษากัน
 จะทอนครอบครัวเมืองสระบุรีขนไปเวียงจันทน์ ฝ่ายอนกับ
 สวัสดิ์สารผู้บุตรได้ถูกขกียกกองทัพตามราชวงศ์ลงมาเมือง
 นครราชสีมา ณ วันเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ ทิ้งค่ายใหญ่อยู่ที่ทะเล
 ห้วยฝ่ายทิศตะวันออกเมืองนครราชสีมา ๗ ค่าย ให้กตตศัพท
 พกกันว่าคนอง ๘๐๐๐๐

อนึ่งให้กวาดครอบครัวเมืองนครราชสีมา

ครั้งนั้นเจ้าพระยานครราชสีมาหาอยู่ไม่ โปรดให้ไปรับ
 พระยาไกรสงครามเจ้าเมืองขุขันธ์ว่าทักขิพลวงยกกระบี่ตรีผู้
 นองรบกันชน พระยาปลัดและกรมการผู้คนไปกับเจ้าพระยานคร
 ราชสีมาเป็นอันมาก มีแต่กรมการผู้น้อยรักษาเมืองอยู่ อน
 จึงให้หาพระยาพรหมยกกระบี่ตรีออกมาหาทศาคายว่า เจ้าพระยา
 นครราชสีมาเขยตเบียนไพร่พลเมืองได้ความเดือดร้อน อนึ่งไป

มาทางนมแทคนมาร้องทักขมิไคชาด ให้พระยายกกระบัตร
 ตระเตรียมกวาดครอบรวนไปเมืองเวียงจันทน์ให้เสร็จแต่ใน
 ๔ วัน พระยายกกระบัตรกลัวอำนาจอนไม่วรจะทำประการไค
 กัดองทำตาม ทำเป็นยนิค จึงจัดหญิงบุตรหลวงนาและหญิง
 ทรูปร่างให้อนเป็นหลายคน แล้วอนจึงให้พวกลาวไปเก็บเครื่อง
 ศาตราอาวุธของพวกครัวเมืองนครราชสีมาเสียสิ้น แต่ชนพรา
 กไม่ไหม

ฝ่ายพระสรียภักดี (ขอม) กับข้าหลวงมชอไปสักเลข
 หวเมืองลาวตงอยทเมืองยโสธร รู้ว่าอนเป็นกบฏ เห็นอุปราช
 ยกทัพมาทเมืองยโสธร จึงไปหาอุปราชพดจากันเป็นความลับ
 อุปราชส่งพระสรียภักดีว่าช่วยกราบทูลว่าตัวอุปราชหาไคเป็น
 กบฏด้วยไม แล้วอุปราชกำหนดให้พระสรียภักดีมาถอน
 ฌบยหนึ่ง พระสรียภักดีกรบยกลง มาถอนเมืองนครราชสีมา
 เข้าหาอนทค้ายใหญ่ เอาหนังสืออุปราชออกให้ต่อมออน อน
 ุดหนังสือแล้วจึงว่าจะไปไคไปเถิด จึงส่งความกับพระสรียภักดีว่า
 ลงไปแล้วให้กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวว่าข้าไคเป็นกบฏออก
 ครัวเมืองนครราชสีมาครัวเมืองสระบุรีเขารองทักขวา เจ้าเมือง
 กรมการขมิเหงเบยคเบยนเขานก จะสมัครชนไปอยู่ด้วย จึง
 ไคยกกองทัพลงมารับรวนไป พระสรียภักดีทากรยาอนนอม

กลัวเกรงมากจนอนชอยใจ ครั้นอนยอมให้ไปแล้วก็ลาออกมา
ขุนช้าง อนจึงให้เจ้าโงงตามออกมาบอกว่า พระอนชิตพิทกษ
(บัว) น้องเจ้าพระยาอภัยภธรนั้นเป็นคนชอยกัน อนจะเอาไว
ก่อน พระอนชิตพิทกษก็ตกลงตออยู่ในกองทัพอน พระสรียภักค
ก็รบยกมาถล่มคนยาวในกองพระยาไฟ พยราชวงศ์เตนครัวเมือง
สระบุรีขึ้นไป จึงเข้าหาราชวงศ์แจ้งความให้ราชวงศ์พง
ราชวงศ์ปล่อยให้พระสรียภักคลงมา มีคำพากล่าวว่าราชวงศ์
จะจับพระสรียภักค เชียงโตท้าวเพี้ยผู้ใหญ่ในกองทัพ จึงทูลว่า
เจ้ายำกระหม่อมปล่อยให้เขาไปแล้ว จะจับกุมทำให้เหลือเกิน
รับสั่งไปไม่ควร ความคิดของท่านจะคิดอย่างไรก็ไม่รู้ ราชวงศ์
ก็นั่งอยู่ พระสรียภักคก็ลงมา

พระยาปลัดเข้าหาอน

ฝ่ายพระยาปลัดไปด้วยเจ้าพระยานครราชสีมา แจ้งว่า
อนลงมากวาดครอบครัวกับรักษาเจ้าพระยานครราชสีมาว่า จะ
ทิ้งครอบครัวเสียไม่ไประวังรักษาเห็นจะไม่ได้ อ้ายลาวจะทำ
ยบเป็นเสียหมด เจ้าพระยานครราชสีมาก็เห็นด้วย จึงให้
พระยาปลัดรีบมา พระยาปลัดมาถ่มเมืองนครราชสีมาก็เข้าหา
อนแจ้งว่าเจ้าพระยานครราชสีมาหนีไปเมืองเขมรเสียแล้ว
พระยาปลัดทิ้งครอบครัวไม่ไ้จะขอตามเสด็จไปอยู่เวียงจันท

๔๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ด้วย หนักเชือกให้พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตตรคม
ครอบครวไป พวกครวเมืองนครราชสีมาออกเดินทางไปได้แต่
วันละเล็กน้อย ทางวันหนึ่งก็เดินถึง ๓ วัน ๔ วัน หนักให้
แยกออกไปเลียบเขื่อนกอง ๆ ตักกำลังให้น้อยลง พระยาปลัด
พระยาพรหมยกกระบัตตรกรมการจงคึกคึกอ่านอุบายจัดหญิงสาว ๆ
ให้นายทัพนายกองทควบครวนั้นทุกคน ๆ จนชนแต่ไพร่จะ
ชอบใจใครก็ไม่ว่า เห็นว่าพวกลาวกับพวกครวสนิทเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันเข้าแล้ว พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตตรขึ้นมา
หาหนทางคายใหญ่ แจ้งว่าอพยพครอบครวไปได้ความอดอยาก
นัก ขอมติ ขวาน ย่นสัก ๘ บอกล ๑๐ บอกล พอรุ่งไคยถึง
เนอมากันเป็นเสียบงเลียบครวไปตามทาง หนักยอมให้ ครน
ไค้มักขวานย่นไปแล้ว เดินครวไปถึงทุ่งสัมฤทธิ์

ท่านผู้หญิงไม้ต้อสู้กองทัพนุ

พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตตรพบเป็นอุบายว่า ขอ
พักครวอยู่ทนก่อน ด้วยครอบครวเมื่อยลาเจ็บไข้ล้มตายได้
ความลำบากนัก ครนครวมาถ่วงพร้อมกันแล้ว พระยาปลัด
พระยาพรหมยกกระบัตตรกรมการก็คึกคึกอ่านกันเป็นความลับ ครน
เวลากลางคืนก็ประมาณ ๓ ยามเศษก็มาพวกลาวตายเกือบสิ้น
พวกครวไค้เครื่องอาวุธท้าวเป็นอันมาก คึกคึกกันตักไม้ต้อคาย

๒ เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๕๗

ชนท่งสมฤทธิ พวกลาวทเหลอตายก็มาแจ้งความแก่น อนึ่ง
ให้ตำรวจ ๕๐ คน ชนมามาสืบ พวกรวเห็นมากองทพลาว
มากเอาขึ้นไปลอบยิงตายเป็นหลายคน พวกรวจลาเห็น
ถึงนั้นตกใจ พวกรวเห็นโคทกชนมาถออาวไล่ฆ่าฟันพวก
ตำรวจลาวตายอีก พวกรวจลาทเหลอตายก็มาแจ้งความแก่น
อน อนึ่งให้สถิสาร์ เจ้ากำพร้าว เจ้าบ้าน คมทัพ ๓๐๐๐
ไปตรวจ ฝ่ายพระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรกรมการเห็น
สถิสาร์กับไพร่ลาวยกมาเป็นอันมาก ก็คุมพวกของตัวอชกรบ
ผู้ชายเป็นขกชายขกขวา พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตร
เป็นกองกลาง ท่านผู้หนึ่งโมภรรยาพระยาปลัดคุมผู้หนึ่งเป็น
ทพหนน ทไม่อาวักตกไม้ตะบองข้าง เสียมเป็นหลาวข้าง
เขาสทพลาว ครงนั้นพวกรวเมืองนครราชสีมา ฆ่าฟันพวก
ลาวตายประมาณ ๒๐๐๐ คน เศษพระบารมีพระเจ้าอยู่หัว
เผอิญให้สถิสาร์เห็นไปว่าผู้คนครวเมืองนครราชสีมากมาย
นัก ถอเครื่องศาสตราอาวกระบมอกัน สถิสาร์เห็นถึงนั้นก็
ความครนคร้ามลาถอยกลับไปแจ้งแก่นอนว่า ครวสู้รบแข็งแรง
นัก เห็นคนก็มาก จะเป็นกองทพเจ้าพระยานนครราชสีมากมา
ช่วยกันหรืออย่างไรก็ไม่แจ้ง อนึ่งถึงนั้นเผอิญให้หวาคหวน
ไปมีโคคคทจะยกลงมารอง

อนุถอยทัพ

ฝ่ายราชวงศ์กวาคทอนครอบครองเมืองสระบุรี พอเกิน
 ครวชนไปถึงเมืองนครราชสีมาแจ้งความแก่อนว่า ไ้ครว
 ไทย ๑๐ จัน ๒๐ ครวลา ๑๐๐๐๐ คนเศษ เกินครวออกจาก
 เมืองสระบุรี ณ วัน อังคาร เดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ ไ้ข่าว
 เล่าลือว่าทัพกรุงยกชนมาทกทาง อนจึงปรึกษากันว่าจะตั้งรับ
 กองทัพกรุงอยู่ที่เมืองนครราชสีมาเห็นจะไม่ได้ กลัวจะเป็นศึก
 ขนาบ ต้องแยกย้ายไพร่พลไปสัรบหลายทาง ถาถอยไปตั้งรับ
 หนองบัวลาลึกกวาทน จึงสั่งให้เผาเมืองนครราชสีมาและ
 ยุงฉางและค้ายของตัวเสียแล้ว ก็ยกทัพกลับไปเมื่อ ณ เดือน ๔
 แรม ๑๑ ค่ำ ให้ราชวงศ์ยกชนไปทางเมืองหล่ม

มีคำกลางถามมาว่าอนยกทัพลงมาตีกรุงแล้วทำไมจึงไม่
 ยกถ่วงเลยลงมาทเคียว เห็นทกรุงไม่ทนรั้ตัวก็จะไ้ไ้โดยง่าย
 เป็นเพราะเหตุไรจึงไปตั้งกวาคครอบครองอยู่ที่เมืองนครราชสีมา
 จนทกรุงรู้จักกองทัพชนไปสัรบทนท่วงท

แก่ว่าเหตุ ๓ ประการ คือ กรุงครวอยช้ายังไม่ถ่วงครว
 จะเสีย พระบารมีพระเจ้าอยู่หัวยังมีมากอยู่ ยันดาลให้อนคิด

ผิดไป ประการหนึ่งระคิดตามท่านองค์ ๑ เห็นว่าจะยกเลย
ลงไปกรุงทศเศวตเป็นทระวงหลังอยู่ จึงจัดแจงกวาดครอยครว
เสียให้สิ้นเชิงก่อน ไม่มั่งงวลหลังแล้วจึงจะยกลงมา การท
เมื่อนนครราชธานีนักคิดตงทำเป็นการข่มขู่ฉวางโตใหญ่ถ้าย
เสบียงอาหารไว้มาก ประการหนึ่งใจอนเป็นคนฉลาดคิดการ
สิ่งใ้รก็มักถอยหน้าถอยหลังวน ๆ เว้น ๆ อยู่จึงเป็นดังนี้

๕ อนุตงค่ายใหญ่บนเขาसार

ฝ่ายราชวงศ์ชนไปเกลี้ยกล่อมพระสรียวงศาเจ้าเมือง
หล่ม เจ้าเมืองหล่มก็ยอมเชาด้วย ราชวงศ์ก็ตั้งอยู่ที่เมืองหล่ม
ฝ่ายอนสุทธิสารยกขึ้นไปถึงเมืองภูเขี้ยวให้หาเจ้าเมืองออกมาหา
เจ้าเมืองไม่ออกมาหา อนก็สั่งให้พวกกองทัพไปฆ่าเสียไล่ต้อน
ครอยครวชนไปไ้โดย่าง หนเข้าข้างไปเสียข้าง อนขึ้นไปตั้ง
ค่ายใหญ่อยู่ทหนองบัวลำค่าย ๑ ให้พระยานรินทรอยู่เป็น
นายค่ายคน ๓๐๐๐ แล้วอนก็ยกไปตั้งค่ายอยู่ทซอองเขาसार
ค่าย ๑ เป็นทาง ๒ แยก ให้พระยาสโวกัษณนเป็นนายค่าย
รักษายทหนนคน ๒๐,๐๐๐ แล้วอนก็ตั้งค่ายใหญ่อยู่บนเขาसार
พระยาเชยงสาตงค่ายอยู่สนมค่าย ๑ ให้กองค่าตงค่ายอยู่
ซอองงวแตกค่าย ๑ แต่อปราชนนตงอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

ราชทูตกลับจากเมืองจีน

ฝ่ายทากรงเมือ ณ เดือน ๓ ขน ๕ ค่ำ ราชทูตซึ่งออกไป
ไปเชิญทองกลีบเข้ามา สมเด็จพระเจ้าตากทรงมีพระราชสาส์น
ตอบเข้ามาฉบับหนึ่งใจความว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้า
ตากทรงมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงมมหานครศรีอยุธยา ด้วย
สมเด็จพระเจ้ากรุงมมหานครศรีอยุธยาคดถึงทางพระราชไมตรี
แต่จะให้ทูตาทจาทูลพระราชสาส์น เครื่องมงคลราช
บรรณาการออกไปอีกของเชิญทองนั้นมีความยินดีนัก สมเด็จพระ
เจ้าตากทรงมีใบบัญชีให้สมเด็จพระเจ้ากรุงมมหานคร
ศรีอยุธยาเป็นส่วยมีโลกกของ แปลว่าเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์
ครอบครองแผ่นดินสยามกาทกหนึ่งส่วยต่อไป จิตใต้เครื่องบรรณา
การของข้างหน้า แพร่ตัวน ๘ ม้วน แพร่มังตัวน ๔ ม้วน
แพร่มังลิ้นตัวน ๔ ม้วน แพร่มังแล ๔ ม้วน แพร่มังลิ้นแล
๔ ม้วน แพร่โล่ตัวน ๘ ม้วน แพร่แล ๑๒ ม้วน แพร่ตัวน
๑๘ ม้วน แพร่ขงสี ๑๘ ม้วน ข้างใน แพร่มังตัวน ๒ ม้วน
แพร่มังลิ้นตัวน ๒ ม้วน แพร่มังลิ้นแล ๒ ม้วน แพร่โล่ตัวน
๔ ม้วน แพร่ตัวน ๖ ม้วน แพร่แล ๖ ม้วน แพร่ขงสี ๖ ม้วน

รวมข้างหน้าข้างใน ๑๑๐ ม้วน ให้ทูลถามทูลถามเข้ามาทรง
บันทึกด้วย

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกทัพออกจากกรุง

ในเดือน ๓ ปีจอ นั้น พระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่าออก
ลงมาว่า ราชวงศ์ลงมากวาคือนครเมืองสระบุรีพวกลาวนิยม
บันทึกพากันอพยพขึ้นไปหมด ไ้ทรงทราบในหนังสือออกก็โปรด
ให้จัดแจงตกแต่งพระนครที่จะสืบราชศักดิ์ ให้เสนาบดีไปตั้ง
ค่ายทัพวังวัดป่าพองรายไปจนถึงบางกระบือตลอดถึงแม่น้ำเหืองกรุง
ทางทล่าวจะยกลงมาทางบก แล้วให้หมื่นตราเกณฑ์กองทัพยกไป
ฝ่ายเหนือเข้ามา โปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็น
จอมทัพขึ้นไปทางเมืองสระบุรีก่อน ไ้ยกทัพหยาดราทัพออก
จากกรุงเทพมหานคร ณ วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ แล้วพระ
สรียกก็ลงมาถึง เขาเผือกกราบทูลประพาศเหตุไ้ทูลทราบลงมา
แล้วกราบทูลว่า ไ้เฝ้าพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคลทูลทูลเกล้า ไ้ทูลทราบความให้ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าพระสรียกเป็นคนรักงานทเมืองลาว
อยู่ ให้พักหาข่าวไ้โปรดผลเปลี่ยนแปลงใหม่แล้วให้ยกตามกองทัพ

หลวงชนไป ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นไปตั้ง
 ค่ายอยู่ที่เรือพระพุทธบาท คอยกองทัพหัวเมืองและกองทัพ
 กรุงทศกองเกณฑ์ผู้คนยังมีพรรคพวกพร้อม ครั้นคนพรรคพวกพร้อมแล้ว
 จึงจัดทัพให้พระยาจำแสนยกไป พระยากลาโหมราชเสนา
 พระยาพิไชยบรินตรา พระยาฉนวนไชย ทพหน้าท ๑
 กรมหมื่นนเรศวโรทัย กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ทพหน้าท ๒
 กรมหมื่นเสนีเทพเป็นกองทัพลำห้วย ทพหลวงทพ ๑ กรมหมื่น
 นรานุชิต กรมหมื่นสวัสดิ์ไชย เป็นยกซ้ายยกขวา กรมหมื่น
 รามอดิศเรศ กรมหมื่นฉวีบริวาร เป็นยกกระบัตรจเรทัพ
 กรมหมื่นเทพพลภักดิ์ เป็นกองเกียกกาย พระนเรนทรราชา
 ขุนเจ้านาคเป็นทัพหลัง จะเสด็จยกทัพยกยาดราชนไปทางคง
 พระยาไฟ ให้พระยามหาโยธาคุมรามัญทัพ ๑ ขนทางคง
 พระยากลาง เจ้าพระยาอภัยภักดีทสมุหนายกคุมทัพกรุง ทพ
 หัวเมืองทัพ ๑ คน ๕,๐๐๐ ขนทางเมืองเพชรบูรณ์ พระยา
 เพ็ชรพิไชย พระยาไกรโกษา คุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ
 ๓,๐๐๐ คนขนทางเมืองพิษณุโลก เมืองนครไทย ให้เดิน
 มาตราช่วงคั้งคงอยู่เมืองหล่มสักก็พร้อมด้วยเจ้าพระยาอภัย
 ภูธรเป็นคึกขุนาบ พระยาราชันกุล พระยารามกาแหง พระยา
 รองเมือง พระยาจันทบุรี คุมไพร่พลไปทางเมืองขตของชนไป

เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เกณฑ์เขมรป่าดงไปทัพ ๑ แล้ว
 ไปรศเกล้าไปรศกระหม่อมให้จัดกองทัพยกไปทางเมืองปราจีนบุรี
 เดินทางช่องเรือแตกอีก ๔ ทัพ พระยาราชสวาท ๑ ทัพ
 เจ้าพระยาพระคลัง ๒ กรมหมื่นพพธูเบญทร กรมหมื่น
 พทกษเทเวศร์ ๓ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เป็นแม่ทัพใหญ่ได้
 วาทาง ๔ ทัพ แต่ทัพพระยาราชสวาทนั้นชนทางบ่อโพรงยก
 ไปเมืองปราจีน ไปพร้อมทัพกนทเมืองประจันตคาม ทัพ
 เจ้าพระยาพระคลัง ทัพกรมหมื่นพพธูเบญทร กรมหมื่นพทกษ
 เทเวศร์ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์นั้นไปทางคลองลำโรงชนทเมือง
 ปราจีน ยกไปตั้งอยู่ทเมืองประจันตคามพร้อมกัน จึงให้ทัพ
 พระยาราชสวาทยกล่วงหน้าไปก่อน แล้วทัพเจ้าพระยา
 พระคลังยกไปเป็นทัพ ๒ ทัพกรมหมื่นพพธูเบญทรเป็นทัพ ๓ ยก
 ไปเป็นลำคืบกัน

ใบบอกเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ภายหลังเจ้าพระยานครศรีธรรมราชบอกเข้ามาว่า ได้
 เกณฑ์กองทัพจะยกทัพเรือเข้ามาตามท้องตรา ให้คนไปสืบ
 ราชการที่เกาะหมากได้ความว่าอังกฤษยกทัพเรือมาพักอยู่ที่
 เกาะหมาก ๔ ลำ ๕ ลำ จะไปข้างไหนไม่แจ้ง เจ้าพระยา
 นครศรีธรรมราชไม่ไวใจแก่ราชการ แล้วยกปืนหันตรับารณัก

๕๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
 มหันตอนคิมจะเปลี่ยนหนังสือสัญญาทเมืองตรังควย จึงมิได้
 ยกเข้ามาตามรับสั่ง ให้พระยาพิทลุง พระเสนหามนตรีผบตร
 คุมคน ๒,๐๐๐ เข้ามาก่อน จึงโปรดให้มัตราหาทพเจ้าพระ-
 ยาพระคลัง ทพกรมหมื่นพพธูเบนทร กรมหมื่นพทกษเทเวศร
 กรมหมื่นสรนทรภักย์ กลับมารักษาเมืองสมุทรปราการ แต่
 ทพพระยาราชสุภาวดีนั้นให้เข้ากองทัพหลวงไป ดำรวจ! ไปทันที
 ทั้งโพแต่ ๒ ทพ แต่ทพเจ้าพระยาพระคลังเลยขึ้นไปถึงเมือง
 นครราชสีมาเสียแล้ว ดำรวจ! ถอนกองทัพขึ้นไปสกัดทางคอง
 พระยาไฟพวกหนึ่ง เอาท้องตราไปให้เจ้าพระยาพระคลังท
 เมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาพระคลัง พระยาราชสุภาวดี
 ทราบท้องตราแล้ว

พ.ศ. ๒๓๗๐

ลัทธิราช ๑๑๘๖ บกน นพคกเป็นนท ๔ เมื่อเดือน ๕
 ข้างแรม ทพหลวงก็เสด็จยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา
 เจ้าพระยาพระคลังก็เข้าเฝ้าทูลลากรมพระราชวังบวรสถาน
 มงคล กลับลงมาทางคองพระยาไฟลงมาถึงกรุงเทพมหานคร
 ในคราวนั้นเกิดไข้ชงชันทในกองทัพหลวง เสียไพร่พลเป็น
 อันมาก

ฝ่ายเจ้าพระยานครราชสีมาครนรว่าเมืองเสียแก่น ผู้คน
ในกองทัพของตัวกั้นมาหาคอบครัว เหลืออยู่แต่คนสนิทตก
ตัวอยู่ประมาณ ๒๐๐ คนเศษ จะคิดมาสืบถามไต่ จึงไต่หน
ไปอยู่ส่วยจิบแดนเขมร ครั้นแจ้งว่าอนยกกองทัพหนีไปแล้ว
ทัพหลวงมาตั้งอยู่เมืองนครราชสีมาแล้ว กรบมาเผ่า จึงมีพระ
บัญชาว่าเมืองนครราชสีมายบเย็น ผู้คนกระส่ำระส่ายหนีเข้า
ป่าคงไปสันอย่าตามไปเลย ให้อยู่เกลี้ยกล่อมผู้คนตกแต่งบ้าน
เมืองให้บริบูรณ์จนถึงแก่เถิด แล้วโปรดให้ทัพพระยาราช-
สภาวัดกุมไพร่ ๖,๐๐๐ คนไปตเมืองจำปาศักดิ์

พระยาราชสภาวัดตกองทัพเจ้าโถงแตก

พระยาราชสภาวัดตยกขึ้นไปทางเมืองสุวรรณภูมิ พยกอง
ทัพเจ้าโถงหลานอนซ่งตั้งอยู่เมืองพมาย กยกเข้าตี กองทัพ
เจ้าโถงแตกกระจัดกระจายไปสัน แล้วพระยาราชสภาวัดตยก
จากเมืองพมายไปตั้งอยู่เมืองขอนแก่น แล้วก็มีหนังสือไปถึง
เจ้าอุปราชว่า เมื่ออุปราชลงไปกรุงเทพมหานคร พดไว้แต่
ก่อนว่าอนจะเป็นกบฏนงนสุมจริง ครั้นเรายกขึ้นมาสมกระเน
แล้ว ให้อุปราชยกไปตเมืองเวียงจันทเสียให้ไว้ ทัพหลวงจะ

๕๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

ไต่ขึ้นมาโดยสะดวก เราจะไต่ยกหน่อปราทไป ครั้นหน่อปราท
ไต่หนึ่งสออันแข็งแรงแล้ว จึงส่งคนหนึ่งสอไปให้อนท
คำปลงของเขาสาร อนแข็งแรงแล้วให้หว่ากหวนส่งสายนาย
ทัพนายกองผู้คนของตัวว่าจะมีไต่สักอัยทิไหนบ้างก็ไม่รู้

ความที่พระยาราชสุภาวดีกับหน่อปราทไปลงเจ้าหน่อปราทนั้นจะ
เป็นกลลอบย่ำให้อนส่งสอปราทหรือ หรือจะพดกันไว้เป็นความลับ
จริงก็ไม่แจ้ง ถ้าพดกันจริงแล้วทำไมจึงเอาหน่อปราทไปให้อนเล่า

แก้วว่า หน่อปราทเห็นความจะไม่มิด ค้วยบตรอนเป็นบุตร
เขย หน่อปราทอัยทนน จึงเอาหน่อปราทออกดัดแผ่เสียให้เห็นว่า
เป็นหน่อปราทไทยใช้อัยทให้แตกว่ากัน

พระยาราชสุภาวดีคัดคายเวียงคุกเมืองยโสธรแตก

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีทั้งแต่ไต่ให้หน่อปราทลอบไปลงหน่อปราท
แล้ว คอยฟังข่าวก็ไม่เห็นหน่อปราทตอบมา จึงให้คนไปสืบข่าว
ว่า หน่อปราทยกไปตั้งอยู่หนองหารแล้ว พระยาราชสุภาวดีก็
ยกไปตีคายเวียงคุกทเมืองยโสธร หน่อปราทราชวงศ์เมืองยโสธร
สู้รบแข็งแรง ครั้นพระยาราชสุภาวดีคัดคายเวียงคุกแตก ก็
จับแต่บรรดาครอบครัว หน่อปราทราชวงศ์ซึ่งเขาค้วยอนมากลอบ
เสียสิ้นประมาณ ๑๐๐ คนเศษ

ฝ่ายทัพหลวง โปรดให้ทัพพระยาจำแสนยากร พระยา
กระลาโหมราชเสนา พระยาพิไชยบริณฑรา พระยาฉนวนศรีไชย
กองเจ้าพระยามหาโยธา ทั้ง ๕ ทัพ กับทัพหม่อมเจ้าชนเฉวริคม
คนไทยเป็นกองโจร รวมเป็นคน ๘,๔๐๐ คน ยกล่วงหน้าชน
ไปตีค่ายหนองบัวลำภูก่อน แล้วทัพเหล่านั้นก็ยกตามเป็นลำดับ
กันขึ้นไปทางบ้านสามหมอ

ครั้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ทัพหลวงก็ยกจากเมือง
นครราชสีมาขึ้นไปตั้งอยู่หน้าเขื่อน ทัพหน้าเข้าตีค่ายหนองบัวลำภู
แต่ ณ วันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ พระยานรินทร์แม่ทัพ
ลาวได้สู้รบทัพไทยเป็นสามารภ ทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตก
แต่ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ จักรพรรดิพระยานรินทร์ส่ง
มาทัพหลวง รับสั่งให้ถามพระยานรินทร์ว่าจะเลียง จะอยู่หรือ
ไม่อยู่ พระยานรินทร์ไม่สวามิภักดิ์ ก็โปรดให้เอาช้างแท่งเลี้ย
ช้างทัพไทยเลี้ยพระยาเถรตนายกทัพคนหนึ่ง แต่ฝนน้อยไพร่พล
ไม่แจ้งว่าเท่าไร ครั้นได้ค่ายหนองบัวลำภูแล้ว ก็เกณฑ์พวกลงไป
ตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งส้มป่อย ๆ ห่างช่องเขาสารประมาณ ๒๕๐ เส้น

๑. เสาร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒. อังคารที่ ๑ พฤษภาคม

๓. ที่ ๔ พฤษภาคม

อนุทงที่สำคัญหนีไปเวียงจันท

ฝ่ายทัพเจ้าพระยาอภัยภักดีรบกันไปถึงเมืองหล่ม พอ
 กองทัพพระยาเพชรพิไชย พระยาไกรโกษามาถึง กัดทัพ
 ราชวงศ์แตกไป พาตัวพระสรียวงศ์เจ้าเมืองหล่มไปด้วย ก็
 เข้าหาอนุทงของเขาสาร ฝ่ายอนุทงอยู่ทงของเขาสารรู้ว่าค่าย
 หนึ่งของขวลำกแตกแล้วก็เสียใจ คิดว่าจะสู้รบในโตกทงที่สำคัญ
 เสีย ให้พระยาสุโข ชานน นายทัพนายกองอยู่รักษาค่าย แต่อนุ
 ทงนั้นบอกว่าจะขึ้นไปจดเมืองเวียงจันทไว้สู้รบ อนุทงรบกันไปเมือง
 เวียงจันทเกือบทพยสังของบุตรภรรยาลงบรรทมกระโดดไป
 ด้วยนั้นขอเจ้าราชวงศ์ สททิสสาร เจ้าไชยสาร เจ้าเสือ เจ้า
 เกอน เจ้าเหม็น เจ้าช้าง เจ้าองค์า เจ้าชดยะ เจ้าพทชชาติ
 เจ้าคคพงศ์ เจ้าเต เจ้าหนูเงิน เจ้าสุพรรณ กับบุตรเจ้าอุปราช
 ขอเจ้าเอิบ เจ้าปาน เจ้าสุพรหม เจ้าอง กับมารดาอุปราช
 แล้วกลังให้มาพระอนชตพทกช พวกมหาดเล็ก พระสงฆ์ ท
 เป็นไทยเสียสิ้น เมอเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ อนุทงกลองนำไปชน
 ทเมืองมหาไชยกองแก้ว เค้นยกไปอาศัยเบืองลำนา ญวน
 เรียกว่า แก่งอาน

กองทัพไทยถูกล้อม

ฝ่ายพระยาสุโข ชานน แจ้งว่าทัพไทยค่ายหนองบัวลำภู
แตกมาตั้งอยู่ทั้งสี่ม้วย ก็นั่งสนไปแจ้งพระยาเชียงใหม่
กองคำให้ยกมาสมทบกันที่ค่ายสี่ม้วย พระยาสุโขนักกองทัพ
พร้อมกันแล้ว ก็ยกมาล้อมค่ายสี่ม้วยไว้ทั้ง ๓ ทิศ ฝ่ายกอง
ทัพไทยเห็นลาวมากไม่อาจออกรบกลางแปลงก็รักษาค่ายมั่นไว้
ทัพลาวจะเข้าหักเอาเมืองกล้อมไว้ให้หอบเสบียงอาหารถึง ๗ วัน
กองทัพไทยอยู่ในที่ล้อมเกือบจะเสียที่อยู่แล้ว พอดีกรมหมน
นเรศวรโยธาขึ้นไปทัน ณ วันศุกร์เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ มีคน
คิดไปด้วยสัก ๑๐๐ แจ้งว่าลาวล้อมทัพพระยาเจ้าแสนยากร
พระยากระลาโหมราชเสนา กองรามัญเข้าไว้แน่นหนา มีไต่
รอกทำกองทัพของท่านเข้าโจมตีแต่ลำพังคนเท่านั้น พวกลาว
เห็นน้อยคิดว่าเกินหน้าเข้าล้อมเข้าไว้ถึงตะลุมบอน แต่กรม
หมนนเรศวรโยธามิอาจารย์ไปด้วย ๔ คน อาจารย์นนกระท้าวชา
ให้พวกข้าศึกเห็นว่าเป็นคนอยู่บนต้นไม้ทุกต้น พวกลาวก็ตั้งใจ
ยิงปืนขึ้นไปบนต้นไม้อย่างเดียว ไม่ได้ยิงต่ำลงมาข้างล่าง
เพราะฉะนั้นหม่อมเจ้าหลานพวกข้าไทยของกรมหมนนเรศวร-

โยธินจึงมิได้เป็นอันตรายแต่สักคน ๑ พอกรมหมนเสนบวรภ
 คุมกองทัพขึ้นไปทันเขาก็ได้ช่วยกันตบพลาว แก่กรมหม
 นเรศโยธินออกจากที่ล่อมิได้ ฝ่ายทัพไทยอยู่ในค่ายล้อมย่อย
 ทัพจีนเสียงปืนแน่นหนา เห็นลาวซึ่งล้อมอยู่ระส่ำระสาย
 ย่นย่อหนีเข้าใจว่ามากองทัพมาช่วยเป็นแน่ ก็ดหอกออกมาประจ
 กันเมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ทัพลาวก็แตกพ่าย
 ไปคุมกันเข้าไม่ติด ทัพกรมหมนเรศโยธิน ทัพพระยาจำแสน
 ยากรบทัพพระยากระลาโหมราชเสนา และกองเจ้าพระยามหา
 โยธาทิศพระยาณรงค์ไชย ก็ช่วยกันไล่ฆ่าฟันลาวตายครั้งนั้น
 มากนักจนค่ายช่องเขาสารเป็นที่สำคัญก็ทิ้งเสีย กองทัพไทย
 ก็ขึ้นไปตามช่องเขาสารข้ามเขาไปได้ ตั้งค่ายรบเสด็จอยู่ที่
 เมืองพนพร้าว กรมหมนเรศโยธิน กรมหมนเสนบวรภ
 ษณของสองพระองค์ก็ขามนำโขงไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์ เก็บได้
 ทรัพย์สิ่งของของฮ่อไว้มาก

ใต้เมืองเวียงจันทน์

ฝ่ายทัพหลวงก็เสด็จมาตั้งอยู่ที่เมืองพนพร้าว มีไท้เสด็จ
 ไปทอดพระเนตรเมืองเวียงจันทน์ด้วยกรวอนอยู่ ให้เฝ้าเมืองคัก

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๖๑

คนไม่ทมิฬ แล้วเกณฑ์ไพร่ให้รอรับกำแพงเมืองเสีย ฝ่าย
ทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง
คน ๒๐,๐๐๐ ก็มาเฝ้าทูลกายหลวงพันพร้าวพร้อมกัน

ฝ่ายอุปราชกลัวจะสู้พระยาราชสวาทไม่ได้ ถอยมาตั้ง
อยู่หนองหาร ครั้นแจ้งว่าอนั้นไปแล้ว ทัพหลวงมาตั้งอยู่
พันพร้าว ก็เข้ามาเฝ้าสวามิภักดิ์กราบทูลว่า เดิมอนจะเป็นกบฏ
นั้นก็โทษที่ห้ามปรามหลายครั้ง อนไม่ฟังกลับพาลจะเอา
ผิดมาเสีย จึงต้องยอมเป็นกบฏด้วย พอให้พนักไปคราวหนึ่ง
ความขอนักแจ้งอยู่แก่พระสรีรภักดิ์แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรด-
กระหม่อมให้ถอนาพระพพนนัสตยา แล้วก็ให้ไปเกลี้ยกล่อม
พวกลาวทหนึ่งอยู่ในป่าดงมารวบรวมไว้

ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภักดิ์ พระยาเพชรพิไชย พระยาไกร
โกษา ต่าค่ายราชวงศ์ทเมืองหล่มแตกไปแล้ว ก็ตามเสด็จชน
ไปต่งค่ายอยู่ที่เมืองพันพร้าว

กรมพระราชวังบวรฯ มีจดหมาย

รับสั่งให้กราบบังคมทูลฯ เรืองเมืองเวียงจันทน์

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีจดหมายรับสั่งมาลง
กรมหมื่นสรินทรราชย์ กรมหมื่นรภิษรณเรศร ให้กราบทูล

พระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราชการซึ่งชนมา
 ต่เมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้น ครั้นมาถึงใต้เมืองเวียงจันทน์แล้ว
 พะเคราะห้การทเป็นททางซึ่งมีนจะบริบรองกำลังไพร่พล และ
 จิตเจ้าย่านเมืองไวเสียเปรียบมีนมากนัก ใต้เปรียบมีนอยู่ ๒
 อย่าง แต่คนซึ่งจะทำให้ใต้เหมือนใจมีนน้อยตัวอย่าง ๑ กับมีน
 ไม่เผาสืบยังรายทางเสียอย่าง ๑ เมื่อนายทัพนายกองทะเกล้า
 ทหารไพร่พลฝ่ายเราเล่า ก็ใต้ทำการฉลองพระเศวตพระคุณ
 อยู่แล แต่ถ้าวหาใต้ด้วยฝีมือทะเกล้าทหารไม่ ใต้ด้วยพระ
 บารมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าวราชการละไว้ทำตอับหน้าแล้ว จะ
 ลำบากยากยิ่งนัก ฝ่ายทัพพงคำ ๕ หัวเมืองและหัวเมืองหลวง
 พระบางนั้น ถ้าวพหลวงไม่ใต้เมืองเวียงจันทน์ ก็ห้ามผู้ใดมา
 ลงเมืองเวียงจันทน์ไม่ แต่จะคอยเก็บครอบครองมาอยู่ริม
 เขตแดนคอยทให้หวงปรบเป็น ๒ เงือน แต่บคนใช้สอยใต้เป็นปกติ
 ต้องชู้บ้าง ปลอบชู้บ้าง แต่ยงคนนำใจทง ๖ หัวเมือง เมืองหลวง
 พระบางฮอนนิก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ๒ เมืองนั้น กัสค
 แต่เมืองลคร เมืองแพรวนนตามธรรมเนียม แต่เมืองน่านนั้น
 การเดิมให้วอย พระยาละครคนนั้นมอชยาคัยมาก ส้มควรวทระ
 ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมชบเลี้ยง เห็นเป็นราชการใต้อยาว

และ จคหมาย ขัธราชการ คัธ ซึ่งโปรตเกล้าโปรตกระหม่อมให้
 พระยาราชยาวรชนมา ฅ ค่ายม่องสองก่อนนั้น จะไค้อย่าง
 พระราชคัธข้าง จะมีไค่ข้าง การซึ่งจะ จคขานเมือง ครงน
 เขมมขณญาเต็มทเขนทยาก เป็นลนเกลาลนกระหม่อมอยู่แล้ว
 จะตเมืองเวียงจันทวายสัก ๒ เมือง ๓ เมือง เห็นจะง่ายกว่า
 จคณ จะตองผอนปรนไปตามการ คขานเมืองครอบครวไค่สัก
 เท่าไค่ๆ ก็ไม่มีคัธไร ทำคขานเมืองไพร่พลของเราเองทงน
 แต่จะคคถ้ายเอาคนลงไปถ่วงไว้ ฅ หัวเมืองใกล้กรุงและกรุง-
 เทพมหานครให้จิงมาก ฝ่ายหัวเมืองลาวเมืองเขมรข้างเลา
 เจ้าเมืองและบุตรหลานทาวเพยผใหญ่ทงปวงลัมทาย ขาคเขอ
 สายเลียบเป็นอนมาก ไพร่พลเมืองจะไค่ ครงหน่งข้าง กว่า
 ครงหน่ง ข้าง ไม่ถง ครง ข้าง จะไซ้ไปมาถงกัน ระยะทาง
 ไกล กว่าจะไค่รัราชการช้านัก เทศกาลก็เป็นฤคุฝน จะเก็น
 ไปมาหากันจะทำไค่ไรไค่ไม่ แล้วไค่มีทราจคหมายยังคัธทอด
 ธุระลงไป ให้พระยาราชสลาวัคิประจําอยู่แรมปี จคแจจเมือง
 จาป่าศกคและเมืองลาวเมืองเขมรข้าง ทางเมืองลัมคคค
 เมืองลัมเลียบเลา จะให้พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาสมบัตริบาล
 เป็นผไปจค จะให้กลับไปในฤคุฝนความไซ้มาก แต่เห็นจะหา

เป็นไรไม่ คอลงแล้งจึงคอยจกพอจะไ้ และราชการ เมือง
 เวียงจันทน์ เมื่ออายอนหนออกจากเมืองเวียงจันทน์เที่ยวกนก
 กองหนาค่ายบ้านส้มขอยแตก กวากองทัพจะขึ้นไปเมือง
 เวียงจันทน์ระยะทางถึง ๕ วันหนทางไ้ถนัด ไ้เมืองเวียงจันทน์
 แต่เลือกเมือง ครอบครวักอพยพหนีไปจนสิ้น บदनครอบครว
 กิ่งประปนกันอยู่กับครวเมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมือง
 หล่มสัก เมืองลาว เมืองเขมร ฝ่ายตะวันออกการชงจะทำ
 ให้แล้วโดยเร็วหาไ้ไม่ ถ้ากองทัพทรงไปตาม ครอบครว
 น้อยตัว ก็ต่อสู ถ้าไปมาก หนีเสียข้างไ้มาข้าง ครวชง
 นายทัพนายกองไ้มา ๒๐๐-๓๐๐ คน จะเลือกเอาฉกรรจ์
 แต่สัก ๙ คน ๑๐ คน ก็ไม่ไ้ใครจะไ้ ถ้าพังกาไปเกลี้ยกล่อม
 ถึงไปน้อย ไ้ครอบครวมามากด้วยเป็นลาวเหมือนกัน ครว
 หาสู้รบไม่ ไ้ฉกรรจ์มาก ครนจะคิดให้ตั้งเมืองเวียงจันทน์ไ้
 เกลี้ยกล่อมก่อน ก็ห้ามผู้ใดอยู่รักษาไม่ จะให้แต่กำลังเมือง
 หลวงพระบางอยู่รักษาและเกลี้ยกล่อมครวกิ่งไม่ไ้ใคร อายอน
 อายปากกิต อายราชวงศ์ อายสทิสสาร อายโง เห็นเมือง
 หลวงพระบาง จะทำ เมืองเดียวหาไ้ไม่ จึงให้ทำลายเมือง
 เวียงจันทน์เสียให้สิ้นอาลัย ครอบครวเมืองเวียงจันทน์หลบหนีไป
 ทางเมืองลคร เมืองเซียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองน่าน

เมืองหลวงพระบางเป็นอันมาก ไปถึงบ้านเมืองแล้วก็มีข้าง ครน
จะชำระเอาครอยครวคนก็จะตองกตชกนถนหนกจจะไค ฝ่าย
หวนเมืองเราก้จะช่าชอกเสียบไ แต่คคเห็นว่าประมาณคนเมืองเวียง-
จันท และเมืองชนกยเมืองเวียงจันทฉกรรจ์ประมาณ ๒๐,๐๐๐
เศษ ถ้ายานเมืองเป็นปถกจะเกณตทพลงไปกรงจะไคแต่เพียง
๘,๐๐๐-๙,๐๐๐ เศษ กำลังกองทัพอไทยจะทำเอาครวและ
ฉกรรจ์ให้ไค ๑๐,๐๐๐ จนเกอน ๕ ก็ไม่สำเร็จ ถังว่าจะทำ
ไคในระหว่างนี้ เมืองนครราชสีมากยบมากและชตคด้วยเสียบยง
อาหาร ทงมไคทำไว้ ทำนาจะเกน ครวลงไปให้ สันใน ฤคณก
ไม่ไค จะอยแรมขจน ฤคณแล้ง ช่าวรายทางก้จะหมค แต่
กองทัพอจะรบพระรราชทาน ลงไปก้ไม่พอ ทงหวนเมือง ก้จะเห็น
กำลังทพกรงเสียบสัน กองทัพอไทยเราเห็นใจกันครงน รกไค
ข้างเราหนกหนา ทพกรงและหวนเมืองกยบเจบคคอยากมาตาม
ทาง แต่จะคคฉลงพระเศษพระคณ เอาฉกรรจ์เมืองเวียงจันท
ลงไปไว้กรงเทพมหานครให้ไคสัก ๑๐,๐๐๐ คคไปข้างเมือง
ข้าง และทางเมืองหล่มคคกคเหมือนหนงผากไว้ จะคคเอา
ทางหากนออกจาก ๑๐,๐๐๐ จงคคคคคคหวนเมือง ๖ เมืองว่า
มาไม่ทนทพหลวงคเมืองเวียงจันทตามกำหนด อยในระหว่าง

ทัพไทย พระยานครลำปาง พระยาอปราชไชยงใหม่ อปราช
 ลำพัน พระยาน่าน หัวหนาเมืองแพร่ อปราชเมืองหลวงพระบาง
 จงทาเรื่องราว สำนภาพถวาย ขอพระราชทาน ทำการฉลอง
 พระเศพระคุณแก้ว จะติดตามตัวข้ายอน ข้ายปากก ข้า
 ราชวงศ์ ข้ายสทิสสาร ข้ายโถง กับยตรภรรยาญาติพี่น้อง
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายมาครว่าจะมีไต่สวนไต่กลับมาถึง
 เป็นเสียนนามในแผ่นดินชยได้ แล้วจะกวาดครอบครวทูลเกล้า
 ทูลกระหม่อมถวายให้ไต่ฉกรรจ์ ๑๐,๐๐๐ ทั้งครอบครวเป็น
 คน ๕๐,๐๐๐ ขอแตกกองทัพข้าราชการกรงไว้สัก ๑,๐๐๐
 หรือ ๕๐๐ คน นายอยู่ด้วยสัก ๒ นาย พอจะไต่คดีสันว่า
 กล่าวอย่าให้หัวเมืองวิวาทกัน แต่ทัพพระยานครลำปาง พระยา
 อปราชเมืองไชยงใหม่ พระยาอปราชเมืองลำพัน พระยาน่าน
 หัวหนาเมืองแพร่ อปราชเมืองหลวงพระบาง นายไพร่ ๑๔,๐๑๑
 คน จะอยู่แรมปัจครอบครวเมืองเวียงจันทน์กว่าจะสำเร็จ ขอให้
 ทัพหลวงเสด็จกลับลงไปกรุงเทพมหานคร จะส่งครอบครวให้
 ทัพหลวงสักส่วน ๑ จะค้างไว้ส่งต่อฤกษ์ ๒ ส่วน และ
 ชงเสด็จ ยกทัพหลวง ชนมาทง พระญาติวงศ์ กษัตริย์
 นายกองทั้งปวง ตั้งใจทำราชการฉลองพระเศพระคุณทรงน
 จะคิดคำนึง มีไต่คดีแก่เหนือยยาก แต่ครวทนายทพนายกอง

ไต่แล้วและครว ๖ หัวเมืองจะส่งเงินลงไปส่งเสบียงตามรายทาง
ก็พานจะหอคหวิด ขอพระราชทานให้ข้าหลวงชนมาช่วย
เจ้าพระยาพลเทพถ่ายเสบียงชนมา รับผิดชอบครัวเพียงเมือง
บัวชุมไชยบาล ถ้าราชการที่อายพระยาเซียงสา และตเมือง
สถลนครเป็นประการใดไว้ใจได้ ควรทัพหลวงจะกลับได้ ก็
เสด็จจากเมืองเวียงจันทลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ เดือน
๘ กลางเดือน เสด็จแรมอยู่ ณ เมืองเวียงจันทเห็นการไกล
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสัณทรวิภาส พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นรศมนรเศรษฐ์ อยู่ ณ กรุงเป็นการไกล ให้กราบทูล
พระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อากาฯ ช่งทำคร่งน
คงจะไม่ให้เสียดราชการ เมอลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึง
จะกราบทูลพระกรุณาขอราชการให้ทราบทุกประการ และราย
ครอบครวภักขงของช่งใดในมืองเวียงจันท ขอบอกและทางว่า
มลงมาคร่งนจะเอาเป็นแน่งมีได้ เป็นการประมาณ ยังให้
ชำระสืบสาวเก็บรวบรวมต่อไปอีกอยู่ ถ้าจะใดครอบครวและ
สิ่งของมากน้อยเท่าใด ก็จะส่งลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
ให้สิ้นเชิง ไม่แบ่งไว้เป็นของในพระราชวังหลวง พระราชวัง
บวรสถานมงคล ถ้าเสด็จลงมาถึงกรุงเทพมหานคร จึงจะ
กราบทูลพระกรุณา ขอรบพระราชทานบ้าง แล้วแต่จะทรง

เอาไปฝังเสีย สืบยังหาได้ไม่ ใต้แต่พระเสริม พระใส พระศก
 พระแซ่คำ พระแก่นจันทน์ พระสร้งน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบุ
 รวม ๘ พระองค์ แต่จะเอาลงไปกรุงเทพมหานครใต้แต่พระแซ่คำ
 องค์ ๑ ใต้พระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระแซ่คำ ๑๐๐
 พระองค์ กับใต้พระเจ้าฉนผลสมอหนาทัก ๒๐ นิ้ว พระองค์ ๑
 พระนาคสวาทหน้าตก ๑๐ นิ้ว พระองค์หนึ่ง ๑ หน้า ๑๗ ซึ่ง
 พระนาคสวาทหน้าตก ๘ นิ้ว พระองค์ ๑ หน้า ๓ ซึ่ง ๑๐ ตำลึง
 พระนาคปรกศีลาติกระบอหน้าตก ๕ นิ้ว พระองค์ ๑ แต่พระ
 นาคสวาท ๒ องค์นั้นเห็นจะแก่เอาได้ จะต้องแก่มากอยู่
 และพระพุทธรูปจะจัดส่งไปกรุงเทพมหานครมิได้นั้น ใต้ไหก่อ
 พระเจดีย์ ๗ ค่ายหลวงเมืองพนพร้าวเหนือวัด ซึ่งสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงใน พระบรมโกศ ทรงสร้างไว้ เมื่อเสด็จขึ้นมา
 ต่เมืองเวียงจันทน์ครั้งก่อน ชูานกว้าง ๕ วา สูง ๘ วา ๒ คอก
 จะบรรจุพระพุทธรูปไว้เป็นทศการบูชา อัฐิซึ่งจะก่อพระเจดีย์
 นั้น เกณฑ์อัฐิไพร่พลในกองทัพเสมอกันละ ๒ แผ่น แล้วจะ
 จารึกพระนามว่า พระเจดีย์ปราบเวียง และความช่วยอาชอนไว้
 ในแผ่นศิลาให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าและดิน อย่าให้หัวเมืองทั้งปวง
 คุกเขียงอย่างกันต่อไป

ครั้นจกหมายลงมาแล้วก็โปรดให้ทำพระเจดีย์ แล้วจึง
เชิญพระเสริมซึ่งอยู่ด้วยคอกเขาแก้วมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์
ปราบเวียง

ตัดทัพพระยาเซียงสา

ได้ทรงทราบว่าย้ายพระยาเซียงสาตั้งแขงอยู่ที่ย่าน
โพธิ์เซียงหวัง ไม่มาสามีกก ก็โปรดให้พระยาไกรโกษา
ยกทัพไปตีค่ายพระยาเซียงสาสู้รบ พระยาไกรโกษาแตกหนีมา
ทรงชักเคืองจะให้ประหารชีวิตเสีย เห็นว่าเป็นคนเก่า จึงโปรด
ให้ลงพระราชอาชญาจำ ถอดเสียจากที่ จึงให้พระยาเพชรพิไชย
พระยาเกษตร พระยาอัญญาเรืองเดช นายทัพนายกองยกไปตี
ทัพค่ายพระยาเซียงสา พบค่ายพระยาเซียงสาตั้งอยู่ที่ย่านโพธิ์
เซียงหวัง กองหน้าทัพพระยาเซียงสาแตก กองทัพติดตาม
พระยาเซียงสาไป กองกำลังอยู่เมืองเพงยกมาช่วยค่ายพระยา
เซียงสา ตัดหลังทัพพระยาเพชรพิไชยเข้าไป พวกกองทัพ
พระยาเพชรพิไชยไม่สู้ตัวกระส่ำระสายจนจะเสียที พระยา
เพชรพิไชยบุตรหลานญาติพี่น้องช่วยกันต้อนคนกลับหน้ามารบ
จนถึงตระลุมบอน พอลายกองคำถกบนตาย ทัพลาวก็แตกเข้า
ป่าไปหมด กองทัพพมหายกย่นคนหนึ่ง รุ่งเช้าก็ตามค่าย
พระยาเซียงสาไป ครั้นเวลาบ่ายก็ทันค่ายพระยาเซียงสา

ห้วยหลวง ไตรภณอกครองหนง เลี้ยพระอินทรเคจรนึ่งพระยา
เพ็ชรพิไชยถกบันตายนทรว พระยากำแพงเพชร พระฤทัย
ถกบันแต่หาเป็นอันตรายไม่ ทฬไทยติอ้ายพระยาเซียงสาแตกไป
แลวกตงมนอยทนน

ฝ่ายอ้ายพระยาเซียงสาหนทฬไทยเลียบริมน้ำโขงลงไป
พบทฬพระยาราชส้าวคีสรว ก็เข้าหาพระยาราชส้าวคิ ฝ่าย
พระยาเพ็ชรพิไชยนายทฬนายกองแจ้งว่า อ้ายพระยาเซียงสา
เข้าหาพระยาราชส้าวคิแลวกกลับมาคายนหลวง

ฝ่ายพระยาราชส้าวคิตงอยเมืองยโสธร คิจะยกขน
ไปตเมืองจำปาศักกิ ราชขตรเจ้าเมืองจำปาศักกิตงคายนเมือง
ศิระเกษแจ้งเหตุทงนณ ถยกมาตงคายนใหญ่อยเมืองชลลแล้ว
ก็เกณฑให้เจापาน เจ้าสุวรรณผณอง คมกองทฬมาตงคายน
อยเมืองยโสธร พระยาราชส้าวคินายทฬนายกองยกขนไป
ตเจापาน เจ้าสุวรรณเวลาเดียว เจापาน เจ้าสุวรรณแตก
กระจักกระจาย จัปปไค่นายทฬนายกองลาวหลายคน แล้วพระยา
ราชส้าวคิกยกขนไปตเมืองชลล ลาวในกองทฬพวกเมืองชลล
ก็เกณฑกฏ ฆ่าฟันพวกราชขตรเจ้าเมืองจำปาศักกิเป็นอลหม่าน
ขนในคายน ราชขตรก็พาพรรคพวกหนไปเมืองจำปาศักกิ ครัว
เมืองต่าง ๆ ทราชขตรกวาดไปไว้ในเมืองก็กำเรบขน เอาไฟ

จกเผาบ้านเผาเรือนราษฎรใหม่ขึ้นเป็นอันมาก ราชบุตรเห็น
 คงทนจะเข้าเมืองมิได้ รวบรวมไต่ข่าวคนสนิทประมาณ ๓๐-
 ๔๐ คน พาขึ้นลงเรือข้ามฟากนำไขไปฝากพระวันออก พระยา
 ราชสวาทก็เขาคงอยู่ในเมืองจำปาศักดิ์ แล้วขนานพวงลาวให้
 ข้ามฟากไปจับไต่ข่าวราชบุตรกับเจ้าปาน เจ้าสุวรรณมาจำไว้
 แล้วพระยาราชสวาทคิดว่าทพหลวงไปตั้งอยู่พันพร้าว ก็ยกมา
 ตั้งอยู่เมืองนครพนม จดการบ้านเมืองอยู่

พอญวนแม่ทัพหน้าของกินเลือกข้อสัตตะคุณเคียนย่น มี
 หนังสือมาถงพระสรียภักคณียบหนังสือใจความว่า เมืองเวียงจันท
 กับกรุงเทพมหานคร เป็นเมืองไมตรีสนิท เปรียบเหมือน
 ฝาปากกับฟันไม่มีเหตุอันใด เหตุใดจึงยกกองทัพขนมาทาลาหรือ
 เมืองเวียงจันทเสีย ไพรบ้านพลเมืองแตกกันไป และเมือง
 เวียงจันทก็เป็นแดนกรงเวียคนาม บัดนี้แม่ทัพใหญ่ไซ้ให้ข้าพเจ้า
 คมทองทัพยกมา ๒๐,๐๐๐ เศษ มาตั้งอยู่เมืองตามคอง
 จึงมีหนังสือมาให้แจ้ง ให้ท่านยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของ
 ท่าน และท่านกวาดเอาครอบครัวแดนญวนไปไว้เท่าใด ขอ
 ให้ส่งคนมาแดนญวน ทางไมตรีจะได้รื้อบคอบย่นยาวเสมอไป
 ถ้าท่านไม่ฟังข้าพเจ้าก็ไม่ละ ถ้าองกินเลือกแม่ทัพใหญ่ยกลง

มาลงแล้วจะไม่ฟังกัน แต่เหตุอันหนึ่งก็ไม่ให้เหลือไว้ บอก
มาทางนี้เป็นความสัตย์จริง ให้ทำตามคำข้าพเจ้า

พระยาราชสุภาวดีก็มิได้ตอบ เร่งจะมาเฝ้าให้ทันทัพหลวง
เสด็จลงมากรุง เคนกของทัพลงมา

ฝ่ายพระยาเชียงใหม่เสด็จแตกพระยาเพชรพิไชยเข้าหาพระยา
ราชสุภาวดีก็พาพระยาเชียงใหม่มาเฝ้าทูลทูลเกล้าฯ ถวายกราบทูลว่า
ราชบุตรสู้รบจนจับตัวได้ใส่กรงมาถวาย โปรดให้พระยาเชียงใหม่
อยู่ทำการราชการด้วยพระยาราชสุภาวดี จึงรับสั่งให้ส่งตัวราชบุตร
เจ้าปาน เจ้าสุวรรณ ลงมา ณ กรุงก่อน แต่พระยาราชสุภาวดี
นั้นอยู่กวาดครอบครัว จัดการหิวเมื่องลาวเมื่องป่าคักกเขมร
บ้างให้เรียบรอยเสียก่อน แล้วจึงให้กลับลงไป โปรดให้
พระยาเพชรพิไชย พระยาสมุขิทธิบาล แยกไปจัดเมืองหล่มเลย
แล้วให้กลับไปในฤกษ์

ครั้นนั้นเจ้าพระยาอภัยภูธรทูลสมหนายก คมกองทัพ
หิวเมื่องขึ้นไปเมืองพินพรวบวยลงอนิจกรรม จึงรับสั่งให้
บุตรหลานญาติพี่น้องนำศพลงมา ณ กรุงเทพมหานคร ทัพ
กรุงยกขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้น ไพรพลตายในทรบนันนอย
ตายด้วยไข้บ่วงไข้ป่าและอดอยากเป็นอันมาก แต่ทัพพระยา

ราชินิกุล พระยารามกำแหง พระยาราชรองเมือง พระยาจันทบุรี
ซึ่งยกขึ้นไปทางเมืองเขมรบ้างนั้น ไม่ได้นึกกล่าวว่าจะไปตั้งอยู่
ที่ไหน

๕ เล่นพระยาราชสุภาวดีเป็นเจ้าพระยา

ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จกลับลงมา
กรุงเทพมหานครเมื่อเดือน ๘ กราบทูลความชอบให้พระยา
ราชสุภาวดี แล้วจึงโปรดให้หมื่นตราชนไปให้พระยาราชสุภาวดี
เล่นเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าทสมหนายก ให้พระสรีรภักดี
เล่นเป็นพระราชวังนทร ประทานสิ่งของขึ้นไปให้พระราชวังนทร
แทนคุณเจ้าอุปราช ที่เขาช่วยแก้ไขให้ลงไปถึงกรุงไค้ แล้ว
โปรดให้หมื่นตราชนบอกเรื่องเวียงจันทน์เป็นกบฏไปถึงองค์เลียบ
ไปทางเมืองเขมรให้ส่งต่อไปจนถึงเมืองไซ่ง่อน ใจความว่าอน
หันเข้าไปในแดนญวน จะให้กองทัพเข้าไปตีติดตามก็เห็นแก่ทาง
พระราชไมตรีอยู่ จึงบอกออกมาให้องค์เลียบรู้ ขอให้ให้นำข้อความ
ในหนังสือขึ้นกราบทูลพระเจ้าเวียงจันทน์ให้ทราบด้วย

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าทสมหนายก จัดการบ้านเมือง
เรียบร้อย กวาคครอบครัวไค้มากแล้ว แบ่งไว้ให้อยู่เป็นพลเมือง
เวียงจันทน์พอสมควร ให้เพี้ยเมืองเวียงจันทน์รักษาเมืองเวียง-
จันทน์ต่อไป เหลือนนกวาคส่งลงมา ณ กรุงเทพมหานคร

เจ้าพระยาราชสุภาวดีกลับหาพระบางไค้แล้ว ก็พาตัวอุปราชลงมา
ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๓ ปีกุนศักราช ๑๑๘๘
แล้วเขาเฝ้า จึงมีพระราชโองการดำรัสว่า ตัวอภัยชนกยังจับ
ไม่ได้ จะกลับมาตงบ้านเมืองอีกประการใดก็ยังไม่แจ้ง เมือง
เวียงจันทน์เป็นกบฏมา ๒ ครั้งแล้ว ไม่ควรจะเอาไว้นั้นบ้าน
เมืองให้อยู่สืบไป ให้กลับขึ้นไปทำลายล้างเสียให้สิ้น อย่าให้
ตงคคอยู่ไค้ แต่อุปราชนั้นให้ไปอยู่บ้านอนนขางยชน เจ้าพระยา
ราชสุภาวดีคนนทรงชดเคองอยู่ ทไมทำลายล้างเมืองเวียงจันท
นเสียให้สาบสูญ มาคิดตงชนให้เป็นบ้านเมืองไว้ ยังหาโปรก
ตงเป็นทจกรไม่ ให้แต่ว่าทอยู่ก่อน และพระบางนั้นโปรกเกล้า
โปรกกระหม่อมให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีไปทำพระวิหารไว้ที่
วัดจักรวรรดิ

พ.ศ. ๒๓๗๑

ศักราช ๑๑๘๐ ปีชวดสัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๕ ท้าว
ชดชยะคล่องไค้ช้างพลายทองแดงข้าง ๑ สึง ๔ คอกคยสนว
นำลงมาถวายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ข้างตงกรง ณ
วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ กรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล นำช้างถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานชอชน

๑๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
รวางเป็น พระบรมศพลักษณ ศักดิ์สุนทรธาดา คชาพงศ์
มงคลคช ยศกมลเศสเลิศฟ้า

งานพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

ในขบวนนันทรงพระราชดำริว่า การศพคอกคองสงขล
แล้ว พระศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินียังคงอยู่ จึงรับสั่งให้
เจ้าพนักงานซ่อมแซมประคองประคองพระเมรุให้คงงามก็ถึงแก่
การสรวพรทงปวงเหมือนพระบรมศพอย่างใหญ่เสร็จแล้ว
ครั้น ๓ เดือน ๖ ขน ๙ คำ ได้เชิญพระบรมสารริกธาตุ
ออกมาสู่พระเมรุ มีการมหรสพ ๑ วัน ๑ คน เชิญพระบรม
สารริกธาตุกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้น ๓ วันพลุหัดส
เดือน ๖ ขน ๑๑ คำ ได้เชิญพระบรมอัฐิออกไปสู่พระเมรุ
มีการมหรสพวัน ๑ ครั้น ๓ วันศุกร์เดือน ๖ ขน ๑๒ คำ
ได้เชิญพระบรมอัฐิกลับ ครั้น ๓ วันเสาร์เดือน ๖ ขน ๑๓
คำ ได้เชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี
แห่มาชนพระมหาพิชัยราชรถ แห่กระบวนใหญ่เข้าสู่พระเมรุ
ได้มีการมหรสพสมโภช ๗ วัน ๗ คน และบำเพ็ญพระราช
กุศลถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ

๑. อังคารที่ ๒๒ เมษายน

๒. วันที่ ๒๔ เมษายน

๓. วันที่ ๒๕ เมษายน

๔. วันที่ ๒๖ เมษายน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๗๗

เป็นอันมาก ครั้น ณ วันศุกร์เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระราชวังสวนกุหลาบ ข้าราชการและ
ท้าวพระยาหัวเมืองประเทศราชพร้อมกันกราบถวายบังคม ถวาย
พระเพลิงพระบรมศพ แล้วสมโภชพระบรมอัฐิอีก ๓ วัน ๓ คืน
เป็นคารบ ๑๐ วัน ๑๐ คืน ครั้น ณ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ
แห่พระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง เสร็จการพระบรม
ศพแล้วโปรดให้รื้อพระเบญจาทองออกเสีย

ครั้น ณ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ให้เชิญพระศพพระองค์
เจ้าทรงเป็นพระกนิษฐภคินี ในพระบาทสมเด็จพระบรมโกศ
พระพทุเจ้าหลวงศพ ๑ กับศพเจ้าคุณพลซึ่งเป็นภคินีสมเด็จพระ
พระอมรินทรามาทย์ นับเพียงสมเด็จพระอมรินทรามาทย์มาอยู่
ที่ ๖ เป็นมารดาเจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพพัฒน์รัตน-
ราชโกษาธิบดี ออกนามว่าเจ้าคุณโต ๒ ศพนักษัตรพร้อมกัน
การฌริณแล้วออกไปพระเมรุ แห่พยุหยาตราทกเวลา ครั้น
ณ วันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ พระราชทานเพลิง
ณ วันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ แห่พระอัฐิกลับ ให้
เมรุทองออกเสีย

๑. วันที่ ๒ พฤษภาคม

๒. อังคารที่ ๖ พฤษภาคม

๓. เสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม

๔. จันทร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม

๕. อังคารที่ ๑๓ พฤษภาคม

๗๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
 ครนเดือน ๗ ขน ๗ คา ๑๑ ชักศพเจ้าพระยาอภัยภูธร
 กษัตริย์ท้าวทรงกันดาล ๑๑๑ เป็นน้องกรมหมื่นนรินทร์พทกษ
 เป็นน้องเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) เข้าสู่พระเมรุมีงานมหรสพ
 ๓ วัน ๓ คืน ครนเดือน ๗ ขน ๑๑ คา พระราชทานเพลิง
 เสร็จแล้วรบสังให้รอพระเมรุ เจ้าพนักงานไถลงมอขอเครื่อง
 ประคัยยังไม่หมด ครน ๗ วันองค์การ เดือน ๗ แรม ๑ ค่ำ
 เวลา ๕ ทุ่มเศษ ฝนตกพว้า ๆ เกิดอสันนิบาตตกถกพระเมรุ เกิด
 เพลิงไหม้ขึ้น ผู้คนร้องฮือฮือจะชนคยก็ไม่ได้ ทงไว้นพระเมรุ
 ใหม่ทั้งต้น

ในเดือน ๗ นั้น เจ้าพระยาราชสภาราชว่าทสมุหนายก
 กราบบทวายบังคมลากลับไปเมืองเวียงจันทก
 เมื่อเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ นายคาเมืองนครราชสีมา
 นำช้างลงมาให้หลวงศษดีททถวาย ช้างพลายกระซ้าง ๑ ส้ง
 ๕ ศอก ๑๐ นิ้ว พระราชทานชื่อช่นระวางเป็น พระบรมอัยรา
 รัตนนาเคนทร์ สเรณทรวรรักษ์ คักคิวงสรค์ มหันตมหากฤษ-
 ฑาคณ สันทรลักษณเลิศฟ้า

๑. อังคารที่ ๒๐ พฤษภาคม

๒. พุทธศักราชที่ ๒๒ พฤษภาคม

๓. พุทธศักราชที่ ๒๕ พฤษภาคม

๔. อังคารที่ ๑ กรกฎาคม

เจ้าพระยาพระคลัง ๑ ถวายช้างพลายกระซาง ๑ สังก
๔ คอกคืบ ๓ นว พระราชทานช่อขนระวางเป็น พระบรม
นาเคนทร คเชนทรเฉลิมเมือง เรืองบญวราฤทธิ ศรีสถิตกึก
ลักษณวิลาศเลิศพา ครนภายหลังกลายเป็นช้างค้ำตามธรรมเนียม
นิยมไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสถาวรคตสมุหนายก ขึ้นไปถืองเมือง
ภูเขยวเมือเคือน ๘ บรรพสาธิต รวบรวมเสบียงอาหารผู้คนได้
พร้อมกันยกขึ้นไปถืองหนองบัวลำภู จึงแต่งตั้งให้พระยาราชรอง
เมือง พระยาพิไชยสงคราม พระยาทกขาราชมนตรีเมืองนครราชสีมา
หลวงสรนทรวิชัย คมไพร ๕๐๐ คนยกขึ้นไปตั้งอยู่
พันพร้าว พระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงคราม จัดคน
ข้ามฟากไปเมืองเวียงจันทน์ ไปหาเพี้ยเมืองเงิน ท้าวเพี้ยมาขรภษา
ราชการ คนใช้กลับมาแจ้งความว่า ลาวเมืองเวียงจันทน์จับเอาตัว
คนใช้ไว้ได้ ๗ คน พวกนั้นหนีมาหา พระยาราชรองเมือง
พระยาพิไชยสงคราม ได้ ๓ คน แจ้งว่าทเมืองเวียงจันทน์เห็น
พวกลาวถือเครื่องคำตราราชสืบสนวนถวายประหลาดอยู่ พระยา
ราชรองเมืองจึงแบ่งคนให้ พระยาพิไชยสงคราม พระยาทกข
าราชมนตรี หลวงสรนทรวิชัย นายไพร่ ๓๐๐ คน ข้ามไปพึ่ง
ราชการ ณ เมืองเวียงจันทน์ พระยาพิไชยสงคราม พระยา
ทกขาราชมนตรี หลวงสรนทรวิชัย ไปตั้งอยู่ต่าง

บิดาโกรธบุตรแล้วมารดาทั้งสองพามาขอโทษ ท่านแม่ทัพมาลงแล้ว
 อนุราชวงศ์จะมาหาท่านแม่ทัพให้พาลงไปณกรุง แล้วพระเจ้า
 กรุงเวียงคันทน์ได้มีพระราชสาส์นไปขอโทษอนุทางเรือ อนุเคย
 ขนแก่กรุงไทยอย่างไร แฉวนก็ไม่ขัดขวาง แฉวนต้องเอาพระ
 ทั่วยเมืองเวียงจันทน์เคยไปจับกอง ๓ ปี ครึ่ง ๑ ฝ่ายอนุราชวงศ์
 ก็พุดจากับพระยาพิไชยสงคราม พระยาทกขราษฏร์ หลวง
 สุนทรวิจิตร จับเป็นปกติ อนุราชวงศ์เอาข้าวสารหมากพลหม้อ
 ทองเหลืองมาให้ขายไพร่ทวกันแล้ว อนุราชวงศ์ก็กลับไปอยู่ด้วย
 พระแก้ว พระยาพิไชยสงคราม พระยาทกขราษฏร์ หลวง
 สุนทรวิจิตร เชื้อถิอถอยคำอนุราชวงศ์ ประมาทห้ามความ
 สงสัยไม่ ปล่อยคนไปเที่ยวหาขึ้นเสีย หายอยู่พรักพร้อมกัน

อนุและราชวงศ์ยกคนเข้าล้อมกองทัพไทย

ในวันเดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ เวลาบ่ายประมาณ ๓ โมง
 เจ้าพระยาราชสุภาวดียกขึ้นไปตั้งค่ายพันพร้าว พอเวลาบ่าย
 ๔ โมง อนุราชวงศ์ยกคนเข้าล้อม พระยาพิไชยสงคราม
 พระยาทกขราษฏร์ หลวงสุนทรวิจิตรไม่ทันรู้ตัว อ้ายพวกลาว
 ยิ่งถูกพระยาพิไชยสงคราม พระยาทกขราษฏร์ หลวงสุนทร

วชิต ก็ไฟไหม้ตายมาก ขุนหมื่นนายไพร่ในกองทัพเห็นตงนก
ตกใจวิ่งหนีจะลงเรือ ลาวก็เก็บเรือลอยไปเสียหมด ก็พากัน
โอดสงในน้ำว่าข้ามฟากมา ลาวก็เอาเรือมาไล่ แทงพันตาย
เสียมาก เหลืออยู่แต่หมื่นรักษานาเวศกับไพร่ประมาณ ๕๐-
๕๐ คน ว่ายนํ้าเกาะขอนไม้ข้ามมาได้

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสวาทก็คอยทศายพันพร้าว แลเห็นเกิด
มาพนักชนทหาตทรายหนาเมือง ก็แจ้งว่าทัพไทยเป็นอันตราย
แล้วจะยกข้ามไป คนก็ย่นอยตัว เรือก็ไม่มี พอเวลาค่ำหมื่น
รักษานาเวศมาถึง แจ้งความให้เจ้าพระยาราชสวาทฟังทุก
ประการ พวกลาวชาวเมืองนครราชสีมาได้แจ้งตงนก ก็พากัน
หนีไปเป็นอันมาก

เจ้าพระยาราชสวาท จึงปรึกษาด่วนนายทัพนายกองว่า
จะลงไปสู้รบที่เมืองนครราชสีมาใกล้กัน จะตั้งอยทพันพร้าว
ก็ไม่ได้ คนน้อยตัว พระยาเซียงสาจึงว่า เมืองยโสธรชาวปลา
อาหารก็บริบูรณ์ ผู้คนก็มั่งคั่ง ให้ยกไปตั้งอยทนั้นเห็นจะสู้รบได้
จึงรบอาสาทางลัดข้ามมาเมืองยโสธรในเวลากลางคนวนน
ฝ่ายญวนเห็นอนท้าวว่านายชนฆ่าพวกไทยเสียไม่บอกกล่าวให้
รู้ ผูกตอรับส่งพระเจากรงเวศินาม พวกญวนก็พากันทงอนเสีย
กลับไปยังเมืองลำนาดงเก่า บอกขึ้นไปถึงเมืองเว

พระเจ้ากรุงเวียดนามมีพระราชสาสน์

ให้ทูตเข้ามาขอโทษอน

ฝ่ายทกรุงเทพมหานคร พระเจ้ากรุงเวียดนาม มีพระราช
 สาสน์ให้เลงอนฮัดอเข้ามาขอโทษอนฉบับหนึ่ง ทตมาถงฉวัน
 อาทศย เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ ใจความในพระราชสาสน์ว่า
 อนหนักองทัพไทยเข้าไปอยู่แดนญวน แจ้งความแก่เจ้าเมืองแ่ง
 อานว่า กองทัพกรุงยกขึ้นไปขับไล่จนเสียจากเมือง อนไม่รู้ว่า
 ทำผิดสิ่งใด พระเจ้ากรุงเวียดนามเห็นว่าอนเป็นคนมีทกขพล
 บ้านเมืองไป จึงให้อนอาศัยอยู่เมืองแ่งอานไต่ปี ๑ แล้วอนลา
 กลับไปบ้านเมือง จึงให้ขุนนางญวนคุมไพร่พลมาส่งอน แต่พอ
 พ้นเขตแดนญวน แล้วส่งกาชบอนว่ามาถงบ้านเมืองแล้วให้
 คัดถงตัว ให้แต่งบุตรหลานคุมเครื่องราชบรรณาการลงมา
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ทกรุงเทพมหานครตามธรรมเนียม
 จะไต่พินความผิด แล้วขอให้กรุงเทพมหานคร มีความเมตตา
 แก่อนให้ไต่คงอยู่บ้านเมืองเดิม จะไต่เป็นข้าขอบขัณฑสีมา
 ๒ พระนครเหมือนแต่ก่อน ทตมาถงกรุงเทพมหานครไต่ ๘ วัน
 ฝ่ายพระยารามณรงค์ข้าหลวง พระยาพระเชมร ขอกส่ง
 ญวนนายไพร่ ๑๘ คน ถอนหนึ่งสือเล็ไปเข้ามาทางเมืองเชมร

ถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับ ๑ ใจความว่า พระเจ้ากรุงเวียตนาม
ได้จัดขนนางญวนไปส่งอนพื้นเขตแดนแล้ว ก็ได้มีพระราช
สาส์นแต่งตั้งเข้ามา ณ กรุงเพท ฯ แล้ว ก็เลือกเกยขนม
หนึ่งส้อมาถึงเลียบว่า กองทัพกรุงซ่งรักษาลางข้าวไม่จ่ายข้าว
ให้อันกิน ราชวงศ์บุตรอนอ่อนวอนขอข้าวบ้าง กองทัพไทยก่อ
เหตุก่อน เอาขืนยิงเอาพวกลาว พวกลาวก็กำเริบรบกับกอง
ทัพไทย กองทัพไทยก็ทรงเครื่องศาตราวุธหนีไป อนก็ไม่ได้ติดตาม
เจ้าเวียตนามให้ขนนางญวนลงมากำซบว่า ให้อนเก็บเครื่อง
ศาตราวุธกองทัพไทยไว้ แล้วให้แต่งเครื่องราชบรรณาการให้
ขุนนางผู้ใหญ่ลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายที่กรุงเทพมหานคร
ก็เห็นจะโปรดยกโทษาให้เอาขญ อนจะได้รู้ว่าตัวทำผิดไว้แต่ก่อน
ถ้ากรุงเทพมหานครโปรดได้ดังนี้ พระเกียรติยศก็จะยิ่งขึ้นไป
กว่าแต่ก่อน

ทูตญวนกลับ

เมื่อทูตจะกราบถวายบังคมลาออกไปนั้น โปรดให้
พระราชสาส์นและของทรงยินดีออกไปด้วย ทูตญวนไม่ยอมรับ
ว่าผิดด้วยอย่างธรรมเนียมกรุงเวียตนาม ให้กรุงเทพมหานคร
แต่งตั้งทูตออกไปจึงจะชอบ จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง

๒
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๘๕

หนังสือตอขออกไป ถึงองเลโยนบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องอันเป็นกฏ
จนมาฆ่าพระยาพิไชยสงคราม นายทัพนายกองเสีย ทศรัย
หนังสือเจ้าพระยาพระคลังแล้ว ไต่กรายถวายบังคมลาไปเมื่อ
ฉนวนเดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ

ฝ่ายทเมืองเวียงจันทน์ เห็นพวกญวนกลับไปแล้ว ก็แต่ง
ให้ราชวงศ์ยกกองทัพข้ามฟากไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดีทเมือง
ยโสธร แล้วจึงให้คนข้ามไปรื้อพระเจดีย์ปราบเวียงทเมืองพน
พร้าวเสีย เชิญพระเสริมและพระทกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคลบรรจุไว้มาประดิษฐานไว้ที่เวียงจันทน์ดังเก่า

ทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีสู้รบกับพระราชวงศ์

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีรู้ว่ราชวงศ์ยกทัพตามมา ก็จัด
กองทัพออกไปบรรจบกันเขาทบกหวาน เมื่อฉนวนเดือน ๑๑ ขึ้น
๑๐ ค่ำ ไต่สู้รบกันถึงตะลุมบอน ราชวงศ์แทงถูกเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีเสียขาด เสียตกลงไปแตกกระพริ่งทองนอย แผล
นั้นไม่ตรงเข้าไปในตัวขาดเป็นทางลงไป เจ้าพระยาราชสุภาวดี
ล้มลง หลวงพพน้องเจ้าพระยาราชสุภาวดีวิ่งเข้าไปช่วย ราช
วงศ์ฟันหลวงพพธตาย แล้วจะเข้ฆ่าเจ้าพระยาราชสุภาวดี

อก พอตนายยังขึ้นไปถูกเข้าขวราชวงศ์มลง พวกข้าวก
เข้าใจว่านายตาย เขายกเอานายชนแคว่หามหน้ไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชส้าวคิครนพนชนเอนวมอแยงเข้าไป
ในแผล เห็นว่าไม่ทะลเข้าไปในทอง ก็เรียกเอานามันว่านมา
หยอดแผลเอาผ้าพันเข้าไว้ เปลี่ยนเสื้อเสียใหม่ แล้วกชน
แคว่ไล่ผู้คนตามราชวงศ์ไปในเวลาวันนั้น จนกระทั่งถึงฝั่งแม่น้ำ
โขงก็ไม่ทัน

ทัพราชวงศ์แตกหนี

ฝ่ายราชวงศ์แตกหนีลงเรือไปถึงเมืองเวียงจันทน์ แจ้ง
ความแก่นว่า ได้รบพุ่งกับกองทัพเจ้าพระยาราชส้าวคิครน
นายทัพนายกองเจ้าพระยาราชส้าวคิสรบแข็งแรงนัก ตัว
ราชวงศ์กับไพร่พลได้เข้าสัรบกับกองทัพเจ้าพระยาราชส้าวคิ
จนถึงตะลุมบอน พวกกองทัพเจ้าพระยาราชส้าวคิไม่ยอมทอ
ถอยหนีแต่สักคน ๑ พวกนั้นตรงเข้ามาเอาหอกดาบไล่ฟันแทง
กองทัพฝ่ายเราล้มตายลงมาก คนก็หนีไปเกือบหมด
ราชวงศ์ถอยหนีเข้าถอกหอกทอกไม่เข้า เจ็บช้ำมาก เห็นเหลือ
กำลังที่จะสู้รบจึงหนีมา ครั้นเราจะกระเกณฑ์ผู้คนไปสู้รบอกก็
เห็นไม่ได้ ด้วยอำนาจเรากันออยลงแล้ว คิก็ไล่กแตกหนีไปฟง
ญวนอย่างเดียว อน ราชวงศ์ สัทธสาร ปรัชญาเห็นพร้อมกัน

อนหนักจากเมืองเวียงจันทน์

ครั้นณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลาเกิดขบุง อนหนักพา
ครอบครัวอพยพหนีจากเมืองเวียงจันทน์

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดียกมาตั้งอยู่เมืองพนมไพร ก็
เกณฑ์ให้นายทนายกองคุมไพร่ ๖๐๐ คนข้ามไปเมืองเวียง-
จันทน์ พออนหนักหนีไปเสียได้วันหนึ่งแล้ว นายทนายกองก็
ติดตามไป พบแต่ สทิสสาร เจ้าเต เจ้าบน เจ้าดวงจันทร์
นางคำวัน บุตรอน อ้ายรอดหลานอน อมาลัย อ้วน วรรณยา
อน อ้ายพรม อ้ายเปรม หลานพระยาเซียงคี่ อ้ายรยบุตร
สทิสสารทนายไพร่ นายทนายกองจับตัวได้เมื่อณวันเดือน ๑๑
ขึ้น ๑๕ ค่ำ ให้หลวงทรงวิชัยกับไพร่ ๑๕ คนคุมตัวสทิสสาร
กับญาติพี่น้องลงมาส่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่พนมไพร นายทนาย
กองก็ยกติดตามอนต่อไป

เจ้าพระยาราชสุภาวดีให้ถามสทิสสารให้การว่า เมื่ออน
หนีไปนั้น สทิสสาร เจ้าเต เจ้าดวงจันทร์ หาทนรู้ไม่ ครั้นรุ่ง
เช้าชนกติดตามอนไปหาช่างทนายคนก็ไม่ได้ ผู้เลี้ยงช้างบอกว่า
อนเอาไปเสียแต่เวลาเช้าแล้ว สทิสสารกับญาติพี่น้องก็ตบใจ

๘๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
 ไป พยอ้ายฉิมช้างมา อ้ายฉิมแจ้งว่าอนให้เอาช้างมารับ อ้าย
 ฉิมมาลงสัตว์สารเมื่อฉนวนเดือน ๑๑ ชน ๑๔ ค่ำ อ้ายฉิมว่า
 อนเห็นรอกทำอยู่ ไพร่พลहनเสียเป็นอันมาก เหลืออยู่แต่
 ราชวงศ์ เจ้าเหม็น เจ้าขบะ อคาปล้องกรรยาอน อเชียงคำ
 พราชวงศ์ อับวรรรยาราชวงศ์ ไพร่ ๓ คน ช้าง ๕ ช้าง
 ม้า ๕ ม้า บ่าวราชวงศ์จะมีไปด้วยสักกคน อ้ายฉิมหาท่น
 สังเกตไม้ อนจะไปทางท่าข้ามช้าง จะไปอาศัยอยู่เมืองพวน
 ก่อน เจ้าพระยาราชส้าวภักแจ้งตงน กเกณฑคนเพิ่มเติม
 ให้ไปสมทบกับนายทัพนายกองททามอนไป แล้วก็แต่งให้พระ
 พิพิธเศษกับไพร่พลคุมตัวสัตว์สาร กับญาติพี่น้องลงมาสังณ
 กรงเทพมหานคร แล้วเจ้าพระยาราชส้าวภักยกขามไปตั้งอยู่
 เมืองเวียงจันท ไห่เลกรอทำลายบ้านเมืองเสียให้สิ้น เว้นไว้
 แต่วัดเทานัน ฝ่ายท้าวเพยเมืองเวียงจันท ก็พากันเข้าหาเจ้า
 พระยาราชส้าวภัก พระยาราชส้าวภักจึงจัดให้คนไปติดตาม
 กวาทก่อนครัวเมืองเวียงจันท ข้ามมารวบรวมไว้ณปากพันพร้าว
 กำหนดจะกวาดครัวส่งมาณกรุงเทพมหานคร ณ เดือน ๑๒
 คิกขานต์ครอนผ่อนกำลังพลคนเสียให้สิ้น มิให้ตงยานเมค
 ต่อไปได้ จะให้ยังอยู่แต่ป่าเปล้า

แม่ทัพไทยลงฆ่าพวกญวน

ฝ่ายพระเจ้ากรุงเวียตนามรู้ว่า อนุทำการวันวายแก่กอง
 ทัพไทย ไม่สู้วามภักดีทรมตรบสังไว้ เกศรบพุ่งกันชนอก จึง
 มีหนังสือมาถงแม่ทัพไทยฉบับหนึ่ง ถงอนฉบับหนึ่ง ให้เจ้า
 เมืองล่านาจิกชนนางแลกรมการ กับไพร่มาสั่งให้ถงอนและ
 กองทัพไทย เจ้าเมืองล่านาจิกจัดให้กายโดยทง เล็กนยต
 เวียนหล่ามกับไพร่ญวนลาว ๕๐ คน มาถงเรอทเมืองมหาชัย
 กองแก้ว ครนมาถงเมืองนครพนมแจ้งว่าอนหนีไปอยู่เมือง
 พวน จึงมีหนังสือให้แม่ทัพไทย ฝ่ายพระวชิรสงคราม หลวง
 นรา ซึ่งทงทัพอยู่เมืองนครพนม จึงบอกหนังสือมาถงเจ้า
 พระยาราชสุภาวดีแม่ทัพใหญ่ ก็ให้หนังสือตอบไปว่าพระยา
 พิไชยสงคราม หลวงสเรนทรวิชิกับไพร่ ๒๐๐-๓๐๐เศษ
 ประมาทอยู่ก็เพราเรเชอญวนจึงโตกาย ครนมนกมาลอลงทำ
 อย่างนั้นอก จะเอามันไว้ทำไม ให้กำจคมันเสียให้สิ้น นาย
 ทัพทง ๒ แจ้งหนังสือแม่ทัพใหญ่แล้วก็ให้ไปล่อลวงญวนและ
 ไพร่ชนไปว่าจะเลียงโต๊ะ ญวนล้าคญว่าจริง ก็ให้ไพร่อยู่เฝ้าเรอ
 แต่ ๒ คน นอกนกกปากนชนไปสิ้น ครนไปถงค่ายพร้อมกัน
 แล้ว นายทัพทง ๒ รองชนว่าพวกเราเร่งลงมือ พวกไทยก็กรู

กันเข้ามาฉวยตาย เหลืออยู่แต่เลศนียุคกับไพร่ลาว ๒ คน
 ถูกอาวชจับช่วยอยู่ ส่งไปให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพ
 ครั้นมาถนัดเอน ๑๒ ชน ๑๕ คำ เจ้าน้อยเมืองพวน
 ให้เพี้ยเมืองกลาง เพี้ยหอไชย มาแจ้งความแก่เจ้าพระยาราช
 สุภาวดีที่เมืองเวียงจันทนา เจ้าน้อยเมืองพวนแต่งกองทัพออก
 ลากตระเวนกำหนดทางถึงกันตกตำบล อดหนั้นจะไปจับส่งให้
 มีให้หนีไปไค ขออย่าให้กองทัพกรุงยกติดตามเข้าไปในเขต
 แดนเมืองพวนเลย ไพร่บ้านพลเมืองจะสะดุ้งสะเทือนไป

จับเจ้าอนุได้

ครั้นถนัดเอน ๑๒ ข้างแรม เพี้ยนามโคฏ เพี้ยอทุม
 มาหาเจ้าพระยาราชสุภาวดีแจ้งว่า เจ้าน้อยเมืองพวนให้ออก
 เทยวลากตระเวน พบอนครอบครัวทนายไชเชิงเขาไเก้ ให้คน
 พกษรรักษาอยู่ ๕๐ คนแล้ว ขอให้แต่งคนขึ้นไปจับเอาโดยเร็ว
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงแต่งให้พระอินทรเคชะ พระสัพณเชียง
 ษา เมืองกลางคุมไพร่ ๓๐๐ คนไปจับอน ไปถึงหาดเคอียพบ
 พระลยและนายหนานชิตยะ เมืองน่าน ทวามหาพรหม เมือง
 หลวงพระบางจับอนกับครอบครัวมาได้ แจ้งว่าเจ้าเมืองหลวง

พระบาง พระมหาสงคราม พระยาพิไชย ให้ม้าเทวสัณฐิ
 อนุไปลงน้ำไซ้เชิงเขาไเก่ นายท่านเมืองพวนนำไปจับได้ตัวอนุ
 อคำปล้อง อทองทิ อคำไสย อิชยาภรรยานอนุ อคำแพง
 อหนู อายหนู บุตรอนุ กับหลานหญิงอนุคน ๑ รวม ๙ คน
 พระอินทรเศษะ พระสพนเศษงษา เมืองกลาง นายทัพนายกอง
 จังคมเอาตัวอนุกับครอบครัวลงมา ส่งเจ้าพระยาราชสวาท
 ณ เมืองเวียงจันท เมือง ณ เว้นเดือนอาษาชน ๑๕ ค่ำ แต่ราชวงศ์
 นั้น เจ้าพระยาราชสวาทให้ชักถามอนุกับอคำแพงพลาว
 ราชวงศ์ ได้ความว่าถูกหอกถูกปืนบ่อยมากจะไปบอกด้วยอนุ
 ไม่ได้ ไปลงท่าข้ามช้างไค้เรือลำ ๑ ราชวงศ์กับภรรยากำลัง
 เรือให้ข่าวพายไปว่าจะไปชนทเมืองมหาชัยกองแก้ว เจ้า
 พระยาราชสวาทก็แต่งตั้งนายทัพนายกอง ออกการสกัดสืบเสาะ
 ติดตามราชวงศ์ทางบกทางเรือหลายทาง ก็หาได้ความ
 ประการใดไม่

ส่งอนุกับครอบครัวลงมากรุงเทพฯ

เจ้าพระยาราชสวาท จึงให้พระอนรรักษ์โยธา พระ
 โยธาสงคราม หลวงเทพนทร พระนครเจ้าเมืองขอนแก่น

ราชวงศ์เมืองชนบท กับไพร่ ๓๐๐ คนคุมตัวอนกัยครอบครัว
 ลงมาส่งถึงเมืองสระบุรี พระยาพิไชยวารชนไปตงรับครอบครัว
 และส่งเสบียงอยุ่ทนน ก็ทำทรงใส่อนกัยประจานไว้กลางเรือ
 ให้พระอนกรักษ์โยธา พระโยธาสงคราม ตระเวนลงมาถึง
 กรุงเทพมหานครณวันเดือน ๒ ขน ๑๑ ค่ำ ไปรคให้จำไว้ทมิ
 แปรคำรวจ ขตรหลานผู้หญิงและภรรยาอนกัยนั้นก็ส่งไปเป็น
 ชาวสระทองสน แล้วรับส่งให้ทาทประจานลงทหน้าพระที่นั่ง
 สทโธสวรรย์ ทำเป็นกรงเหล็กใหญ่สำหรับใส่อน มรวดาราง
 ลอมรอบทง ๔ ด้าน มีกรงเหล็กน้อย ๆ สำหรับใส่ขตรหลาน
 ภรรยาอนกัย ๑๓ กรง มีเครื่องกรมกรณคช ครก สาก
 สำหรับโธลก มีเบ็ดสำหรับเกี่ยวแขวน มีกระทะสำหรับต้ม มี
 ขวานผ่าอก มีเลื่อยสำหรับเลื่อยไว้ครบทุกสิ่ง แล้วตั้งหาอย่าง
 เสียบเป็น เวลาเช้า ๆ ไซอนกัยด้วยโยปาคัก ๑ อ้ายไปสททิสาร
 ๑ อ้ายเต ๑ อ้ายปาน ๑ อ้ายทองจันทร์ ๑ อ้ายสุวรรณจักร ๑
 อ้ายบัน ๑ ขตรอน ๗ คน อคัปลองภรรยาอน ๑ อ้ายสรีระ ๑
 อ้ายอนคำใหญ่ ๑ อ้ายปาน ๑ อ้ายคำย ๑ อ้ายติ ๑ หลาน
 อน ๕ คน รวม ๑๔ คน ออกมาซึ่งไว้ในกรงจำครบแล้ว ให้

นางคำปล่องซึ่งเป็นนครเทพถอพศกาทมาก เขาไปนั่งปรนนิ-
 บัตอยู่ในกรงให้นางเมียน้อยสาว ๆ ซึ่งเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 ส่งลงมาอีกครั้งหลังนั้น แต่งตัวถกกระบายใส่ข้าวปลาอาหารไป
 เลียงกันทประจาน ราษฎรชายหญิงทั้งในกรงทั้งนอกกรงพากัน
 มากแน่นอัดไปทุกเวลามีไต่ซาท ทูลทวงถามคดีของต้องเกณฑ์
 ไปทพตายเสียครั้งนั้นก็มานั่งบนพระธรรมาศำแห่งทกวัน ครั้น
 เวลาบ่ายแต่ครั้นก็เอาบุตรหลานทจับไต่มาชนชาหยางเป็นแถว
 กันไปร้องประจานโทษ ต่อเวลาจวนพลบก็เอาเข้ามาจำไวททม
 ทงเกา ทำทงน้อยไต่ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน พออน้อยเป็น
 โรคลงโลหิตก็ตาย ไปรทให้เอาศพไปเสียประจานไวทล้าหระ
 การทระประหารชีวิตบุตรหลานญาติพี่น้องนั้น ก็ส่งขงขยไป
 อนนนักเกิดเมอบกนพศก เมอบตายอายุไต่ ๖๐ ปี

สร้างบ่อมและชุดคลอง

ฝ่ายกรมหม่นพพธิเบนทร กรมหม่นพทกษเทเวศร
 กรมหม่นสนทนเรนทร เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรัพพทมน
 นายทพนายกองเมืองนคร เมืองสงขลา เมืองไชยา เมือง
 ชุมพร ซึ่งเกณฑ์เข้ากระบวนทพชาวเมืองฝ่ายตะวันออกขย

โปรดให้ไปย่รักษามืองสมุทรปราการ ฝ่ายตะวันออกก็ให้ชก
 บกาทองแดงบอมประโคนไชยตลอดชนมาถางฉางพริกไทย ก่อ
 เป็นเสมาวางบนทกช่อง ทบวงจะเกรงให้ทำย้อมชนอกบอม ๑
 ขอบบอมตรเพชร หนาบอมผเสื่อสมุทร บกคันทาลรอบเป็น
 หยอม ๗ รัศมีด้วยเหล็กใหญ่รายกัน ทางน้ำใหม่แต่จำเพาะช่อง
 เรือเกินแล้วคคทางถมนนปลุกสะพานคันทาลตามคลอง ทง
 แต่เมืองสมุทรปราการตลอดชนมาถางกรุงเทพมหานครทง ๒
 ฟากนา บอมผเสื่อสมุทรรน ให้ทำสะพานบกคันทาลเข้ามาถาง
 ผังตะวันตก จบการถมศลากอพระสมุทรเจดีย์ชนสูง ๑๐ วา
 มศาลา ๔ ทิศ จึงโปรดชกเอาผพายบาง ไพร่หลวงบาง เลข
 สมกาลิงบาง ทในแขวงเมืองสมุทรปราการเป็นทหารบันใหญ่
 เติมเติมชนอก ทเมืองสาครบุรี โปรดให้พระยาไชยสุรราช
 เสรฐฐู (ทองจีน) ไปทำบอมททางร่วมริมปากคลองมหาชัย
 บอม ๑ ครนแล้วโปรดให้ชอบบอมวไชยรไชยสุก ค่าแรงเงินถอ
 ปนเงิน ๔๗ ชง ๑๕ คำถึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง โปรดให้
 ยกเอาครัวมอญในเจ้าพระยามหาโยธา ชงไปตั้งทำมาหากิน
 อยทเมืองสาครบุรี เจ้ากรมบอมชอหลวงพลหมหมา ชนเคชา
 ชำนานญปลัดทอง แล้วโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง เป็นแม่กอง
 ไปชกคลองสนธิ์หอน เจ้าพระยาพระคลังพิเคราะห์เห็นว่นา

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๕๕

ชนกันทรงนบนคงตนทุกแห่ง ถ้าชคคลองแยกเข้าไปทนาชน
ให้สำน้ำไหลเลยเข้าไปตรงทนาชนนั้นก็จะไม่คน จึงจ้างเงินชค
ทนาชนแยกเข้าไปท่งริมบ้านโพธิหักสาย ๑ แล้วขอแรงกระบือ
ราษฎรชาวบ้านลงลยในคลองนั้น นาชนลงเซียว ก็ลยอยู่ไค
ไม่คนมาจนทกวัน ส่นเงินค่าแรงเงินชคเป็นเงิน ๑๐๒ ซึ่ง
๔ ตาลึง ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

เกณฑ์ให้ต่อเรือรบ

ทรงนบเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เข้ามาเฝ้าช่วยใน
การพระบรมศพด้วย ทรงพระราชดำริว่ากองทัพฝ่ายเราไปฆ่า
อ้ายญวนเสีย เจ้าเวียคนามมีความโกรธแค้นอยู่ จะไวใจทาง
ทะเลไม่ได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยานครคิดต่อเรือรบขึ้นเป็น
ตัวอย่างลำ ๑ ให้ใช้ทั้งในคลองและทะเลได้ เจ้าพระยานครจึง
คิดต่อเป็นเรือปากปลาท้ายกำปั่นแปลง มีพลแจวไค ๒ ข้าง
คลลกล้ำ ปากกว้าง ๘ ศอก ๑ คืบ ยาว ๑๑ วา ครั้นถวายเป็น
ตัวอย่างโปรดแล้ว เจ้าพระยานครก็ต่อชนทหนายานลำ ๑
พระราชทานชื่อ มหาพิไชยฤกษ์ แล้วเกณฑ์เสนาบดี เจ็ด
เจ้าชาย นายอากร ต่อคนละลำข้าง ๒ คนต่อลำข้าง ไคเรือ
๓๐ ลำ พระราชทานเงินช่วยแรงลำละ ๓๐ ซึ่ง พระราชทาน

ชื่อว่า ไชยเฉลิมกรุง ๑ บำรุงศาสนา ๑ อาสาสมัคร ๑
 ขรรจบแทน ๑ แล่นแลยม ๑ อุดมเคชะ ๑ ชะนะชงชัย ๑
 บรรลือชาศก ๑ พลิกเลอสรวง ๑ ทะลวงกลางรณ ๑ ประจัญ
 โจมทัพ ๑ จับโจรทมิฬ ๑ บินอรณพ ๑ ทลบล่องคลื่น ๑
 ฝนชลเชยว ๑ เทยวอทก ๑ กระหนกจาม ๑ ทวามคระนอง ๑
 ฝยของสมุทร ๑ ประทษฐเมืองพาล ๑ รำบายุปรักษ์ ๑
 จักรอมเรนทร ๑ ตระเวนวาร ๑ ตรพิเศฉมาฏ ๑ พรหมาสัทร
 นารายณ์ ๑ ลอยชายเข้าเมือง ๑ กระเบื้องบุญฤทธิ ๑ พานช
 ภิเศก ๑ เฉกเทพศาสรรค ๑ มหันตมงคล ๑ แล้วปลูกโรง
 ไวทกลองบางกอกใหญ่ ให้นำคสังข์กระจายข้าม

ทูตญวนเข้ามาและทูตไทยไปเมืองญวน

ฝ่ายเจ้าเวยคณามแจ้งว่า เจ้าน้อยเมืองพวนจับอนสั่งให้
 แม่ทัพไทย ถิซคเคอง ให้หาขนไปเผ่า แล้วกวฬาลฆ่าเสีย จง
 แต่งให้บันช่นเวย่นเป็นทูตเชิญพระราชสาสน์เข้ามาณกรุงเทพ ฯ
 ทูลถง ฅ วนเคอน ๔ ขน ๑๐ คำ ความในพระราชสาสน์ว่า
 ทงวิไชยฆ่าพวญวนเสีย ชิดชมกัม หลวงนรา ยกกองทัพ
 ลวงเกินเข้าไปเก็บส่วยในเมืองญตอเขตแดนญวน ขอให้ส่งตัว
 ทงวิไชย ชิดชมกัม หลวงนรา ออกไป จะได้ไถ่เลี้ยงไต่
 ถามกู แล้วเมืองเวยงจันทขนอยู่ด้วยกันทง ๒ ฝ่าย ไม่ควร

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๕๓

จะให้สาบสูญเสีย ขอให้ตมเมืองเวียงจันทน์ไว้คงเก่า มีความ
เป็นหลายประการแจ้งอยู่ในพระราชสาสน์นั้นแล้ว ฝ่ายกรุงจะ
ตอบพระราชสาสน์ไป ทตญวนไม่รับ ว่าให้ทกรุงแต่งทูตออกไป
จึงจะชอบ จึงไทมหนึ่งสอเจ้าพระยาพระคลังออกไปถึงองค์โย
ใจความว่า ซึ่งจะจัดการตมเมืองเวียงจันทน์นั้นเห็นยังจะช้าอยู่
และว่ากองทัพยังไม่กลับมา ผู้ใดทำผิดอย่างไรก็ไม่รู้ และขอ
ทมิในพระราชสาสน์นักผปนกับชอไทยอยู่ ไม่รู้ว่าผู้ใดเป็นแน่
กองทัพกลับมาพร้อมเพรียงแล้วจึงจะไล่เลยงคก่อน ครนทูตได้
รับหนึ่งสอแล้วกล่าไป จึงทรงพระราชดำริว่า จะไม่แต่งทูต
ออกไปให้เจ้าเวยคนามทราบความก็ไม่สมควร ควบเมืองเป็น
ไมตรกัน จึงโปรดให้พระอนรักษ์ภร ขุนพทกษนท ขุนพพิ
โกคา เชิญพระราชสาสน์เครื่องราชบรรณาการ ออกไปทรง
ยนิทพระเจ้ากรุงเวียคนามในเดือน ๔ ปีชวคณน ความในพระ
ราชสาสน์นักคล้ายกับกับหนึ่งสอเจ้าพระยาพระคลังทมิให้ทตญวน
ออกไป

พ. ศ. ๒๓๓๒

แห่งสระสนานครั้งใหญ่

ลศักราช ๑๑๘๑ บลเชกคก เป็นบท ๖ เมษ ๓ วัน
เดือน ๕ ขน ๕ คำ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มหัศจรรย์

สำนานอย่างใหญ่ครั้ง ๑ ครนสนกระบวนแห่ข้างแห่มาแล้ว ถึง
 กระบวนขุนนางเดินเป็นอันคืบตามฝัใหญ่ผู้น้อย บรรดามียศได้
 รับพระราชทานพานทองต้องถูกแห่หงสน กระบวน ๑ ในพิภัก
 ใ้หม้กระบวนแห่แต่ ๕๐๐ ทนายบัวโตนชัตคายเพียง ๘๐
 แต่ก่อน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 เครื่องอาวุธหน้าและตามขุนนางแห่สระสนาน ห้ามมิให้เอา
 เครื่องอาวุธจริง ให้ทำไม้เทียมเอา ถ้ครั้งนโปรคให้จัดทำ
 เครื่องอาวุธจริง ๆ ถ้ามการทพคักจะไ้เอาไปใช้ แห่เสร็จ
 แล้วมิให้เกยบทโรงแสง ครนนขุนนางทต้องแห่กพากันสร้าง
 เครื่องอาวุธชนทก ๆ นาย ทขนนางมีบัวโพร้มากเติมเกิน
 กำหนดชนไปจนถึง ๑,๐๐๐ กิม ประกวดประชันกันยังนัก
 พวกทนายถอเครื่องยคนนึ่งยกทของข้าง ไ้หมข้าง คาคเข้ม
 ขาขอถลิตทกคน กระบวน ๑ ถึง ๓๐ ข้าง ๔๐ ข้างตามมาก
 และน้อย ผ่อนปรนกระบวนหลังให้มาตามกระบวนหน้าก่อน
 ครนกระบวนหน้ามาถงเส้าเชิงเรียงข้างเทียบทแล้ว ก็ให้พวก
 นึ่งยกชนไปรับกระบวนหลังตามทชอบกัน ครนนคนทมาถุแห่
 ฝชายัน้อยตัว ถ้วยตัวเข้าในกระบวนแห่เป็นอันมาก แต่ฝหญง
 นนมาก

นกองค์จันทสังเครื่องบรรณาการ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ นกองค์จันทแต่งให้พระยาพระเชมร
คมเครื่องบรรณาการเข้ามาตามธรรมเนียม แล้วให้องค์พระ
แก้วซ่งเขนทนกเทพอครเทพ มหณงส์อลิบมาถนกองค์จอมองค์
ดวงฉบยหนง พระยาศรีสทเทพฉบยหนง ให้หมันทนมหาดเล็ก
คนสนิทเข้ามา ใจความว่านกองค์จันทตกไปฟ้างววน ววนมา
ก้ากขยานเมืองข่มเหงเบียดเบียนไ้ความเดือดร้อนนัก จะขอ
กลับใจเข้ามาพงพระบรมราชานภาพเหมือนแต่ก่อน ถ้าโปรด
แล้วก็ขอกองทัพออกไปอยู่เมืองปัตของ องค์จันทจะไ้คึกคักอ่าน
เป็นกบฏชน ครั้นจะคิดแต่ลาพงตนเอง พระยาพระเชมรทพ
ญวนรักญวนอยู่กั้ไ้โดยมาก กลั้วการจะเสียที ทรงพระกรุณา
โปรดให้พระยาศรีสทเทพ นกองค์จอม นกองค์ดวง มหณงส์
ตอบไ้ว่า ทรงพระเมตตานกองค์จันทอยู่ มิไ้คึกคักอาณาตมาตร
หมายจะทำการร้าย ถ้านกองค์จันทกลับใจมาไ้ ก็ะทรงพระมหา
กรุณาชบเลี้ยงคังเก่า อย่าไ้หม้ความระแวงสงสัยสิ่งไรเลย ไ้
ตอบให้หมันทนถอไป เมื่อฉวันเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ความ
เรื่องนกองค์จันทคตกไปไม่ตลอดคังสขความอยู่

พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ตั้งเจ้าพระยาราชสุภาวดี

เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีนายทัพนายกอง เสรีราชการ
แล้วพากันลงมาเฝ้า โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งเจ้าพระยา
ราชสุภาวดี เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก ตั้งพระ
ราชธรรมาธิบดีเป็นพระมหาเทพ นายทัพนายกองอื่น ๆ ก็พระ
ราชทานปูนบำเหน็จให้ตามความชอบทนาย แล้วยกเจ้าพระยา
พิไชยวร (โต) มาเป็นทัพพระยาราชสุภาวดี คราวเมืองเวียงจันท
รีนครนโปนครใหญ่เมืองลพบุรีบาง เมืองสระบุรีบาง เมือง
สุพรรณบุรีบาง เมืองนครไชยศรีบาง พวกเมืองนครพนม
พระอินทราชาขึ้นไปเกลี้ยกล่อม ก็เอามาไว้ที่เมืองพนมดงรัก
กับดวยลาวอาสาปากนาซังไปตั้งอยู่ก่อน

ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน

เจ้าเวียดนามตอบพระราชสาสน์

ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ พระอินทริ-
ภพ ขุนพิทักษ์นคร ขุนพิทักษ์โกศา ทูลมโหรีกลีบเข้ามาถึง เจ้า
เวียดนามมีพระราชสาสน์ตอบเข้ามาใจความว่า พระราชสาสน์

พระเจ้ากรุงเวียงคานามค่านับมาซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานคร
 ศรีอยุธยาให้ทราบ ด้วยทรงพระมหานครศรีอยุธยา แต่งให้พระ
 อนุรักษฉัตรภทตมชอ จากลพระราชสาส์นและคำสั่งของออก
 มาทรงขนทกบว่าด้วยความอนเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ มีโทษผิด
 หลายประการ ไต่แจ้งในพระราชสาส์นแล้ว ด้วยคิจะให้ทรง
 เวียงคานามกับทรงพระมหานครศรีอยุธยา เป็นทางพระราชไมตรี
 สันทนกันต่อไปทุกชั่วชน ชึ่งนานยิ่งให้สันติ และบรรดาหัวเมือง
 ชนทง ๒ ฝ่ายจะใคร่ให้รักษาเขตแดนอยู่เย็นเป็นสุข อย่าให้มีเหตุ
 ร้าวฉานกันแต่สิ่งใดได้ จะไต่ฟังบุญบรรพตทวงกัน ทางพระราช
 ไมตรีจะใดก็ไม่รื้อสันตติ แต่ก่อนเมืองเขมร เมืองเวียงจันทน์
 เป็นเมืองชน ไต่ถวายของทง ๒ พระนครตามอาณภาพ ห้าม
 ผลิตสิ่งใดไม่ เพราะไต่ฟังทรงเวียงคานามกับทรงพระมหานครศรี
 อยุธยาเมตตาโอบอ้อม นานาประเทศทงปวงกรทวยสัน
 เมอบกอนอนเมืองเวียงจันทน์ทกข้อพพมา จึ่งนึ่งค้อยไม่ควร
 จึ่งให้เขาหยดพักอยู่เมืองแ่งอาน ภายหลังอนอ้อนวอนขอกลับ
 ไปบ้านเมือง จึ่งส่งให้เขาเมืองแ่งอานเกดทชนนางกับไพร่ไป
 ส่งให้พนเขตแดน แล้วกำซบอนว่า ไปถ้งบ้านเมืองแล้วให้คค
 ดงทว่าไต่กระทำผลิตค่อทรงพระมหานครศรีอยุธยา ให้แต่ง
 คนรียไปขอโทษค่อทรงพระมหานครศรีอยุธยา จึ่งจะควร

จะไ้เป็นข้าขอบเขตต่อไป แล้วไ้ให้เลงอนชกกับทตมชอจำทล
 พระราชสาสน์ เขามาแจ้งตอกรงพระมหานครศรอยชยาว่า
 กรงเวยคนามจกการเมืองเวยงจันท เทนควรททาคณเมตดาภิ
 เมืองนอย กับชอขในทางพระราชไมตร ซึ่งจกทงนเห็นว่าจะ
 แจ้งสมควรอยไ้แล้ว ถ้ากรงพระมหานครศรอยชยามพระทยคค
 ฌทางพระราชไมตร ให้เอาพระทยกรงเวยคนามเป็นพระทย
 กรงพระมหานคร เมื่ออนทำคคมิโทษ การควรจจะรบที่ประการไค
 กหาบอไ้ให้กรงเวยคนามรู้ไม่ ตอกรงเวยคนามไ้เลงอนช
 ทตมชอเขาไปจนกลบมา กยงเงยบอย หามทตอกมาแจ้งความ
 เหมือนแต่ก่อนไม่ จะว่าเป็นทางไมตรอยที่ไหน มีไ้แต่เท่านั้น
 เมอถูกรอนบกลายน สังกาเมืองแ่งอานไ้จกขุนนางผนอยถอ
 หนงสอชนไปกำชบอน ไ้เลงไปชอโทษตอกรงพระมหานคร
 ศรอยชยา นายทพกรงพระมหานครศรอยชยา ชอทงวไ้ชย
 ไม่มเหตสิ่งไค ช่มเหงฆ่าเสีย ยงเหลืออยแต่เลคินยตกับลาว
 ๒ คน และกลองหนงสอว่าเอาไปส่งไ้แม่ทัพ ชอราชสภาวค
 ส่งมา ณ กรงพระมหานครศรอยชยา และเมอถูคหนาวบกลาย
 นายทพกรงพระมหานครศรอยชยา ชอชต กับคนมชอยกกอง
 ทพลวงเข้าไ้เมืองกำไลเมืองถคตดาบล จะปลอยไ้ชนนาง
 ชางนอกกระทำคคอย่างธรรมเนยม ล่วงเขตแดนชาเคมชอยางน

จะเป็นธรรมเนียมไม่ตรากันอย่างไร ถึงอนันโทษก็ไต่ตัวไว้แล้ว
แต่เมืองเวียงจันทน์ว่างเปล่าอยู่จนทกวณัน กยงหาไต่บอกถึง
กรุงเวียงคันทน์ไม่ จะไต่จัดการรวมกันตั้งเจ้าเมืองเวียงจันทน์
ใหม่ ซึ่งอนันโทษคนนั้น กระทำโทษก็ควรอยู่แล้ว เมืองเวียง
จันทน์หาควรเอาไว้ให้แผ่นดินว่างเปล่าไม่ และความคัน ๓ ขั้ว
ก็ยังหาดีไม่ กรุงเวียงคันทน์ยังคิดถึงความดีมาแต่ก่อนกว่า
๔๐ ปีเศษมาแล้ว หาไต่ขัดเคืองสิ่งใดไม่ เมื่อตนขึ้นไต่
ให้ขึ้นชนวนกับทศมช่อ จำทูลพระราชสาส์นเข้าไป ณ กรุงเทพ
มหานครศรีอยุธยา แจ้งราชการโดยสัตย์ซื่อ จะใคร่ให้กรุง
พระมหานครศรีอยุธยาคิดอ่านในทางพระราชไมตรีให้รอบคอบ
โดยสัจจวิธ ครั้นอยู่มาเจ้าเมืองไซ่ง่อน บอกส่งลำเนาพระ
ราชสาส์นกรุงพระมหานครศรีอยุธยาขึ้นมา ครั้นพเคราะห์ดี
ในลำเนาพระราชสาส์น เห็นความเลินเลอย ขอลทสาครุหา
มิได้ แคลงอยู่ แล้วคิดว่ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะผ่อน
ไมตรีลง ไม่เหมือนแต่ก่อน ครั้นทศมช่อมาถึงกรุงเวียงคันทน์
ไต่ส่งเลโบายมาทศมช่อด้วยความทวิไชยกับความซัดซมกัม
พลวงนรา ทศมช่อว่าความ ๒ ขั้วนี้ เมื่อทศมช่อ ณ กรุงเทพ
มหานคร หาไต่ขึ้นข่าวคราวประการใดไม่ ถ้าจริงเหมือน

ทว่า ขุนนางนายทัพทรงพระมหาราชหาค้นความผิดไม่และ
 กฎหมายอย่างธรรมเนียมทรงพระมหาราชครุฑยอยาตรงอยัก
 ไม่ละโทษทวงไวไซย กับคนมีข้อผิดกระทำผิด ข้อ ๑ การทระ
 จิตเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงจันทน์แต่ก่อนเป็นชายชอง ๒
 พระนคร บัดนี้คนเป็นไทย ชอบทกรงเวียงคานาภิกรงพระ
 มหาราชครุฑยอยาตรวมกันจกแจ้งตง จึงจะชอบด้วยอย่าง
 ธรรมเนียมเมืองไมตรกน และทศแจ้งความว่า เมื่อทอดอก
 มาจากกรงพระมหาราชครุฑยอยานัน เจ้าพระยาราชสัฎวดี
 แม่ทัพยังไม่ลงมาถึง ความทงนสนมเด็จพระเจ้ากรงพระมหา
 นครครุฑยอยา จะทรงคิดประการใด ทศหาแจ้งไม่ เลโย
 จกหมายคำทศใส่กระต่ายแผ่น ๑ ถวาย แล้วทศเข้าเฝ้าถวาย
 พระราชสาสน์ ได้ถามทศทศทศ ทศกราบทูลถกถกตงกันกับ
 จกหมายเลโย กราบทูลว่า ทศยอมคึกเห็นนำพระทัยกรงพระ
 มหาราชครุฑยอยา กรงเวียงคานาเห็นความกับคำทศกราบทูล
 ถกถกตงกัน คิดเห็นว่า นำพระทัยกรงพระมหาราชครุฑยอยา
 ยังจะทรงคิดเหมือนคำทศว่า ถ้าจริงอย่างนั้นแล้ว ทางพระ
 ราชไมตรทง ๒ พระนครจะไคเจริญยิ่งขึ้นไป จะไม่ไครวาวาน
 จากความคึกแต่ก่อน จึงสั่งให้เลโยเลียงคทศ แต่งพระราชสาสน์

จิตสิ่งของทรงยินดีมอบให้ททคมเข้าไป ขอให้กรุงพระมหานคร
ศรัทธาอย่าทราบความก่อน กรงเวียดนามจะใคร่ให้ทางพระราช
ไมตรีรอบคอบยักยาว อย่าให้เสียสิ่งใด แตะไปเมืองชนและ
นานาประเทศทั้งปวงจะไ้สรรเสริญบนอบ ๒ พระนครว่า มี
ทางไมตรีเสมอตันเสมอปลาย และทรงนกรงพระมหานครศรั
ทธา จิตสิ่งของเกินออกมานั้นไมตรีรอบคอบอย่างธรรมเนียม
ยศธรรม ไม่ไ้ค้อยทสิ่งของมากและน้อย จึงสั่งให้เจ้าพนักงาน
งานรับสิ่งของ ๗ สิ่ง ของเหลือนั้นมอบให้ททคมคนเข้ามา
กรง เวียดนามกับกรง พระมหานครศรัทธา เช่น ทางไมตรี
รักใคร่กันมาแต่ก่อนฉันใด ขอให้ทางพระราชไมตรีเสมอตัน
เสมอปลายเหมือนแต่ก่อน กรงเวียดนามจัดการทางพระราช
ไมตรีมาทางนี้ ขอให้กรุงพระมหานครศรัทธาทรงคิด จะ
ชอบหรือมิชอบ และสิ่งของซึ่งตอบแทนไปมาถงกันนั้น ถึงจะ
น้อยก็เป็นทางพระราชไมตรี ทำด้วยด้วยอย่างธรรมเนียมแล้ว
ทางพระราชไมตรีก็จะยืนยาวสืบไปชั่วฟ้าและดิน ถ้าไม่ทำดังนี้
แล้ว เหมือนทงททหาทราย และการทงนกรงเวียดนามว่า
กล่าวมา เห็นถูกต้องประเพณีซึ่งตั้งอยู่ในยศธรรมทุกประการ
แล้ว กรุงพระมหานครศรัทธาจะจัดประการใดก็สุดแต่กรุง

พระมหานครนนเถก เบองบนมเทวดา เบองลางนานาประเทศ
จะเห็นคคและตรง กรงเวยคนามไม่ต้องว่ามากไปแล้ว พระ
ราชสาส์นมา ณ วันจันทร์เดือน ๗ แรม ๑๑ ค่ำ มีนมาง ๑๐
บุคลเอกศก

พระราชสาส์นฉบับนี้ไม่ได้ตรอน เพราะจะให้ท่านผู้
ฟังสำนวนฉนวนเล่น

พระราชสาส์นฉบับ ๑ ใจความวิงวอนแต่จะขอเอา
ตัวพระยาฉรงควิไชย พระวิชิตรสงคราม หลวงนรา ไปอย่าง
เดียว แล้วลาลึกเข้ามาว่าฉนวนไคชอตรงต่อกรุงเทพมหานคร
พม่าราชสาส์นไปชวนให้เข้ามาตั้งกรุงเป็นคักกระหนาบ ถ้า
ไคแล้วจะแบ่งเขตแดนกันคนละครึ่ง พระเจ้ากรุงเวยคนามก็
มิไครับ ประการ ๑ สำเภาหลวงแต่งไปค้าขายเมืองจีน ถูก
พายชกเขาเมืองฉนวน พระเจ้ากรุงเวยคนามก็เอาพระเหมอน
กบของพระเจ้ากรุงเวยคนามเอง ประการ ๑ เขมรป่าดง เมือง
สรินทร เมืองสังขะ เมืองชนนินน ทนกบฏหนีเข้าไปในเขต
แดนกรุงเวยคนาม กรุงเวยคนามสั่งให้จ่ายเสบียงอาหารให้
แล้ว ให้กลับไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม

๑. เสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๒

๒. หมายถึงศักราชแผ่นดินมีนมางแห่งประเทศไทย

หนังสือของเลขาถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับ ๑ ใจความ
ว่าเมื่อตนถูกหนาวยกลายน ชนนาง ณ กรุงเทพมหานครศรี
อยุธยา ชอชมกัมมคมกองทัพล่วงเกินเข้าไป ในเมืองกำโล
เมืองถูกอดตายลเป็นเชลยแดนกรุงเวียงคานาม ความ ๒ ข้อ ซึ่ง
กระทำผิดเกินคณหาชอชกมสยัตยธรรมจะพึงไม่ และอนแต่ก่อน
เป็นชา ๒ พระนคร ครั้นจบทวไถแล้ว ทเมืองเวียงจันทระไว
นึ่งคให้ว่างเปล่าอยู่ จะคิดทกตผู้ใดเป็นเจ้าเมืองเวียงจันท
กรุงพระมหานครศรีอยุธยา หายออกออกไปให้รู้ด้วยไม่ จะได้
ตั้งให้หรือมาว่าน กรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะใคร่ได้แผ่น
ดินและไพร่บ้านพลเมืองเวียงจันทแต่ฝ่ายเดียวหรือ จึงไม่บอก
ออกไปให้รู้ ความชอบยิ่งส่งสยกลางแคลงเป็นอันมาก

ทรงทราบความในพระราชสาสน์ และหนังสือเลขาแล้ว
จึงทรงพระราชดำริว่า เจ้ากรุงเวียงคานามชกเคองจนถึงลำเล็ก
แล้วจึงคคบัญญัติมาอย่างไรก็ไม่รู้ จะต้องแต่งทูตไปเกลี้ย
กล่อมเสีย

ในชั้นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ถวายช้างสี่
ประเภททอองาเขียวข้าง ๑ สึง ๓ ศอก ๒ นิ้ว ถึงกรุงเมือ ณ

๑๐๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
วันพฤหัสบดีเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ พระราชทานช่อขนนระวางเป็น
พระบรมเชือกต้นต สรรพศัณณิษณ คึกคึกตามพศชาพรรณพิจิตร
สถยกริตนมงคล พาหนเลิศพา

พระราชสาสนถึงพระเจ้าเวียดนาม

ครน ฅวันศักรเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ ในบดินน จัง
โปรกให้พระจักราเป็นราชทูตเชิญพระราชสาสน์ออกไปว่า ชง
ทงวิไชยฆาญวนลาวฝอลหงสอ กบวชคชฅมกม หลวงนรา
คมกองทพล่วงเข้าไปในเขตแดนกรุงเวียดนามน ความทง
นเมอชนนางฝัโหลแม่ทัพนายกองมาถงพร้อมกัน ไต่ไล่เลียง
พระวชตสงครามชงคมกองทพลเรือไปอยู่เมอจนครพนมนนแล้ว
ไต่ถามหลวงนรา หลวงจงใจทย ตามเรอสงครามแต่ต้นมา
ชงพระวชตสงครามให้ฆาญวนฆาลาวฝอลหงสอทเมอจนคร-
พนมนน ก็เพราะมีเหตุชนทเมอจนเวียงจันทอน ฅวยญวนน้า
อนราชวงค์มาพคลอลงไทย ไทยหลงเชอตามลอบค้ำญวนมา
พค อนราชวงค์จึงฆาพวกไทยตายเสียเป็นอนมาก ชงเอาเมอจน
เวียงจันทไค พวกไทยเสียทแกอนราชวงค์ ฅวยไว้ใจเชอ
ญวนจงพากันตาย แม่ทัพนายกองพวกไทยมีความนอยใจแเก

ญวนนัก ปรัชญาพร้อมกันเห็นว่า ญวนเข้ากับชนคนผิดหาคิด
 ถึงทางพระราชไมตรีไม่ จึงคิดกันให้มาล่อลวงทำการตึง
 นายทนายกองเคยเชิดทเมืองเวียงจันทน์ หาไว้ใจญวนไม่
 เมื่อแม่ทัพยกกองทัพขึ้นไปจะรบกับอนราชวงศ์ ให้พระวิชิต
 สงครามเป็นแม่ทัพเรือคอยรักษาอยู่ทางแม่น้ำ ครั้นญวนลาวมา
 ในระหว่างทัพศึกเห็นผิดประหลาด จะมาร้ายก็ไม่วางใจ นาย
 ทนายกองสำคัญใจว่าญวนพวกนี้เป็นพวกอนเคยมาลวงให้ลาว
 มาไทยทเมืองเวียงจันทน์ จึงไต่ถามญวนลาวผู้ถือนางสือเสีย
 เหลือญวน ๑ ลาว ๒ ต้องฮาวชบ้วยเจ็บลำยาก พระวิชิต
 สงครามส่งมาถึงแม่ทัพไทยเจ็บหนักถึง ก็ตายเสียแล้ว แต่
 นางสือนั้น พระวิชิตสงครามว่าใช้ให้คนลงไปค้นหาหาเรือ
 ก็หาพบไม่ ซึ่งเกิดเหตุฆ่าฟันกันล้มตายให้ทางพระราชไมตรี
 มัวหมองดังนี้ หาพอที่จะเป็นไมตรี เหตุด้วยอนคนเคียดพาให้
 เกิดการเป็นไปต่าง ๆ กรงพระมหานครครือชยยามความวิตก
 ถึงทางพระราชไมตรียังนัก แล้วก็เห็นว่าไทยตายทเมืองเวียง
 จันทน์ถึง ๒๐๐ เศษ เกือบ ๓๐๐ คน เพราะเชิดคำญวน
 ไทยฆ่าญวนลาวตายทเมืองนครพนม ๕๐ เศษ ซึ่งจะถอเอา
 ผิดแต่ไทยข้างเดียวหนักเห็นจะยังไม่เที่ยงธรรม ด้วยก่อเหตุ

๑๑๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
เกิดการอนตรรายชนทเมืองเวียงจันทน์ก่อนเป็นความจริง ซึ่ง
หลวงนรารณรงค์ หลวงจงใจยทช ยกกองทัพล่วงเข้าไปถึง
เมืองถดอ เป็นเมืองชนของกรงเวียงคานาม กองทัพไทยล่วง
เกินเข้าไปนบนเพียงน เพราะเห็นว่าเมืองพอง เมืองพลาน
เมืองชมพร ๓ เมืองนเป็นแต่เมืองเล็กนอยปลายเขตแดนต่อ
กัน แต่ก่อนมากเคยเป็นเมืองชนทง ๒ ฝ่าย เมืองพอง เมือง
พลาน ชนแกเมืองชนน เมืองชมพรชนแกเมืองป่าสัก ภาย
หลังกอนมาขอเอาเมืองชมพรไปชนแกเมืองเวียงจันทน์ แม่ทัพ
นายกองรือว่าเมืองพอง เมืองพลาน เมืองชมพร เป็นเมือง
ชนทง ๒ ฝ่าย พระวชทสงครามจึงเกณฑ์ให้หลวงนรารณรงค์
หลวงจงใจยทช คมไพร่ยกไปตามพวกกบฏ กบเทยวหา
ครอบครองหวเมืองทระลาระสายไปอยู่เมืองชมพร จะรับกลับ
คนมาอยู่ชานเมืองตามเดิม ครนพบครอบครองบางกัพาครวมา
หาไต่เรียกเอาส่วยสาอากรแต่ผู้ใดไม่ และหวเมืองเล็กนอย
ปลายเขตแดนเช่นน กรงพระมหานครศรียชยา จะไต่คค
ปรารณนาทจะให้ไปเบียดเบียนเรียกเอาส่วยสาอากรแต่ชานเล็ก
เมืองนอยนนหามาไต่ ซึ่งหลวงนรารณรงค์ หลวงจงใจยทช
ไปตามพวกกบฏและไปรับครอบครองเมืองชมพรครน กวย

๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๑๑

เห็นว่าเปนเมืองขนอยด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายจึงได้ไป ถ้าเป็นเมือง
ขนเขตแดนกรุงเวียงคานามฝ่ายเดียวแล้ว นายทพนายกองกัหา
อาจลวงแดนเข้าไปไม่ พระเจ้ากรุงเวียงคานามมีพระบัญชามาก
ลกซงทรงครีตรองโดยสัตยธรรม ก็ยอมจะเห็นตลอดสิ้น มี
ความในพระราชสาสน์เป็นหลายประการ แจ้งอยู่ในพระราช
สาสน์นั้นแล้ว

ครั้นฉวันศุกร์เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ พระจักราราช
มนตรี ทูลกราบบถวายบังคมลาออกไป

พ.ศ. ๒๓๓๓

กรมหมื่นสุรินทรรักษ์สนพระชนม์

ลี้คักราช ๑๑๘๒ ขัชาลโทษคักเป็นบัท ๗ กรมหมื่น
สุรินทรรักษ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินประศวรพระโรคเกาตาน
มาประมาณ ๑ สัณพระชนม์ในวันอังคารเดือน ๖ ขน ๖ ค่ำ
พระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา กับ ๓ เดือน

ในเดือน ๖ นั้น การทำพระมหาปราสาทแล้วเสร็จ มีการ
สมโภชสวดพระพทธมนต์ ๓ วัน แล้วเสด็จไปประทับยอยทนต์
เสด็จออกว่าราชการพระทนต์คัสคามหาปราสาท แล้วรบส่ง
ให้เจ้าพนักงานรือเครื่องบนพระทนต์อมรินทรวนิจนัย เสาเดิม

เป็นเสากลมมีทงห้อย โยรคให้ก่อเป็นเสาเหลี่ยมให้ใหญ่ เว้น
เสี้ยวห้อง ๑ มีสะพานเป็นซอกคชกถกถก พระทนต์จรพรวิ
พมาน พระทนต์ไพศาลทกษณณ กเปลี่ยนเครื่องขนใหม่

เจ้าพระยาพระคลังว่าทสมุหพระกลาโหม

ในชั้นเจ้าพระยาอัครมหาเสนา(น้อย)ถึงแก่อดสูกรรม
จึงรบสั่งจะให้ตงเจ้าพระยาพระคลังเป็นทสมุหพระกลาโหม เจ้า
พระยาพระคลังไม่ยอม กราบทูลว่า ทสมุหพระกลาโหมนั้น
ไม่ยังย่น ขอให้ตงผอน จึงทูลว่าไม่เห็นว่ามีใครจะเป็นไค
ให้เจ้าพระยาพระคลังว่าทสมุหพระกลาโหมไปก่อนเถิด ตั้งแต่
นั้นมา จะกราบทูลและลงชื่อในหนังสือว่า เจ้าพระยาพระคลัง
ว่าทสมุหพระกลาโหม ไคถอตรา ๒ ดวง

ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน

ครั้นมาถึงฉนวนจันทระเดือน ๑๒ ขน ๒ คา พระจักรา
ราชทูตกลับเข้ามาถึงกรุง กราบทูลว่า เจ้าเวียคนามไคทราบ
ในพระราชสาส์นคังน กษัตริย์เมืองไคของทรงยินดี คนไคท
กลับเข้ามาหมค มีพระราชสาส์นตอบเข้ามาใจความว่า กรุงเทพ
พระมหานครถายังรักษาทางพระราชไมตรีอยู่ ขอให้เขาคน

๒
ทั้ง ๓ มาทำโทษที่กลางตลาด ทางพระราชไมตรีจะไม่มัดมือ
๑
จึงจะยกยาวไปภายนอก

ความเรื่องนี้ได้มีพระราชสาสน์โต้ตอบไปมาหลายครั้ง
แล้ว จะกล่าวยกยาวไปช่วยการ ทงวชยณนกคตพระวชต
สงคราม ชงเลอนชนเป็นพระณรงควชย ญวนไม่รู้วักระไร
๑
ก็เรียกชื่อเป็น ๒ คนออกไป

ใบบอกพระยาสงขลาเรื่องเมืองไทร

ครั้นมาถึงวันศุกร์เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ มีใบบอกพระยา
สงขลาเข้ามาภายหลังบอกเมืองนคร ใจความว่า เมืองไทร
๑
ชงชนกบเมืองนคร ดนกเอนหลานพระยาไทรบรียกเข้าตเอา
๑
เมืองคนใด เมืองวันศุกร์เดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ เจ้าพระยานคร
๑
จึงให้พระสรินทรชาหลวงในกรมพระราชวังบวรถนงสอไป
๑
เกณฑ์กองทัพเมืองสงขลา พระยาสงขลาจึงให้พระสรินทร
๑
ชาหลวงเกณฑ์กองทัพหัวเมืองแขก แขกบคเอนไป พระ
๑
สรินทรจึงเอาตัวสัถะวันกรมการมาทำโทษ แล้วลงเอาเงินทอง
๑
แขกก็เป็นกบฏชนทุกเมือง จึงได้โปรดให้กองทัพกรุงออกไป
ช่วยพระยาสงขลา ๔ ทับ

๑๑๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

ในเดือน ๔ ขาลนน การพระเมรุกรมหมื่นสรนทรภัก
ททองสนามหลวงเสร็จแล้ว พอกรมขุนอิศราภรณราชประสูติพระ
ยอชิตพระปฤษฎางค์ ครนถวณศักราชเดือน ๔ ขน ๗ คา สัน
พระชนม์ พระชนมายุได้ ๕๑ พรรษา

ในเดือน ๔ นน ได้ชักพระศพกรมหมื่นสรนทรภักและ
ศพเจ้าคุณวังหน้า ซึ่งป่วยโรคโหราถถึงอนิจกรรมในขาล
นนอายุได้ ๕๐ ปี เข้าสู่พระเมรุวันจันทร์เดือน ๔ แรม ๒ คา
ครนถวณพฤษภาคม ๔ แรม ๔ คา พระราชทานเพลิง แล้ว
สมโภชอุรุภิกวัน ๑ คืน ๑ ทพลยพลาวังหน้า มีโขนโรงใหญ่
ทกรอก

พ. ศ. ๒๓๗๔

โปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลอง

ลศักราช ๑๑๙๓ ปีเถาะตรศก เปนปีที่ ๘ เดือน ๕
โปรดให้พระยาโชฎุกราชเศรษฐี (ทองจีน) เป็นแม่กองจ้าง
ชุดคลองเก่าทดน ตั้งแต่ด่านวัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียน
คชน ๑ กว้าง ๑๔ วา ลึก ๔ ศอก ยาว ๗๘ เส้น ๑๘ วา
เปนเงิน ๒๔๕ ชั่ง ๑๘ ตาลึง ๑ บาท ๒ สลึง อีกคชน ๑

๑. วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒. วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์
๓. วันที่ ๒ มีนาคม ๔. พ.ศ. ๒๓๗๔

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๑๕

ตั้งแต่บางขุนเทียนไปถึงวัดกกวัดเลาขาว ๑๐๐ เส้น เป็นเงิน
๓๘๑ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง เข้ากัน ๒ ทอด ยาว
๑๗๘ เส้น ๑๘ วารวมเงิน ๖๒๗ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท
ชดคลองครกนนพวกเงินชดคลองพวยเงินให้ทบข้างบน ๓๐ ชั่ง
เอามาแบ่งปันกัน

ในเดือน ๕ นั้น กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ประสูติพระยอค
ทพระโสณ ครั้นฉนวนพฤษภเดือน ๕ ขน ๔ ค่ำ เวลาบ่าย
โมง ๑ ก็นมพระชนม์

เพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร

ครั้นมาถึงฉนวนพฤษภเดือน ๕ ขน ๑๑ ค่ำ เวลาบ่าย
๑ โมงเศษ เกิดเพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร ตั้งแต่หอกลอง
ตลอดถึงสะพานช้างบ้านหม้อ เพลิงกินถึง ๒ ฟากคลองตลอด
ไปถึงบ้านพระยาศรีสหเทพ แล้วกินเลียยคลองไป หยดเพียง
สะพานมอญ เพราะถนนเป็นลานลาวพวนเป็นกระโจม จึงรือ
แย่งตัดลงเลียยไถ่ง่าย เพลิงนั้นไหม้วังเจ้าและบ้านขุนนางเป็น
อันมาก คนตายด้วยไฟก็หลายคน กรมหมื่นสุนทรียาภภักดี
พระชนม์ในไฟ พระชนม์ได้ ๓๘ พรรษา ๑๐ เดือน ๑๖ วัน
หม่อมเจ้าหนูคำบุตรของท่านภักดี ๓ คนวิ่งหนีไฟออกมาตาม

ถนน เพลวไฟวับเผลอล้มลงตายด้วยกันอยู่ทั้ง ๔ คน แต่ทวงกรม-
หมื่นสุนทรียศ เจ้าและข้าตาย ๘ คน ไฟไหม้ครั่งนั้น เป็น
อศักรรณิก ลมพัดเปลวไฟวับไปเหลือทระตือครอนแก้ไข แต่
ชนของก็ไม่ใคร่จะทัน พระศพกรมหมื่นสุนทรียศ ศพหม่อม
เจ้าหน่านไปฝังทวัดสระเกศ

ครั้นฉนวนศกรเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ กรมหมื่นนเรศวรโยธิ
ประศวรไชยจับ เสวยแกงต้มยำขบขามะนาวเป็นสำแลงชน หมอ
แก้ไขก็ไม่พิน ถึงเวลา ๑๐ ทุ่มก็สิ้นพระชนม์

ครั้นถึงเดือน ๖ การทพระทนต์จักรพรรดิพมมาน พระทนต์
ไพศาลทกษณ พระทนต์อมรินทร์วินิจัย และพระพุทธรูปฉลอง
พระองค์เสร็จแล้ว จะสมโภชพระมหามนเทียรและฉลองพระ
ศกษณ ฉนวนเดือน ๖ ชน ๘ ค่ำชน ๑๐ ค่ำชน ๑๑ ค่ำ เวลาบ่าย
พระสงฆ์สวดพระพุทธรูป ๑๕๐ รูป พระฤกษ์ไถ่สร้างนำพระ
มรธาภิเษกแล้ว ฉนวนเดือน ๖ ชน ๑๑ ค่ำ เป็นวันเสด็จชน
เฉลิมพระมหามนเทียร เวลาบ่ายเวียนเทียน ท่งทาน มังงาน
สมโภช ๓ วัน มีดอกไม้เพลิงท่ง ๖ คน

งานพระศพเจ้านาย

ครนฉนวนเดือน ๗ ขน ๘ คำ ไ้ชกพระศพกรมขุน
อัครนรนายกพระศพกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ ๒ พระศพเจ้า
พระเมรุ ครนฉนวนเดือน ๗ ขน ๑๑ คำ พระราชทานเพลิง
แล้วสมโภชพระอัฐิออกวัน ๑ เป็น ๔ วัน ๔ คืน ทพลียปลา
วังหนามชเหนาโรงใหญ่ด้วย ครนฉนวนเดือน ๗ ขน ๑๒ คำ
แห่พระอัฐิกลับ ครนฉนวนเสาร์ เดือน ๗ แรม ๒ คำ ไ้ชก
พระศพกรมหมื่นนเรศวรโยธีเจ้าพี่พระเมรุ ฉนวนเดือน ๗ แรม
๔ คำ ไ้พระราชทานเพลิง มังงานตามธรรมเนียม ๓ วันแล้ว
จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ชดพระศพกรมหมื่นสนธิบริ
รักษ์พระราชทานเพลิงทวศัสระเกศ ครนฉนวนเดือน ๗ แรม ๑๐
คำ ไ้ชกพระอัฐิมาสมโภชทพระเมรุอีก ๓ วัน ครน ฉนวน
เดือน ๗ แรม ๑๓ คำ แห่พระอัฐิกลับ แล้วให้รอพระเมรุเสีย
ภายหลังเจ้าคุณบางช้างถึงแก่อนิจกรรมลง ครนมาฉนวนเดือน
๑๑ ให้ทำเมรุผ้าขาวทวศัสวรรณเสร็จแล้ว ฉนวนเดือน ๑๑
ขน ๘ คำ ไ้ชกศพเจ้าคุณแก้ว ซึ่งเป็นกนิษฐภคินสมเด็จ

๑. ศุกร์ที่ ๒๐ พฤษภาคม	๒. อาทิตย์ที่ ๒๒ พฤษภาคม
๓. วันที่ ๒๓ พฤษภาคม	๔. วันที่ ๒๘ พฤษภาคม
๕. จันทร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม	๖. อาทิตย์ที่ ๕ มิถุนายน
๗. พุธที่ ๘ มิถุนายน	๘. เสาร์ที่ ๑๕ ตุลาคม

พระอมรินทรามาตย์ นบเพียงส่มเค็จพระอมรินทรามาตย์มา
 อยท ๗ ทอดกนามท่านว่าเจ้าคุณบางช้างไปเข้าเฝ้า ณวัน
 เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ พระราชทานเพลิง

นำท่วม

ในบ่เถาะนั้น กรมพระราชวังบวรทรงประจวบมานำ
 ขันนามากทวพระราชอาณาจักร มากกว่าข่มเส็งสัตศก
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยศ ๑ บางคน
 กิ่งเกศว่าทหน้าพนวคพนางเซ่ง นาทอเขยมตลง ไม่ท่วมชน
 ไปบนลานหน้าพระวิหาร ว่าเสมอกันกับนายมะเส็ง และประเทศ
 ทงพม่าทงญวนไค่ข่าวว่ามากเหมือนกัน นาครงนั้นจะไปข้าง
 ไหนก็ลัดไปได้ ในกำแพงพระนครก็ตองไปทวยเรือ เล่นผ้าฆ่า
 มีเรือผ้าฆ่าตามธรรมเนียมสนกมาก ขาวบนนนำท่วมเสีย ๖ ส่วน
 ไค่ ๔ ส่วน ราษฎรชอขายกัน ขาวนาท่งเกวียนละ ๕ ตำลึง
 บาง เกวียนละ ๖ ตำลึงบาง เกวียนละ ๗ ตำลึงบาง

มาถณวันพห เดือน ๑ แรม ๒ ค่ำ แพพระพทธรย
 พระชินสีห์เมืองพระพิษณุโลกถองมาถึง กรมพระราชวังไค่
 สมโภชแล้ว เชิญขึ้นประคิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ

การปฏิสังขรณ์และฉลองพระอารามต่าง ๆ

ในปีเถาะนั้น น้ำลดแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้จัดการฉลอง
 วัดราชโอรสารามซึ่งเป็นวัดเดิม และวัดพลับ ด้วยทรงผนวชอยู่
 วัดนั้น ให้ปฏิสังขรณ์แล้วขอวัดราชสิทธิาราม วัดถกคนนาถ
 ชำรตมากโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นด้วย วัดท้ายตลาดเป็นทไค
 เส็จอยู่แต่ยังทรงพระเยาว์ก็โปรดให้บูรณะขึ้นขอวัดโมฬีโลก
 วัดอรุณราชวราราม ๑ วัดระฆัง ๑ วัดพระยาทำ ๑ วัดสุวรรณ ๑
 วัดสระเกศ ๑ วัดเหล่านไททรงบูรณะ การก็ยังไม่สำเร็จ แต่
 โปรดให้ฉลองเสียดวง ๑ ก่อน เหนืออาทิทยเทือน ๒ ชน ๑๓ ค่ำ
 ไคถวายผ้าไตรจิวรแก่พระสงฆ์วัดราชโอรส พระสงฆ์วัด
 มณฑกमारบทนทุก ๆ พระอาราม รุ่งขึ้นวันจันทร์ เดือน ๒ ชน
 ๑๔ ค่ำเป็นวันสวดมนต์เย็น ก็ไคฉลองพร้อมกัน มีการ
 มหกรรมทุกพระอาราม แต่วัดราชโอรสนั้น ให้มีโชนโรงใหญ่
 ติดรอกทรงหน้าพลับพลาข้าม ปลุกพลับพลาลงมาริมคลองหน้า
 วัด เวลาค่ำให้มีการเล่นหน้าพลับพลาด้วยเรอ และเกวียนเรอ
 ประพาสข้าราชการร้องสัการะอกสรอยทเกาะหน้าพลับพลา เวลา
 เย็นเสด็จไปฟังสวดพระพทธมนต์เป็นกระบวนพยุหยาตรา ทรง

๑๒๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
เรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงษ์ มีเรือกระบวนรูปสัตว์ทาง ๓ วัน

ทรงกระทำสัตตสดกมหาทาน

ครั้นการฉลองวัดเสร็จแล้ว ณ วันอังคารเดือน ๒ แรม
๘ ค่ำ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ ๑,๐๐๐ ชั่ง ทำสัตตสดก
มหาทาน ทรงแฉลากจารึกพระนามพระราชบุตร พระราชธิดา
และเชย่นช่อเจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมสนมเอก ราชธิดา
พระที่นั่ง มาพระที่นั่ง เรือพระที่นั่ง โค กระบือ เลื่อน เกวียน
และสิ่งของอื่น ๆ เป็นอันมาก ของควรทักต้องได้ ได้ฉลากละ
๓ ชั่งบ้าง ๒ ชั่งบ้าง ๑ ชั่งบ้าง ๑๐ ตำลึงบ้าง สิ่งของไม่
ควรได้ก็ให้ไป ที่ไม่เป็นฉลากก็เป็นเงินตราบาท เงิน ๒
สลึง เงินสลึง ทองสลึง ทองเฟื้อง แหวนนาก แหวนทอง
บรรจุในผลมะนาวบ้าง ผลส้มบ้าง คงต้นกล้วยพิกษ ๑๐ ต้น
ตั้งแต่ศาลาแก้วหน้าตลาดมา ถึงท้ายวัดพระเชตุพน ไปรด
ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ ขนท่งต้นละ ๔ พระ
องค์ เสด็จชนทรงไปรยบนพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ครองนบน
นางข้าราชการและราษฎรชายหญิงคนกันมารับผลกล้วยพิกษ
เบียดเสียดเบียดกยกันเต็มตลอดในพระรั้วทวน ระเบียบประมาธ
มิได้

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๒๑

กรณเสด็จการโสกันต์แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมหพระกลาโหม ออกไปทอดสร้าง
ขอมกาแพงชนบทเมืองกาญจนบุรี เกณฑ์ให้พวกรามัญทำอิฐ
ยักหนาทให้เลขเมืองราชบุรี เลขเมืองกาญจนบุรีก่อกำแพง
พระยากาญจนบุรีเป็นแม่กองท่าเมือง

ในขณะนั้นหนังสือบอกพระยาณรงค์ฤทธิโกษา พระยา
ราชวังสน พระยาพิไชยบริวาร พระยาเพชรบุรี ซึ่งคุมกอง
ทัพออกไปช่วยพระยาสงขลาตามเมืองแขก ว่าแขกสู้รบ
แข็งแรง จะตีหักหาญเอาเมืองได้ ขอกองทัพใหญ่ออกไปช่วย จึง
โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าที่สมหพระกลาโหม เป็นแม่
ทัพเรือ ยกไปเมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ

พ.ศ. ๒๓๗๕

เจ้าพระยาบวรราชนครราชสีมาเมืองไทรไต่

สุคักราช ๑๑๙๕ บัณฑิตโรงจัตวา ๕ เป็นบพ ๙ เจ้า

พระยาพระคลังออกไปลงเมืองสงขลา เมื่อ ณ วันเดือน ๕ แรม
๗ ค่ำ พอเจ้าพระยาบวรราชนครราชสีมาเมืองไทรไต่ ตกนุกเด็น
สักระวัน กรมการฆ่าตัวตายเสียสิ้น เจ้าพระยาบวรจัดการ
เรียบร้อยแล้ว ยกทัพมาทเมืองสงขลา ถึงก่อนเจ้าพระยาพระ

๑๒๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
คลัง ใต้ตักแต่งเรือรบเรือไล่เมืองสงขลา จะให้ยกลงไปยึด
คลองบางนาจากปากน้ำเมืองตานทาง ๑ พอเจ้าพระยาพระคลัง
ไปถึงปรึกษากันจะให้พระยาราชวังสันเป็นแม่ทัพเรือลงไป
เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาบวรสถานมงคลจะไปทางบก

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงประจวบสวรรคต

ฝ่ายทูลทรง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประจวบ
พระโรคมานนามาพิเศษ แพทย์และหมอเซตยศักดิ์ และพระ
อาจารย์ในกรงนอกกรง ชุมนุมปรึกษาประกอบพระโอสถและ
นำพระปริตรถวาย พระอาการก็ไม่คลาย ครั้น ณ วันอังคาร
เดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ เวลา ๘ โมง สวรรคต พระองค์ประสูติ
เมื่อวันศุกร์เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ บรมเสด็จสถิตย์ที่ ศักราช
๑๑๔๗ เมื่อเฉลิมอปราชาภิเษก พระชนม ๓๘ พรรษา
๑๐ เดือน ๘ วัน ดำรงอยู่ในทอปราศ ๗ พรรษา ๘ เดือน
๖ วัน สิริพระชนมายุ ๔๖ พรรษา กับ ๖ เดือน ๑๔ วัน
พระองค์ได้สถาปนาท้องพระโรงขึ้นต่ออตราภิรมย์ออกมาองค์
๑ พระราชทานชื่อ พระที่นั่งอศราวันฉนิย พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน
ก็เข้าไปสรงน้ำทรงเครื่องพระศพ เสร็จแล้วยกประดิษฐานใน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๒๓

พระโกศทอง แล้วเชิญมาไว้ในพระที่นั่งอศราวันฉัตร โปรง
ให้โณณมแต่เข้าในกรมพระราชวัง มีไ้โณทวทั้งพระนคร
มพระราชบุตร พระองค์เจ้าชาย ๑๓ พระองค์ พระองค์เจ้า
หญิง ๖ พระองค์ รวม ๑๙ พระองค์

ครั้นนั้นข้าไทยเจ้าต่างกรม กรมใหญ่ ๆ คนกัน ว่าเจ้า
ของตัวจะไ้เป็นทวงหน้า บ้างหาเครื่องยศและผ้าสมปัก ท
อยากเป็นตำรวจหาหอรัตประคคอีกเกริกกันไปทงเมือง สม
เด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไ้ทรงทราบ ปรีกษาค้วยท่านเสนาบดี
ผู้ใหญ่ ท่านพระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษากราบทูลว่า ถ้าไม่
ทรงตั้งกรมพระราชวังแล้ว ขอให้ยกเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่เลือนชน
เป็นกรมหลวง กรมขุนชน ข้าไทยจะไ้เห็นว่าเจ้านายของตัว
ไ้เลือนทมยศเพยงน่น ๆ แล้วจะไ้หายคน ทรงพระราช
ดำริเห็นด้วย จึงเลือนกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ๑ กรมหมื่น
รักษารณเรศวร ๑ กรมหมื่นแสนยบริรักษ์ ๑ สามพระ องค์คนชน
เป็นกรมหลวง กรมหมื่นรามอัครเรศวร ๑ กรมหมื่นเดชอัคร ๑
กรมหมื่นพพภูเบศร ๑ เลือนชนเป็นกรมขุน แล้วทรงตั้ง
สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าพระ องค์คนชยชนเป็นกรมขุน
อัครเรศวรรังสรรค์

เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ยกกองทัพไปปราบแขกในหัวเมืองฝ่ายใต้

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ปรึกษาคับเจ้าพระยา
นครพร้อมกันแล้ว ได้ยกลงไปเมืองตานเมืองฉนวนเดือน ๘
ขึ้น ๓ ค่ำ แยกย้ายกันไปทุกทาง พวกแขกสืบรู้ว่าทัพหัว
เมืองและทัพกรุงมาสมทบกัน คนประมาณ ๓๐,๐๐๐ และ
ทัพเรือจะมาปิดปากน้ำด้วย แขกไม่สู้รบ พากันหนีเข้าป่าและ
ออกทะเลไปสิ้น กองทัพยกไปตั้งอยู่เมืองตานพร้อมแล้ว
ปรึกษากันว่าจะไปตีเมืองกลันตัน ด้วยพระยากลันตันเป็นใจกับ
พระยาตาน ด้วยพระยาตานเช่นหลานเขย ให้พระยาบาโงย
พระยาบานทะเลผู้้อง พระยาบาโงยเป็นแม่ทัพคุมเรอรบ ๕๐
ลำ พระยาบานทะเลเป็นแม่ทัพยกมาช่วยพระยาตาน ครั้น
หนกรบเอาพระยาตานไปด้วย เมืองตรังกานันก็ให้ตนกกาแ
ระกูหลงหวน กามาเจตมาแอคุมเรอรบ ๓๐ ลำมาช่วย
พระยาตาน

ฝ่ายพระยากลันตันรู้สึกตัวว่าท่าผิด จึงแต่งเจรหลง เจะ
ยาบามาขอไถ่เชื่องเป็นเงิน ๓๐,๐๐๐ เหยยญ ทงค่าไส้หุ้ย

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๒๕

แจกแม่ทัพนายกองอีก ๒๐,๐๐๐ ทิ้งจะส่งพระยาตานซาง
หนีไปอยู่เมืองกลันตันให้ด้วย และขอเป็นเมืองขนตามเดิม
เมืองตรังกานันจะยกทัพไปลงโทษเสีย ก็เห็นว่าเมืองขน
ประเทศราชอยู่ จึงให้นายทศมหาดเล็ก ขุนวชิตรวาท ถู
หนังสือลงไว้ว่ากล่าวพระยาตรังกานัน คุกคามท้าวประการใด

นายทศมหาดเล็ก ขุนวชิตรวาท ลงไปถึงเมืองตรังกานัน
พระยาตรังกานันก็แต่งคนมาหาหนังสือขนไปทูลทูล ครั้นได้
หนังสือเจ้าพระยาพระคลังแล้ว พระยาตรังกานันก็ไม่พคว่า
กระไรแต่สักคำ ๑ ลูกเข้าเรือนเสีย ตั้งแต่นั้นนินมากับขอกบฏ
ข้าหลวงไปหา สักระวันกรมการก็ผิดว่าพระยาตรังกานันป่วย อยู่
ออกมาไม่ได้ คอยอยู่ข้าง ๗ วันแล้วก็ไม่ได้พบพระยาตรัง
กานัน นายทศมหาดเล็ก ขุนวชิตรวาท ก็พากันกลับมา

เจ้าพระยาพระคลัง นายทัพนายกองปรึกษากันเห็นว่า
พระยาตรังกานันทำผิดมาก จะยกทัพลงไปตีก็จะหนีไปแดน
ซ่งกฤษณ จะไปแต่เปลือกเมืองเท่านั้น จึงคิดให้พระยาสงขลา
มีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมคนกอบกู้ ซึ่งเป็นวงศ์ญาติกับพระยา
ตรังกานันไม่ชอบกัน ไปอาศัยอยู่เมืองสิงา ก็ยอมรับจะเป็น
เจ้าเมือง เห็นความดังนี้ จึงไปบอกเข้ามาณกรุงเทพพระมหา
นครทางเรือเมืองกลันตันด้วย ฝ่ายท้าวกรุงไคทรงทราบแล้ว มี

ตราออกไปว่าจ้างงานการทั้งปวงก็ชอบด้วยราชการแล้ว จึงให้
 พระยาสังฆคามหนึ่งสอไปเกลี้ยกล่อมคนก่อกบฏ ๆ ก็ยอมรับจะ
 เป็นเจ้าเมือง ครั้นภายหลังจึงโปรดให้ถอดพระยาตรังกานออก
 เสีย ให้คนก่อกบฏเป็นเจ้าเมืองตรังกานสืบมา และเจ้าเมืองแขก
 ที่เป็นกบฏ พระยาสาย พระยารามัน พระยาราเงะ ยอมเข้าหา
 กองทัพ พระยาดานัน พระยากลิ่น ต้นสังกัดมา แต่พระยายะลา
 จับได้ พระยาหนองจิก้วยตาย ยะรังเจ้าเมืองเป็นไทยหาได้
 เป็นกบฏไม่ พลเมืองเป็นแขกก็เข้าด้วยพวกกบฏ เจ้าเมืองท
 เข้าหาก็โปรดยกโทษให้ ทไม้เข้าหาก็พาตัวมาจำไว้ ณ กรุง
 กองทัพกวาดต้อนครัวได้มากแล้ว ก็ยกกลับเข้ามา ณ กรุง
 พระมหานคร

ไพร่หลวงเกณฑ์บุญ

ครั้งนั้นท ในกรุงและหัวเมืองฝนแล้งข้าวแพง เพราะ
 ด้วยบ่เถื่อนามาก ครั้นมาถึงบ่มีโรงฝนแล้งนานอดข้าวหักหมค
 ราษฎรชาวบ้านหาเลี้ยงชีวิตด้วยมันกลอยและของต่าง ๆ แล้ว
 พาคนมายอมตัวเป็นข้าพวกกองทัพ ขอดตามเข้ามา ณ กรุง
 ด้วยเป็นอันมาก ครั้นแซกเสลยจะกวาดต้อนเข้ามามากก็ไมมี
 ชาวจะให้กิน กองทัพกลับเข้ามา ณ กรุง เมื่อเดือน ๑๑ ข้างแรม
 ในบ่มีโรงจั่ววาศก ทกรุงชาวกำแพงราคางเวยนละ ๔๐ บาท

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๒๗

๕๐ บาท ข้าราชการละ ๑ บาท ๑ เฟื้องบ้าง ๑ บาทบ้าง ภายหลัง
มาชาวถูกแล้ว โปรดให้ช่วยชาวลคร ชาวตะลุง ชาวสงขลา
ทกกองทัพพาเข้ามาคิตราคาราชาวและค่าตัวให้แก่มลนาย ให้ไป
ตั้งอยู่บ้านสนามกระบือ เรียกว่าไพร่หลวงเกณฑ์ขัญ หักเป็น
ช่างปูนช่างศิลาขึ้นมาจนทกวัน

สร้างบ่อมพิฆาตชาศึก

ในปีมะโรงนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้านั่งเอนยา
เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ไปทำบ่อมทเมืองสมุทร
สงครามขึ้นนอกบ่อม ๑ ช่อ บ่อมพิฆาตชาศึก เจ้ากรมบ่อมชอ
หลวงมัยแมนมือฝรั่ง ปลัดกรมชอ ขุนถมึงแมนบน

ทูตอเมริกาเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๑๘๓๓

ในปีมะโรงนั้นเมื่อ ณ วันศุกร์เดือน ๔ ขุน ๔ คำ
เปร์สเตนคเมืองอเมริกาแต่งให้ แอ็คแมนรอบเฮอร์ต เป็นทูต
ถอยกษรสาสน์เข้ามาเป็นทางพระราชไมตรี กำปั่นใหญ่ทอด
อยู่บนอกสันคอนเข้ามาไม่ไ้ แอ็คแมนรอบเฮอร์ต มีหนังสือ
เข้ามาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลัง ขอเรือออกไปรับหนังสือและ
ทูตเข้ามาณกรุงเทพมหานคร เจ้าพระยาพระคลัง จดเรือ
สำนวนรบไล่สลักผูกบนหนาเรือบนท้ายเรือ มังทวน ไพร่สวม
เสื้อแดงหมวกแดง ๒ ลำ ให้หลวงกัปตันกั๊กกรมการ เมือง

สมทรวรการออกไปรับหนังสือกับทต เรือไต่ลงจากกรุงเทพ
 มหานครเมื่อเดือน ๔ ขน ๖ คำ ครนฉนวนของคารเดือน ๔
 ขน ๘ คำ เวลาบ่าย ๕ โมง แอศแมนรอเบอร์ตชนมาลงกรง
 เทพมหานคร ให้ชนพักอยู่ตกรับแขกเมืองหน้าวัดประยุรวงศ
 นาย ๑๑ คนใช้ ๑๒ รวม ๒๓ คน ครน ๗ เดือน ๔ ขน
 ๑๔ คำ แอศแมนรอเบอร์ต ไต่เอาหนังสือเปรสลิเคนต์มาชน
 ทอทานเจ้าพระยาพระคลัง ครน ๗ เดือน ๔ ขน ๑๔ คำ
 แอศแมนรอเบอร์ตประชุมพร้อมกันทชานเจ้าพระยาพระคลัง
 ทำหนังสือสัญญาทางค้าขาย ตกกลงเป็นข้อสัญญา ๒๐ ข้อ ๗
 เดือน ๔ แรม ๑๓ คำ แอศแมนรอเบอร์ตไต่เข้าเฝ้า เล็ก
 อกรับใหญ่ ๗ พระทงอมรินทรวินจณัย

พ. ศ. ๒๓๗๖

ลัทธิราช ๑๑๘๕ บมเส้งเบญจศก เป็นยท ๑๐ การ
 พระเมรมาศกรมพระราชวังบวร เสด็จ ๑๘ วา แล้วเสด็จ ให้เชิญ
 พระศพแห่ออกไปสู่พระเมรุ ๗ เดือน ๕ ขน ๑๓ คำ ไต่ทรง
 บำเพ็ญพระราชกุศล มีการมหรสพ ๕ วัน ๕ คน ครน ๗
 เดือน ๕ แรม ๒ คำ พระราชทานเพลิง แล้วสมโภชพระอัฐิ

๑. อาทิตยที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒. จันทรที่ ๔ มีนาคม

๓. พ. ศ. ๒๓๗๖ ๔. อังคารที่ ๒ เมษายน

๗
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๒๕

๒ วัน ๒ คน เป็นคารบ ๗ วัน ๗ คนเสร็จแล้ว ใต้เท้าพระ
อัฐิเจ้าสุพรรณบุรี

ฝ่ายแอกแมนรอบเบอรตใต้เท้าพระศัพแล้ว รุ่งขึ้นเดือน ๕
ชน ๑๔ ค่ำ กราบถวายบังคมลากลับออกไป ทดเชวามาครงนน
เปรสเคนตจตสังของให้เขามาทลเกล้าทลกระหม่อมถวาย คือ
กระเชวเงินรเพองคี่ ๑ กรมเพอง ๒ คี่ นาฬิกาพกทองคำคี่ ๑
แพรหนึ่งไกลดำ ๒๐ พีบ แพรเลียนสีตากัง ๖๐ พีบ ฝ่ายกรง
เทพมหานครก็โปรดให้จักของตอยแทนไป คือ งาช้าง ๕ ลำ
หายหนัก ๒ หาย คีบกับริสทหนัก ๑๐ หาย รงหนัก ๒ หาย
เนอไม้หนัก ๒๕ ชั่ง นาคาลกรวดหนัก ๕ หาย นาคาลทราย
หนัก ๒๐ หาย พริกไทยหนัก ๑๐ หาย เววหนัก ๒ หาย ครั่ง
หนัก ๕ หาย ฝ่ายหนัก ๑๐ หาย

พระยาลงกาทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือ

ครนถง ฅ วนพฒเดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ พระยาลงกา
มหนังสือเขามาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลบบ ๑ ใจ
ความว่า หนังสือสัจจรคอกัยมิใช่สรวเสริญซึ่งมิใช่ชาคนน
แต่ข้าพเจ้าศรปตกายงตยประตวน รัตนมหม่นเสาะ ซึ่งว่า

ราชการเมืองหงสาและเมืองเวียงจันทน์ บรรดาแขวงเมืองหงสาเมือง
เวียงจันทน์ กราบบอกมายังคัมภีร์สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ร่ายมาหาประสาธน์ไทย ซึ่งไต่ปกครองเมืองชนบทปวง ทวย
ข้าพเจ้าแจ้งว่าทักขณของข้าพเจ้าประหวัดตรึงกัน ตนก็มานั้น
ว่าทักขณามัน ยิ่งก็ประหวัดตนก็มาใกล้เป็นนาคข้าพเจ้าเหมือน
กัน ยิ่งก็ประหวัดตนก็มาไปยังเมืองหงสา แจ้งว่าทวยยังก็
ประหวัดตนก็มาใกล้ในกระต๊อบขอตัวจึงเป็นชาติทักขณิก เสียชาว
ของเสียเกลียดยศและทอปปี้ เมื่อข้าพเจ้าไต่พงชาวนองข้าพเจ้า
ก็เอนคืบแกนนองข้าพเจ้านัก ข้าพเจ้ากรวยรวบรวมแต่บรรดาคนไพร่
พร้อมทั้งเครื่องศาตราวุธ ภายหลังข้าพเจ้าคิดว่าเมืองตรึงกัน
เป็นของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวร่ายมาหาประสาธน์ ถ้าข้าพเจ้ายกไปณ
เมืองตรึงกัน ก็จะได้เสียเขตแดนกรุงไทย เพราะบรรดาไพร่
ข้าพเจ้า จึงข้าพเจ้าหายกันไปตรึงกันไม่ จะเป็นทักขณเอง
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวร่ายมาหาประสาธน์ เพราะมัน และข้าพเจ้าจึงมี
ไต่คิดตามมัน แล้วแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวร่ายมาหาประสาธน์ จึง
คิดการทวยยังก็ประหวัดตรึงกันตนก็มานั้น ครั้นบัดนี้และอยู่
ไต่ยังคัมภีร์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวร่ายมาหาประสาธน์แต่ก่อนมา นอง
ข้าพเจ้า บัดนี้มนวาทักขณามัน ขอสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวร่าย

มหาประสาธน์โปรดบรรดาศักดิ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเหนือของข้าพเจ้ากับ
 ข้าพเจ้าจึงข้าพเจ้าไว้อายก ร้อยโปรดพันโปรด แต่สมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ราชยามหา ประสาธน์คิดยกแผ่ ด้วยเมตตาเหนือของ
 ข้าพเจ้ายังคงประทอนตรงกันคนกอบมา ความเท่ากัน ไม่มีสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งเป็นของถวาย จิตใดหอก ๒ เล่ม บันดาลศิลาบอก ๑
 ไม่สมควรเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ทำหนังสือในเมือง
 ลิงา ฉนวนศักรเทือน ๗ ขน ๑๑ คำ บัณฑิตราช ๑๒๔๕
 นกฉาวไวเพอจะให้รู้จำนวนแซกเล่น

การจลาจลในเมืองญวน

ฝ่ายทางเมืองขัตติยของ เมืองนครเสียมราชบุรี เมืองจินทร
 เมืองตราด แต่งให้ขุนหมื่นไปสืบราชการ และเงินทองเมือง
 ไช้จอน เมืองล่องไห้ หนีเข้ามาให้การตอ้งกันกับหนังสือบอก
 ว่าที่เมืองไช้จอนของข้ากานมาสำเร็จราชการอยู่ตายลง เจ้าเวียด
 นามขัตติยของข้ากานมานานแล้ว แต่ไม่รื้อจะทำประการใด
 ด้วยเป็นคนเก่าเดิมขององเชียงสือพระราชบิดา ครั้นองข้ากาน
 ตายก็ให้ข้าหลวงออกไปขุดศพของข้ากานขึ้นทำโทษ ประจานต่างๆ
 เหมือนทำโทษคนเป็น

ขุนนางเก่าขององค์ท่าน ขอร้องขอไปโดย องค์เงินเบย
 องกองาย องบงบาง เป็นผู้ใหญ่อยู่ในเมืองไช้่งอน มีการกตัญญู
 ต่อองค์ท่าน ชักชวนสมัครพรรคพวกจับข้าหลวงกับเจ้าเมือง
 ไช้่งอนของอาจันปลัดเมืองฆ่าเสีย แล้วฝังศพองค์ท่านไว้ทั้งเก่า
 จักการบ้านเมืองเป็นกบฏขุนเมือง ๗ เดือน ๘ แรม ๓ ค่ำ องกองเบ
 โดยเจ้าอยู่ในเมืองไช้่งอน ทงทวชนเป็นงอยโซย องกองเบโดย
 จงทงของบงบางให้เป็นเสียนทอง ทงโกบาให้เป็นลนบน ทง
 ขุนนางเมืองไช้่งอนซึ่งเขาเกลียดกล่อมด้วย ๔ คนให้เป็นองตงกน
 เป็นองค์ท่าน เป็นองค์เตยนกน เป็นองค์โหลกน ให้้องจันเบย เป็น
 ้องเฮากน ธรรมเนียมเมืองฉนวนทเมืองเวนนขุนนางผู้ใหญ่มอย
 ๕ คอ ้องตักกน ๑ ้องตงกน ๑ ้องเตยนกน ๑ ้องโหลกน ๑
 ้องเฮากน ๑ แต่องค์ท่านนมาเป็นข้าหลวงผู้สำเร็จราชการอยู่
 เมืองไช้่งอน องกองเบโดยของบงบางจึงให้โกบา ้องตงกน
 ้องตักกน ้องเตยนกน ้องโหลกนทตงแตงกนชนไหยกกลงมาต
 เมืองสมถอ เมืองล่องไห้ เมืองสะแตก เมืองโจฎก เมือง
 บันทายมาคไค้ เจ้าเมืองหนไป ตเมืองล่องไห้จับเจ้าเมืองไค้ส่ง
 ขนไปเมืองไช้่งอน องกองเบโดยฆ่าเสีย ตเมืองโจฎกไค้เจ้าเมือง
 โจฎกหนไปอยู่ในแดนเมืองเขมร ตเมืองบันทายมาคไค้ จับเจ้า

เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๑๓๓

เมืองบันทายมาศฆ่าเสีย พวกจีนตบเหียงซึ่งอยู่ในเมืองบันทาย
มาศเห็นขานเมืองวันวายชนกเขาซาเติมเอา

ฝ่ายโกยา อตตงกน องเตียนกน องต๋ากน องโหกน
กลับทพจนไปเมืองโจกจึงคิดกลับไปปรึกษากันว่า องลอบเโคย
เป็นคนชาติสกุลต่ำหาควรที่จะเป็นเจ้านายไม่ เราช่วยกันตบเอา
เมืองไซ่ง่อนตบศิริมะองลอบเโคยของบงบางไปถวายเจ้าเวียคนาม
จะไต่เป็นความชอบ จึงจะสมควรที่เราเป็นชนนางสัถยซอตอ
แผ่นดิน โกยา อตตงกน องเตียนกน องต๋ากน องโหกน
ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงให้หลานเจ้าเมืองโจกไปตาม
เจ้าเมืองโจกกลับมาคิดราชการด้วยกัน เจ้าเมืองโจกกลับ
มาลงเมืองแล้ว เจ้าเมืองโจกกกับโกยา อตตงกน องเตียนกน
องต๋ากน องโหกน จึงเกลี้ยกล่อมญวนเมืองบันทายมาศ เมือง
โจก ไต่คน ๗,๐๐๐ เศษ จะยกไปรบเมืองไซ่ง่อน องลอบเ
โคย องบงบางรู้จึงให้กวาดเสบียงอาหารเครื่องศาสตราวุธขึ้น
ใหญ่ขึ้นยกระสุนดินดำไว้ในเมืองให้ชำระโกยา อตตงกน อง
เตียนกน องต๋ากน องโหกน ซึ่งยังตกค้างอยู่ที่เมืองไซ่ง่อน
ฆ่าเสียเป็นคน ๖๗๐ เศษ ฆาตมาราองตงกนเอาศิริมะฆ่าออก
๔ ซก แล้วเอาขมังขนหอศิริมะเขา เขียนฉลากปิดไปว่าเมอ
เล็กองตงกนกินนมแม่ เคียนวนใหญ่ชนกันนมแม่ แล้วให้ญวน

เอาครุฑไปให้องตงกุนฯ ให้มาญวนซึ่งเอาครุฑไปให้นนเสีย
แล้วเจ้าเมืองโขง โทบา อองตงกุน อองเตยนกุน อองตักกุน
อองโหลกุน ยกกันไปเมืองไซ่ง่อน

ครั้น ๓ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ อองกอเบโคย ออง
บงบางยกออกมารบกันนอกเมือง เว้นวัน ๑-๒ วันรบกันครั้ง ๑
ผู้คนล้มตายทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นอันมาก ต่กรบกันตงแต่ ๓ เดือน ๘
แรม ๓ ค่ำ มาจนเดือน ๑๑ จินญวนตายประมาณ ๑๐,๐๐๐
เศษ

เจ้าเวยคนามทราบหนังสือบอกแล้ว จึงให้องเตยนกุน
เป็นแม่ทัพ อองตักกุนตายท่านเป็นข้าหลวงกำกับทัพยกลงมา
พวกกอเบโคยทั้ง ๖ คนทกลบใจเข้าถวายเจ้าเวยคนามก็เข้าหา
แม่ทัพเมืองเว เข้าล้อมเมืองไซ่ง่อนไว้ แต่จะหักเอามิได้ ก็
ล้อมไว้ให้อึดเสบียงอาหาร

โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา

และเจ้าพระยาพระคลังไปรบญวน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชดเคืองญวนอยู่ จึง
ทรงพระราชดำริว่า ครององคจันทร์เป็นกบฏหนีไป ญวนก่รบไว้

อนเป็นกบฏหนีไป ญวนกรับไว้ แล้วกลับแต่งตั้งนางพาอนมา
 ตั้งบ้านตงเมืองอย่างเก่าท่าเหมือนเมืองเขมรเหมือนกัน มีแต่
 คึกเคยตักกันเขตแดนฝ่ายไทย ชุมชยภักตวชนเป็นทวองเต ให้
 องเลโยมหนึ่งส้อมมาว่า ให้ทกรลงชอไปในพระราชสาส์นว่า
 พระเจ้ากรุงเวียคนามทวองเต ฝ่ายทกรเห็นแก่ทางไมตรก
 ทำให้ตามชอบใจ ภายหลังก็ให้เลโยมหนึ่งส้อมมาอีกว่า ให้เอา
 ทวาทหลวงสำหรับแผ่นดินประทับสำเนาพระราชสาส์นออกไปด้วย
 ยกทวชนเป็นใหญ่ตงนี้ จะเป็นไมตรกนไปอย่างไรได้ จึงให้
 เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยกคุมไพร่พลทั้งในกรุงและ
 หัวเมือง ๕๐,๐๐๐ ยกไปตีเมืองเขมร ไพรคให้องค่อมองค์
 กวังไปด้วย แล้วให้ไปช่วยพวกกบฏให้องเมืองไซ่ง่อน ให้
 เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าทสมหพระกลาโหมเป็นแม่ทัพเรอรัม
 ชอคุมไพร่พล ๑๐,๐๐๐ ยกไปตีเมืองบันทายมาศ ให้เขา
 ทางคลองชคใหม่ไปบรรจบทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมือง
 ไซ่ง่อน ให้พระมหาเทพ (ขอม) พระราชรินทร์ (ข้า) ชนไป
 ตเมืองแกอานคอเมืองล่านา ซึ่งชนแก่ญวนให้เกณฑ์คน
 หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกไปเป็นไพร่พลทหารด้วย

กองทัพไทยจากกรุงเทพมหานคร ณ วันเสาร์เดือน ๑
 ขุน ๑๒ คำ วันเที่ยวกันทั้ง ๓ ทพ รุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์เดือน
 ๑ ขุน ๑๓ คำ เกิดแผ่นดินไหว ๆ ครึ่งนั้นมากกว่าเดือน ๑๐
 กรุงเทพมหานคร ชาติทางพระราชไมตรีกับญวนตั้งแต่นั้นมา
 แล้วทรงพระราชดำริว่าเมืองหลวงพนทงหกทชนแก่ญวนใกล้เมือง
 หลวงพระบาง ยังไม่มีกองทัพไปตี จึงสั่งให้กรมมหาดไทยมี
 ตราชนไปเกณฑ์ทัพเมืองแพร่หัวเมืองไทยฝ่ายเหนือด้วย ให้ได้
 ๔,๐๐๐ โปรกให้เจ้าพระยาธรรมมา (สมบุญ) เป็นแม่ทัพยกขึ้น
 ไปพร้อมกันกับเจ้าเมืองหลวงพระบาง ถึงเมืองหลวงพระบาง
 ณ เดือน ๓ แรม ๙ คำ ยมมะเส็งเบญจรงค์ พักคอยกองทัพ
 หัวเมืองอยู่

ฝ่ายทัพเรือเจ้าพระยาพระคลังยกไปตีเมืองบนทายมาศ สั
 รยกกันอยู่วัน ๑ ญวนก็ลงเรือหนีไปเมืองโจกุก กองทัพก็ข้าม
 ไปทางคลองขุดใหม่ไปตีเมืองโจกุก ได้รบกันอยู่ ๒ วันกับคน ๑
 พวกไทยลยชิงเข้าไปทางหลังเมืองได้ ญวนเห็นดังนั้นก็พากัน
 อพยพลงเรือหนีไป ทพไทยได้เมืองโจกุกขึ้นตั้งอยู่

๑. วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒. วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน

๓. อาทิตย์ที่ ๒ กุมภาพันธ์

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๓๓

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ยกลงไปถึงเมืองเขมร ของ
จันทร์ไม่สู้รบ อพยพครอบครัวลงเรือหนีไปเมืองไซ่ง่อน จึงแบ่ง
กองทัพให้อยู่เป็นเพื่อนของคอม อังคทอง คงเกลี้ยกล่อมพระยา
พระเขมรอยู่ที่เมืองพนมเปญ

เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ยกลงไปจะข้ามลำน้ำโขง ที่เมือง
ขาพนม เดินยกไปเมืองไซ่ง่อน ครั้นรู้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง
ตั้งอยู่ที่เมืองโจ๊ก ก็ยกไพร่พลลงไปปรึกษาราชการกันที่เมือง
โจ๊ก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ จึงปรึกษาเจ้าพระยาพระคลังว่า
ทางลำแม่น้ำจะลงไปเมืองไซ่ง่อนเป็น ๒ แควอยู่ ด้วยลำแม่น้ำ
โขงลงมาถึงทะเลสาบเมืองเขมรแล้ว แยกออกที่ขาพนมเป็น
๒ แคว ๆ ข้างซ้ายมือลงไปเมืองสะแกกลองให้ออกปากน้ำเมือง
ไซ่ง่อน และทางนั้นคน ฤๅญเรือใหญ่ไปไม่ได้ แควข้างขวามือ
ลงไปเมืองโจ๊กแล้วแยกเป็น ๒ แควไปออกปากน้ำเมืองปาสัก
ลำ ๑ แยกไปออกปากน้ำเมืองสมิถ์ ก็แผ่นดินในระหว่างแม่น้ำ
ทั้ง ๒ แควขนานนั้นมคธองเล็ก ๆ ลึกไปได้หลายตำบล เรือ
ใหญ่เดินไม่ได้ เดินได้แต่คลองวามะนาวคลองเคียว ด้วยคลอง
โตเท่าแม่น้ำใหญ่ เกาะถนนจึงเรียกว่าเกาะแดง แต่เป็น
หน้าทของท่าน ก็ต้องเดินยกทัพไปทางขาพนมไปเมืองไซ่ง่อน
แต่เคยวนมาพบเจ้าคุณเขมาแล้วจะทงเสียดใจไม่ได้ ด้วยเจ้าคุณ

ยังไม่เคยทัพศึก ก็จะต้องไปทางเรือด้วยช่วยกัน แต่ทางบก
นั้นจะให้แต่เจ้าพระยานครราชสีมา พระยาราชนิกุล พระยาสัห
ราชเทโว พระยาพิไชยสงคราม และพวกทัพเมืองเหนือไป
ก็ได้ เจ้าพระยาพระคลังเห็นชอบด้วย เจ้าพระยาพระคลัง
จึงเรียนเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า คราวฉนวนจับไว้มากแต่ชาย
ฉกรรจ์ ๘๐ คนเศษ การข้างหน้ายังมีต่อไปมากอยู่ จะจำไว้ที่
เมืองไหนก็ไม่ไว้ใจ จะส่งเข้าไปกรุงเรือใหญ่ก็ไม่มี มีแต่
เรือรบจะทำประการใดก็ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงว่า เจ้าคุณ
กลัวยาพิษอยู่ไว้ระคิดนั้น จึงเรียกพระสุรินทรามาตย์มาสั่งว่า
อ้ายฉนวนผู้ขายฉกรรจ์มอยู่เท่าไรให้แจกเหล้าไปสำเร็จโทษเสีย
ให้หมด แต่ครอบครัวของมันนั้น ให้กวาดส่งลงไปเมือง
บันทายมาศเสียให้สิ้น

กองทัพไทยกับกองทัพญวนเข้าสู้รบกัน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงแต่งตั้งให้พระยาราชนิกุล (เสื่อ)
พระยานครราชสีมา (ทองอิน) กับกองทัพหัวเมืองเหนือและ
เมืองนครราชสีมา รวมเป็นคน ๗,๐๐๐ เศษ ยกข้ามไปทาง
ยาพนมเดินทางตรงไปช่วยเมืองไซ่ง่อน เจ้าพระยาบดินทรเดชา
ได้เรือชลยเมืองเขมร กับเจ้าพระยาพระคลังร่วมทัพกันไป

ทางเรือ ให้เจ้าพระยาพลเทพเป็นทัพหน้าล่องไปก่อน ไปตาม
ลำน้ำโจ๊กเลยวกลงวามะนาวพบบทพองทำทานองเงินเบี้ยมา
ตั้งรบอยู่ค่ายค่านปากคลองข้างใต้ เมื่อณเดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ^๑
ได้สู้รบกันอยู่วัน ๑ ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ทัพเจ้าพระยา
พระคลังลงไปชนกเขารวมยิงทัพญวน ญวนก็สู้รบอยู่ เจ้า
พระยาบดินทรเดชาให้พวกทัพบกซ่งขเรอเล็กชนต่งค่ายบกประ
ชิตค่ายญวนทาง ๒ ฟากญวนก็เข้าแตกไป แล้วทัพเรือฝ่ายไทย
ก็เขารุกไล่ยิง ทัพเรือญวนน้อยตัวกว่ากล่าถอยไปตั้งรบอยู่ปาก
คลองข้างเหนือทางจะลงไปเมืองสระแก้ว ทนนั้นเป็นค่ายเก่า ญวน
มาตั้งรบทัพพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงเทพหรรักษ์ แตกชน
ญวนซ่อมแซมไว้เป็นค่ายค่านไม้รูดอนเสีย การครองญวน
ได้อาศัยค่ายนั้นมณอยู่

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง เห็นทัพญวน
ล่าถอยไป แล้วจึงให้พระยาณรงค์ฤทธิโกษา พระยาวิเศษ
สงครามไปยึดปากคลององเจองไว้ จะมีให้ญวนเอาเรือรบลด
ตกหล่นมาได้ แล้วให้บาทหลวงไปทูลด้วยพระยาวิเศษสงคราม
เกลี้ยกล่อมญวนเขารตก ซ่งต่งบานเรือนอยู่ในคลององเจอง
ประมาณ ๓๐๐ เศษ ขอมสมัครเขาเกลี้ยกล่อมควยสันทบาน

๑๔๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา ^๕สั่งให้เอาตัวปลัดยกกระบัตรเมือง ^๕
สระบุรีซึ่งทงค้ายแตกหนีญวนไป ^๕กับทวนหมันตำรวจกรมออก ^๕
ซ้ายนาย ๑ ^๕เป็นเชลยฝ่ายของท่านอยู่ด้วย ^๕เมื่อเวลารบกับญวน ^๕
อยู่นั้น ^๕ลงเรือลงช่องไปแอบหางเรืออยู่ท้ายเรือรบ ^๕ท่านไปเห็น ^๕
เขา ^๕สั่งให้จับเอาตัวมาให้ ^๕เขาไปประหารชีวิตทั้งปลัดยกกระบัตร ^๕
เมืองสระบุรีทั้ง ๓ คนด้วยกัน ^๕แล้วก็ยกตามญวนลงไปลงปาก ^๕
คลองวามะนาว ^๕ตั้งประชิดกันอยู่ ^๕ให้กองทัพออกจับญวนมาได้ ^๕
คน ๑ ^๕ถามให้ทราบว่า ^๕องค์ยืนก้นให้องค์ทำทานคายท่านกับ ^๕
องค์เงินเบียดคน ๓,๐๐๐ ^๕เป็นแม่ทัพมาแทนตัว ^๕นั้นล้อมเมือง ^๕
ไว้ช่องนอนอยู่ ^๕ครั้นเวลาค่ำญวนก็ปล่อยแพไฟลงมาเป็นอันมาก ^๕
ปรารภจะเผาทัพเรือ ^๕ก็ไม่ได้ไหม้แต่สลัก ๑ ^๕เพราะญวนทำ ^๕
การไม่ถูก ^๕ปล่อยแพลงมาเหมือนอย่างลดยกระตงเล่น ^๕ก็ลดย ^๕
เป็นทิวไปตามสายน้ำ ^๕ไม่ได้ถูกเรือแต่สลัก ๑ ^๕

ครั้น ณ เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ^๕เจ้าพระยาบดินทรเดชา ^๕
เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากันว่า ^๕ญวนตั้งค่ายยก ^๕เขาเรือทอดกัน ^๕
ขวางแม่น้ำไว้ ^๕จะต้องตหกลงไปให้พวกรบกันถึงทัพยกทัพเรือ ^๕
ญวนจึงจะไม่ช่วยกันได้ ^๕ครั้นปรึกษากันแล้ว ^๕จึงส่งให้นายทัพ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๑

นายกองเตรียมการไว้ให้เสร็จ ครั้น ณ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เวลา ๓ ยาม เจ้าพระยาบดินทรเดชาภิเศกทัพยกเข้าปล้นค่ายญวน เจ้าพระยาบดินทรเดชาตอนคนลยชวากหนามเข้าไปจนถึงเสาค่ายญวน ญวนก็อพยพหลบซ่อนหายตัวไปเห็นตัวกันจนตญวนก็วางปืนใหญ่บนค่ายคีลารคมมาต้องทัพไทยล้มตายเป็นอันมากจะขึ้นค่ายเข้าไปไม่ได้

ฝ่ายทัพเรือ เจ้าพระยาพระคลังก็เขาคัทพเรือญวนพร้อมกัน ญวนก็ยิงปืนสลับเป็นสามารณ นายทัพนายกองฝ่ายไทยก็ถอนสมอลงไป เรือพระยาอภัยโนธาก็ (บนนาค) ลำ ๑ เรือพระอนรักษ์โยธาลำ ๑ แต่เรือพระยาท้ายนาลำ ๑ นั้น ถอนสมอลงแล้วเข้าไปแอบค้ำอยู่ เรือพระยาอภัยโนธาก็ เรือพระอนรักษ์โยธานั้นแจวลงไป ไม่เห็นเรือข้างหลังตามไปก็ถอยหลังมาเสีย เจ้าพระยาพระคลังก็ส่งเรือแจวท้ายพลแจว ๒๐ เทียวไล่เรือรบให้ถอนสมอลงไปโดยเร็ว คนในลำเรือถอนสมอลงแล้ว ก็ไปไล่ลำอื่นต่อไป ครั้นท่านห่างไปแล้วก็ปล่อยสมอลงไปเสียทั้งเก้า เรือเจ้าพระยาพลเทพ พระยาราชวังสัน พระยาเพชรบุรี ว่าแต่ทเป็นผู้นำใหญ่ พระยา พระ หลวง เป็นนาย

๑๔๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

ลานั้นอกกิมเป็นอนมาก แต่เห็นผู้ใหญ่ไม่ลงไป ก็ถอนสมอ
ไม่ชนเสียทงนน ถอนชนมาที่ ๑ ก็ปล่อยลงไปเสียที่ ๑ ถ้า
เห็นเรือใบเร่งรุด ก็ทำเป็นถอนสมอนั้นไม่ชน ญวนเห็นว่า
ทัพเรือไม่ลงไปแล้ว ก็เอาเรือมาระดมกันขึ้นไปช่วยค่ายบก

เจ้าพระยาบดินทรเดชาซึ่งเขาค่ายญวนเหลือกำลัง ผู้คน
ก็ล้มตายลงมาก ก็ส่งให้ลาถอยออกมา เจ้าพระยาบดินทรเดชา
เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากันว่า นายทัพนายกองไม่กลัวแม่ทัพ
ใหญ่ดังนี้ จะทำการศึกสงครามไปที่ไหนได้ ให้เอาตัวผู้ทูลลา
มาฆ่าเสียให้สิ้น เอาผู้น้อยทูลลาแข่งแรงตงชน เอาเครื่องยศ
ให้แก่มัน ยกเขาคอกครั่ง ๑ เจ้าพระยาพระคลังจึงว่า ซึ่ง
ไปรุดตงนั้นก็ชอบอยู่ แต่ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ใหญ่ ๆ ทกนพานทอง
ก็หลายนาย จะฆ่าเสียเห็นจะไม่ได้ จะเกิดภัยชนขวางหน้า
เดยวันเสียของอาหารกระสุนดินคากนอยลง แล้วก็เป็นเทศกาล
ฤดูเดือน ๔ นานอย การทำไปไม่ตลอดโทษกัม จะกลับยกาก
ถ้าจะรบสังเอาโทษตามอัยการศึกเหมือนอย่างทำแก่ท่านเหล่านั้น
ก็ตายเปล่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า ถ้าอย่างนั้นก็โตแต่ลา
ถอยอย่างเดยว ปรึกษาดกลงแล้ว ครั้น ณ เดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ
ก็ถอนคนค่ายบกลงเรือแ่ง ทวาย เชลยมากอน แล้วเรือรบ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๓

มชอกลาตามมาต่อภายหลังถอนสมอชนโตโดยเร็ว ญวนเขารัต
อยู่ในคลองของเจองกลองเรือแ่งบนล่องอพยพตามกอง ทพมาสน
ทพบกชนรักษายู่เมืองโจวก ทพเรือกผอนกันเข้าคลองชุก
มาเมืองบนทนายมาศก่อน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังยังอยู่ทเมือง
โจวก ครนรุ่งชน ณ เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ เห็นทพเรือญวน
ยกตามมาทอดอยู่ใต้เมืองโจวก เรือค่าย ๑๕ ลำ เรือแ่งโอ
เรือแ่งทราย ๓๐ ทอดห่างเมืองอยู่ประมาณ ๒๐ เส้น ครน
รุ่งชนแรม ๑๑ ค่ำเวลาเช้าโมง ๑ ญวนยกเข้าตีเมืองโจวก
คนประจำหนาท กว้างบนขอมและกำแพงเชิงเทินระคมยิงไป
ญวนก็มีไกทอดอย แวผ่านหน้าเมืองชนมา เหมือนไม่ม
บนยิง ทวยกลองแม่ทัพยงตเร่งอยู่ถอยไม่ได้ ชนมาเห็นอ
เมืองจึงเอาเรือจอกเขาทกลง หมายถึงชนยกยกเขาทกเอาเมือง
พวกกองทพกเขาบนตบคายศิลาไปนงยงทตลง ถูกญวนตายเป็น
อนมาก เรือแม่ทัพเห็นดังนั้นก็ตกกลองให้ล่าถอย พวกญวน
จึงได้เอาชนลกกกลง ๆ ไปตามแคมนอก ให้เรือเอียงตะแคง
ชนรบลิกบน ลอยเรือลงไปถึงเรือแม่ทัพญวนแล้ว

๑๔๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
 ฝ่ายพวกทพเรือเขาคลองมาถางกลางย่าน นานอຍพອครອ
 ทອງเรือซ่งแย่งกันจะไปก่อน เรือกอกตักเขาไปไม่กี่ เจ้า
 พระยาพระคลังทราบแล้ว จึงส่งใหลองช้างไปชักลากเรือจนตก
 ลิกหมดแล้ว ก็ให้ช้างเคียนขมาทางเมืองกำปอด
 อ้ายเขมรกำเรวชนกเข้ามาพวกกองช้างเสีย ตชงเอาช้าง
 ไปไค่สน

ญวนถอยทัพจากเมืองโจกุก
 ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง ครั้นญวนเข้ามาตเมืองโจกุกไม่
 ไค่ ญวนถอยลงไประแล้ว ก็ล้งเรือเร็วตามเรือใหญ่ ออกมา
 พกอຍเมืองบนทายมาศ ให้เรือเร็วไวกอຍสยราชการอຍเป็น
 เพอนกัน ๒ ลำ ภายหลังเจ้าพระยาบคินทรเคศา บอกให้เรือ
 เร็วมาแจ้งราชการว่า ฅวนเคอน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ อ้ายญวน
 ยกเข้ามาตเมืองโจกุกอีกครั้ง ๑ ก็ถูกบนยบเย็นไปอีก เจ้าพระยา
 บคินทรเคศาจะล่าถอยไปเมืองเขมร จะเอาบนไหญ่ของญวน
 ออกชนวนลงนาเสียให้หมด เจ้าพระยาพระคลังแจ้งคงนแล้ว
 ก็กวาดครอบครวเมืองบนทายมาศ เมืองกำปอด เมืองกะพงโสม
 ไค่บายเล็กนอຍ ก็ยกเข้ามาพอกอຍเมืองจนทบริ และญวนเข้า
 รัคทชมชอนอຍเมืองโจกุกว่าพวกเขารคคลององเจองสัสมครมา

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๕

หมก ก้อออกหากองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ก็เอาเรือเสลย
ไทพวกเขารตเขามา ครนถงกรุงเทพพระมหานคร ก็โปรดให้
ไปอยู่ทเหนือบานเขมรเขารตมวคสมเกลยง โปรดให้สักว่า
ญวนสวามภกค

เขมรเป็นกบฏ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกกองทัพกลับไปเมืองเขมร
เกินไปตามทาง อ้ายเขมรก็ออกกลอบฆ่าพวกกองทัพทยอยฆ่า
เลื่อยลาอยเสียเป็นอันมาก เจ้าพระยาบดินทรเดชาโกรธก็ให้
หยดกองทัพลงไว้ เทยวคนบ้าโคครอยครวเขมรก็คลอกเสีย
สนแล้วไปพักอยู่เมืองเชิงกระทุม ไคข่าวว่าเขมรเป็นกบฏชนทุก
เมือง ฆ่าพวกกองทัพทรักษาเมืองอยู่นนตายเป็นอันมาก จึง
แต่งให้คนถอหนังสือไปถงองค์อม องค์ทวง พระพรหมบรรณ
พระยาราชาโยธา หลวงราชเสนา พระยาอภัยภูเบศร์ ทเมือง
พนมเปญ ว่าให้ รอกำแพงเมือง แล้วให้กวาดครอยครว
ชนมาเสียเถก ครนแม่ทัพนายกองแจ่งคงนแล้ว กรอ
กำแพงเมืองกวาดครวแซกเงินเขมรมาถงค่ายกระพงหลวง พวก
ครวแซกเงินเขมรกำเรยชน ไคสู้รบกับกองทัพ พาครวของตัว
หนีไปไค กองทัพกนเอาครวเงินเข้ามาไค ๕๐๐ เศษ ลงมา

เมืองบัตของสั่งเข้ามาฉกรรจ์ ก็โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ณ
เมืองนครชัยศรี แล้วพระยาราชนิกุล พระยาอภัยภูเบศร
นายทพนายกองจึงถอยมาตั้งอยู่เมืองไพบูลย์

ครั้น ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
จึงถอยมาจากเมืองเชิงกระชุม มาอยู่เมืองไพบูลย์ แล้วพระยา
พิบูลโลก พระยามหาอิราฐ เจ้าเมืองเชิงกระชุมกวาดครอบครัว
ตามมาเป็นคน ๒,๐๖๘ คน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่เมืองไพบูลย์แจ้งว่า ช่าง
พลายสีประหลาดขององค์จันทราธิราช ๑ เมืองจันทราธิราชไป
ให้ปล่อยเสียที่ป่าหลังเมืองพนมเปญ จึงขนานให้เขมรไปเที่ยว
ค้นหาไต่มา ไปพักอยู่ที่เมืองบัตของ ช่างนั้นสันทัดตบ
วิทยุ ชน เหมือนช่างเผือก

ฝ่ายพระยาราชนิกุล เจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกลงไป
เกือบจะถึงเมืองไซ่ง่อน เห็นพวกเขมรฉวยง้าวเร่ชน เข้ามา
ล้อมฆ่าพวกกองทัพนอง ๆ ก็จับเขมรได้ไล่เลียงไต่ความว่า
ทัพยกทัพเรือล้าถอยไปแล้ว พระยาราชนิกุลแม่ทัพนายกองจึง
ปรึกษากันว่า ไต่ข่าวตงนกเห็นจะจริง ควบกิริยาเขมรผิด
ประหลาดกว่าเมื่อก่อนจะมา ก็ถอยล้าลงมาถึงแม่น้ำโขง เรือ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๗

ทขามไปนันทหายไปสิ้น พระยาพิไชยสงคราม ซอเพชร เป็น
ผู้ฉลาดในการช่างต่าง ๆ จึงคิดทำแพผูกตักก้นตกระตาดหลัง
แพออกไป แล้วทอดสมอเป็นระยะ ๆ จนถึงฝั่งปากโนน เหมือน
ขงท่นขามแม่น้ำ จึงขามคน ช่างม้าโค กระบือ นนึ่ง เลียบแพ
มาในน้ำ จนถึงฝั่งพร้อมกัน

กองทัพไทยเข้าตั้งในเมืองปัตตบอง

ฝ่ายพระยานครสวรรค์คุมทัพ ๑,๐๐๐ มีโคสามครุส
ด้วยเจ้าพระยานครราชสีมา พระยาราชนิกล พระยานคร-
สวรรค์ไม่ช่วยทำแพ ก็พาคนในกองทัพของตัวเดินเลียบแม่น้ำ
โขงจะไปข้ามที่เมืองลาว ญวนเขมรก็ตามไปทัน ได้สู้รบกัน
ญวนเขมรมาเสียสิ้น

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงแต่งคนไป สืบทัพเจ้า
พระยานครราชสีมา พระยาราชนิกล ได้ความว่าข้ามปากโขง
มาได้แล้ว ญวนเขมรก็ติดตามทัพ ได้สู้รบกับญวนเขมรล่าถอยไป
ทัพเจ้าพระยานครราชสีมายกมาตั้งอยู่พรหมคัก ทัพพระยา
ราชนิกล พระยาจำแสนยกไป พระยาพิไชยสงคราม ยกมาตั้ง
อยู่บ้านอนกุมาร แขวงเมืองกะพงสวาย แต่ทัพพระยาสุรราช
เดโชหายไปแล้ว สืบยังหาได้ความไม่ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
เห็นว่าจะต้องอยู่เมืองไปริสาท ขัดสนด้วยเสบียงอาหาร จึง

๑๔๘

พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

กวาดครอบครวเมืองลงมาตั้งอยู่เมืองปัตของ แต่ครวณหนเข้า
อยู่ในขารนามมาก ไคมาแต่น้อย แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา
มหนงสอไปเฝ้าพระยาราชนิกุล เจ้าพระยานครราชสีมา ให้เร
คิดอ่านกวาดครอบครว แขวงเมืองสระโทงเมืองกะพงสวายและ
เมืองราชทางชนไปไว้ที่เมืองนครราชสีมา เมืองสุรินทร์ เมือง
สังขะ ให้ไคในฤดูฝน

พ. ศ. ๒๓๗๗

ลัทธิราช ๑๑๘๖ ปีมะเมียฉดก เป็นปีที่ ๑๑ ฝ่าย
องเตยนกนแจ้งว่ากองทัพไทยเลิกกลับมามากแล้ว ก็ให้้องค
จินทรเบญจคมไพร่ญวน ๑,๐๐๐ ฟานกองคจินทรมาตั้งอยู่
เมืองพนมเปญก่อน ทวนนยกยกขึ้นไปล้อมเมืองไซ่ง่อนอยู่

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ส่งช้างองคจินทรเขามาถง
กรุง ณ วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ โปรดให้ทำขวัญสมโภช
แล้วขนรระวางเป็น พระยามงคลหิสดิน คชินทรสถานสดตบษย
กัมพูชฝ่ายแพณินทาร สู้สมภารสมโพธิ อโยธยาพาหนะนารถ
รวรเวลาศเลิศฟ้า

ฝ่ายพระมหาเทพ พระราชรินทร์ ยกขึ้นไป พระมหาเทพ
ไปตั้งอยู่เมืองนครพนม พระราชรินทร์ไปตั้งอยู่เมืองหนองคาย

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๔๕

พระมหาเทพมโหีบอกลงมาว่า จะไปตเมืองลำนน้ำ ยกกองทัพไป
ถนัดกันก่อเหี้ยบนทางช่องแคบ เกินกองทัพลงไปถึงได้ จึงไป
ตไปตเมืองมหาชัย เมืองพอง เมืองพลาน เมืองชุมพร แต่เมื่อ
เดือน ๓ ข้างขึ้น บมระเส็งเบญจศก นั้นแล้ว กรวดไปครอบ
ครัวข้ามฟากมาคน ๖,๐๐๐ เศษ ส่งมาเมืองนครราชสีมา
แต่ ณ วันเดือน ๔ บมระเส็งเบญจศก ขึ้น ๕ ค่ำ ๖ ค่ำแล้ว

ฝ่ายพระราชวังนทรวบอกลงมาว่า พระราชวังนทรวกับพระ
ปทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย พระพิทักษ์เขตต์ชัยนาท นายทัพ
นายกองยกขึ้นไปบ้านโพธิ์งาม ไปแต่งตั้งให้คนไปสืบราชการ
เมืองพวนไปความว่า ญวนมาอยู่รักษาเมืองพวน ๕๐๐ คน
ญวนยกเพี้ยเมืองแสนคมไพร่ ๒๐๐ คนมารักษาเมืองเซียงค
พระราชวังนทรวจึงมหนังสือไปเกลี้ยกล่อมเมืองเซียงขวาง เมือง
เซียงขวางให้พันธุ์ลูกท้าวมาบอกว่าญวนมาอยู่ ๕๐๐ คน คม
อุปฮาดไปอยู่เมืองสย ๑๐๐ คน เจ้าเมืองเซียงขวางออกมา
อ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์และจัดทัพไว้ ๑,๐๐๐ คน ช่วยกัน
ระดมฆ่าฟันญวนตาย ๓๐๐ เศษ จับเป็นได้ ๔๑ คน

ฝ่ายทัพเจ้าพระยาธรรมา (สมบุญ) มโหีบอกลงมาว่า ไต่ยก
ขึ้นไปตเมืองหลวงพระบางพักคอยกองทัพอยู่ เมื่อ ณ วัน

๑๕๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
 เดือน ๓ ข้างแรม เดือน ๔ ข้างขึ้น กองทัพเมืองพิไชย เมือง
 สวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองแพร่
 ยกขึ้นไปลงเจ้าเมืองหลวงพระบาง จัดให้อุปราชแสนท้าวเพี้ย
 ลาวมอซคุมกองทัพเมืองหลวงพระบาง ๒,๐๐๐ คนเข้ามา
 บรรจบกองทัพ ครั้น ณ เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ บมเร่สั่งเบญจศักดิ์
 ไปยกกองทัพออกจากเมืองหลวงพระบางขึ้นไปเมืองแฉ่ง

ครั้น ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ บมเร่เมยฉศักดิ์ พระยา
 สวรรคโลก หลวงมหาไภยศักดิ์ พระพิจิตร หลวงมหาดไทย
 หลวงสกลาวดีเมืองพิษณุโลก พระแก้ว พระวังขวา เมืองแพร่
 เจ้าอุปราชพระยาเซียงเหนือ พระยาเมืองแสน เมืองหลวง
 พระบาง นายทัพนายกองบอกสั่งตัว เจ้าอุปราช เจ้าโงน เจ้า
 ควง เมืองพวนลงมาลงเมืองหลวงพระบางใจความว่า พระยา
 สวรรคโลก นายทัพนายกองไทยลาวยกจากเมืองหลวงพระบาง
 ขึ้นไปลงด่านหลวง แต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ บงอกรวน
 หนึ่งจะลงด่านทาดือ พระยาสวรรคโลก เจ้าราชบุตร พระยา
 เซียงเหนือ เมืองหลวงพระบาง นายทัพนายกองปรึกษาพร้อม

๑. พ.ศ. ๒๓๗๖

๒. พ.ศ. ๒๓๗๗

๓. อังการที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๖

๒
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๑

กัณ ให้พระยาเมืองแสนซึ่งชนกยทูลวงพระบาง มหันตไป
ถึงเจ้าเมืองพวนว่ากองทัพกรุงยกกันไปเป็นอันมาก พระยา
เมืองแสนกลัวว่าเมืองพวนจะเสียยานเมืองครอบครวไพร่พลแล้ว
อย่าให้เจ้าเมืองพวนสรวกรงเทพมหานครเลย ให้เจ้าเมือง
สวามภักตเป็นข้าสวเคาพระเจ้ายู่หัวโดยกเถก แล้วเมืองพวน
ยกไปทางค่านท่าคอก

๒ ๔
เจ้าเมืองพวนยอมสวามภักต

ฝ่ายเจ้าเมืองพวนเจ้าอุปราช มหันตคอบพระยาเมือง
แสนมาว่า ซึ่งพระยาเมืองแสนมหันตมานัน ขาท่งปวงม
ความยินดีหาที่สุดมิได้ แล้วว่าพระราชาธิราชและเจ้าเมือง
หนองคาย ก็ไต่มาหนังสือมาเกลยกลอมด้วยคอบหนง เจ้าเมือง
พวนทราบความแล้ว ไต่ให้พันแสนบุตรพระยาเชียงคินารับ
กองทัพพระราชาธิราชทางท่าข้ามช้าง แล้วแต่งให้เจ้าอุปราช
เจ้าราชบุตร เจ้าโงน เจ้าคอง ออกมาคอบรับกองทัพพระยา
สวรวคโลก เจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบาง ณ บ้านชวค พระยา
สวรวคโลกไต่แจ้งหนังสือเจ้าเมืองพวนแล้ว นายทัพนายกอง
ยกไปทางค่านท่าคอก

เจ้าเมืองพวนรับรองกองทัพไทย

ครั้น ณ วันเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ พยเจ้าเมืองสยนาไฟไพร่
 ๑๓ คนบอกว่า เจ้าเมืองพวนใช้ให้ออกมาคอยรับกองทัพเข้าไป
 ในเมืองพวนแล้ว เจ้าเมืองสยก็นำกองทัพเข้าไปตั้งขานสวด
 เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร ท้าวเพี้ยเมืองพวนกลัวพระยาสุวรรณค-
 โลกและนายทัพนายกองจะไม่ไว้ใจ จึงให้เก็บเครื่องศาสตราวุธ
 มาส่งให้พระยาสุวรรณคโลกทขานสวดแล้ว แจ้งความว่า เจ้าเมือง
 พวนให้มาคอยรับท่าน และว่าญวนมาตั้งค่ายอยู่ที่เมืองสย
 ๑๐๐ คน ขอให้ท่านรีบยกไปตีเสียโดยเร็ว

กองทัพไทยยกไปตีค่ายญวน ณ เมืองสยแตกไปแล้ว จะเข้า
 ไปตีค่ายญวน ณ เมืองพวน ครั้นเวลากลางวันนายทัพนายกอง
 ยกติดตามขึ้นไปทันญวนซึ่งแตกหนีไปรบอยู่ที่นางม ญวนต่อสู้
 รบกันกับกองทัพ ฯ เขาชนียงและพันแทงญวนตาย ๔๗ คน ยัง
 เหลือญวนอยู่อีก ๕๓ คนแตกหนีไป กองทัพลาวพวนเมืองก้าง
 เมืองสยติดตามญวนต่อไป ครั้นเวลาเย็น กองทัพพระยา
 สโฆทัยยกขึ้นไปตั้งพร้อมกันที่เมืองสย ครั้นเวลาค่ำเจ้าเมือง
 พวนมโหฬารส่งมาแจ้งเจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้าโงน เมืองก้าง
 เมืองสย ใจความว่า เจ้าเมืองพวนท้าวเพี้ย ได้รบกับทัพ

พระราชรินทร์เข้าไปในเมืองพวนแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ
 บมเร่แสงเบญจกักรวนเวลา ๓ ยามเศษ เจ้าเมืองพวนรับกองทัพ
 พระราชรินทร์เข้าล้อมจับของตพ องฉนวน ซึ่งรักษายอยู่ในเมือง
 พวน นายไพร่ ๔๐๐ คน พวกลาวเมืองพวนจับฆ่าเสียสิ้นแล้ว
 แต่ฉนวน ๑๐๐ คนซึ่งไปตั้งค่ายรักษายอยู่ ณ เมืองสยบนั้น เจ้า
 เมืองพวนก็ได้นำหนังสือมาบอกให้เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้า
 โงน เจ้าดวง เมืองกำ เมืองสย พร้อมกันจับฆ่าเสียให้สิ้น

พระยาสุวรรณคโลกจึงให้หลวงนาเมืองสุวรรณคโลก เจ้า
 อุปราชเมืองหลวงพระบาง แต่งให้พระยาเมืองแสน เมืองหลวง
 พระบาง พระเมืองแก้ว เมืองแพร่ให้พระวังขวาเมืองแพร่คุมเอา
 ท้าว เจ้าอุปราช เจ้าโงน เจ้าดวง มาตั้งเจ้าเมืองหลวงพระบาง
 แจ้งราชการต่อเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพใหญ่ แต่ท้าวเจ้าราชบุตร
 เมืองพวนนั้น พระยาสุวรรณคโลกเอาตัวนำกองทัพขึ้นไปเมือง
 พวนแล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพใหญ่ให้นายทัพนายกองทั้งปวง
 เร่งรบยกขึ้นไปดักแต่บรรดาเมืองหัวพวนหาทางหักให้สิ้นเชิง แต่
 ท้าวเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางนั้น ให้กลับขึ้นไปรวบรวม
 ครอบครองแล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพยกเจ้าเมืองหลวงพระบาง
 แต่งให้ท้าวคำสักร ท้าวคำมั่งคณ เมืองหลวงพระบางกับไพร่ ๑๕

คน พาเจ้าโงน เจ้าด้วงและคำให้การเจ้าอุปราช กับทองคำก้อน
หนัก ๑๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ของเจ้าอุปราช
เมืองพวนลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

พระยาอภัยภูเบศรถึงอัญญากรรม

ฝ่ายราชการข้างเมืองเขมร รับสั่งใหม่ตราออก ไปลง
เจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า พระยาอภัยภูเบศรเจ้าเมืองปัตตของลง
อัญญากรรมแล้ว จะต้องแต่งกรมการผู้ใหญ่ขึ้นเป็นเจ้าเมืองก
จะใด แต่ทรงเห็นว่า นกองค์อม นกองค์ดวง เป็นเชื้อสายเจ้า
นายเขมรอยู่ทนแล้ว ก็ควร จะยกย่องขึ้นให้เป็นผู้ว่าราชการ
เมืองต่อไป จะใดเป็นทนายถือนอกเขมร โปรดให้ นกองค์อม
เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตของ นกองค์ดวง ไปว่าราชการเมือง
มณฑลบุรี พระยาราชบุณย์ เจ้าพระยานครราชสีมา กวาดครอบ
ครวเขมรเอาไปไว้บ้านเมืองฝ่ายเรา แล้วให้เจ้าพระยานคร
ราชสีมากลับไปบ้านเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชา กับพระยาราช
บุณย์ให้เข้าไปแจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร แล้วมีตราให้
หาเจ้าพระยาพระคลังเข้ามาปรึกษาราชการ เจ้าพระยาพระคลัง
เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๖

กรมหลวงเสนับริรักษสันพระชนม์

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานคร นั้น กรมหลวงเสนับริรักษ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๕

ประจวบสิ้นพระชนม์ ณ วันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ ไปโรคให้
ทำเมรุผาขาวทวค้อมรัตนาราม แล้ว ณ วันเดือน ๑๑ แรม
๔ ค่ำ ได้ชักพระศพไปสู่พระเมรุ ณ วันเดือน ๑๑ แรม ๖
ค่ำ พระราชทานเพลิง

แต่งคนขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกหัวพันห้าทางหก

ฝ่ายเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ แต่งคนขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกหัว
พันห้าทางหก กรบว่าจะมาสวามิภักดิ์ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ
เข้าฤๅษณ์และช่วยลงกล่อกทพกลียลงมา ณ กรุงเทพฯ ครั้นหาย
บวญแล้ว เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ว่า กองทัพยกขึ้นไปตีไคเมืองพวนแล้ว นายทพนายกองกับ
กองทัพเมืองหลวงพระบางยกขึ้นไประตเมืองหวพห้าทางหก
ไคความว่า เจ้าเมืองทวเพยไพรพลเมืองหวพห้าทางหก อพยพ
ครอบครัวหนีไปจากบ้านเมือง จึงแต่งให้เพยศรีอรรคหัตถ์ปาก
เหือง ซึ่งเคยเป็นจามเมืองหวพห้าทางหกมาแต่ก่อน ให้ขึ้นไป
ไปสยขาวพวกหัวพันห้าทางหก เพยศรีอรรคหัตถ์มหนังสอกลง
มาถนัดนายทพนายกองว่า เพยศรีอรรคหัตถ์ขึ้นไป ณ เมืองเหียม
เจ้าเมืองเหียม เมืองหือ เมืองซาเหือ เมืองซาไค เมืองชวน
เมืองไสย เมืองเซียงมอ แต่งทวเพยมาหาเพยศรีอรรคหัตถ์

๑. วันที่ ๑ มิถุนายน ๒. อังคารที่ ๒๑ ตุลาคม

๓. พุทธศักราช ๒๓ ตุลาคม

๑๕๖ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

ว่าเจ้าเมืองทวายเพยเมืองหวพนहाทางทหก คิดพร้อมใจกันจะ
สวามิภักดิ์กลับคนมาเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานคร
เหมือนแต่ก่อน เจ้าเมืองทวายเพยทั้งปวงจะแต่งคนลงมาหาเจ้า
พระยาธรรมมาแม่ทัพ ณ เมืองหลวงพระบาง นายทัพนายกอง
จึงงัดกองทัพไว้หาโดยกชนไปตเมืองหวพนहाทางทหกไม่ พอ
เข้าฤดูฝนกองทัพจึงเลิกกลับลงมากกรุงเทพมหานคร

เกณฑ์ต่อเรือข้อมอย่างฉนวน

แล้วจึงมรยสั่งว่าจะถูกหลอกลวงพวกเมืองหวพนहाทางทหก
เสียคอกกระมัง ถ้าเป็นคิงนนักจะเสียพระเกียรติยศ จึงโปรด
ให้เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพกลับขึ้นไปใหม่ เจ้าพระยาธรรมมา
ไปโดยกชนไปเมื่อเดือน ๑ แล้วทรงพระราชดำริถึงการพระนคร
ไม่ไว้พระทัย กลัวฉนวนจะยกเข้ามาตอบแทนบ้าง จึงโปรดให้
เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กอง ของแรงข้าราชการ เจ็ดสิบ เจ้า
ภาษา นายอากรต่อเรือข้อมอย่างฉนวนชน ๘๐ ลำ ครั้นเรือแล้ว
เขาไว้ทกรร ๔๐ ลำ ไปขุดคูทำร่มไว้ทกลองสารหงส์ ง่าย
ไปรักษาหัวเมืองชายทะเล ๔๐ ลำ พระราชทานเงินค่าเรือลำ
ละ ๒๐ ชั่ง

เจ้าพระยาพระคลัง

เป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรีและวัดโยธานิมิตร

ครั้นการเรือแล้ว เมื่อเดือน ๑ โปรตเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไปสร้างเมืองจันทบุรี เจ้าพระยาพระคลังให้รอกำแพงเมืองเก่าเสีย เพราะตัวอยู่ลึกเข้าไปนักไม่เป็นทิวบริงชาดก จึงสร้างเมืองใหม่ขึ้นเนือง ด้วยบ้านราษฎรอยู่ลึกเข้าไปข้างหลัง เมืองเป็นทิวของกันครอยครวพลเมืองโต แล้วจึงสร้างวัดขึ้นสำหรับเมืองวัด ๑ ชื่อวัดโยธานิมิตร แล้วให้หมื่นราชามาตย์ ซอชา ไปทำข้อมทดแหลมด้านปากน้ำข้อม ๑ ชื่อ ข้อมถอยพนาศ ทเขาแหลมสังทข้อมเก่าทำเสียใหม่ข้อม ๑ ชื่อ ข้อมพญาภูษามิตร แล้วโปรดให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ ซอช่วง คอกาขนิชนลา ๑ ปากกว้าง ๑๐ คอกเป็นตัวอย่าง เจ้าหมื่นไวยวรนาถ(ช่วง)นำเข้ามาถวาย พระราชทานชื่อว่า แก้วกลางสมุทร แล้วโปรดให้กลับไปก่อใหม่ อีกลา ๑ ปากกว้าง ๔ วา พระราชทานชื่อว่า ระเบิดขบแก้ว

สร้างข้อมเมืองฉะเชิงเทราและข้อมคกกระพัน

ฝ่ายทกรง โปรดให้กรมหลวงรักษารณเวศรไปสร้างข้อมกำแพงทเมืองฉะเชิงเทราชนอกตำบล ๑ ทเมืองสมุทรปราการ

หนักโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเทษอดิศร กรมหมื่น
เสด็จสุนทร กรมหมื่นนครสวรรค์ เป็นแม่กองไปรักษาเมือง
สมุทรปราการ ทำการที่ยังค้างอยู่ต่อไป ได้ทำกำแพงเชิงเทิน
ขึ้นโดยรอบหลังกายบักกา แล้วซัดโคลนมาถมกำแพงด้านหลังเมือง
ทปากคลองบางปลากด คนก่อสร้างขอมชนอกขอม ๑ ซอ ขอม
คงกระพัน เป็นทางเข้ามาปากน้ำสาขลาได้

องเตียนกุนจับองกอเบโดยกับพรรคพวกได้

ฝ่ายองเตียนกุนไปล้อมองกอเบโดยพวกขบถเมืองไซ
ง่อน จนถึง ๘ เดือน พวกขบถเมืองไซง่อนออกอาหารจึงได้แตก
หนีออกมาหากองทัพ แต่องกอเบโดยกับพรรคพวกที่เป็นขบถ
นั้นจับได้ตัวให้ส่งไปเมืองเว้ เจ้าเว้คนนามให้ฆ่าเสีย องเตียน
กุน จึงยกทัพมาตั้งอยู่เมืองพนมเปญ แล้วเกณฑ์ให้ญวนข้าง
เขมรหนึ่งหมื่นเป็นญวนข้าง ไปช่วยรักษาเมืองใหญ่ ๆ ทางทัพ
ไทยจะลงไปได้ คั้นเมืองปรีสาท เมืองสระทอง เมืองกระพง
สวาย ทุกเมือง ด้วยเข้าใจว่าไทยจะยกทัพไปตีเมืองเขมรอีก

องค์จันทร์ถึงพลาลัย

ครั้น ณ เดือน ๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ องค์จันทร์ช่วยเป็น

ไชยพงษ์แก่พลาลย์ อายุได้ ๔๔ ปี เมื่อโตเป็นเจ้าเมืองเขมร
 อายุได้ ๑๖ ปีอยู่ในสมันต์ ๒๘ ปี องค์จันทร์ไม่มีบุตรชาย มี
 แต่บุตรหญิง ๔ คน ชื่อนกองค์แบน นกองค์ม นกองค์เภา นก
 องค์สงวน ญวนยกเจ้าหญิงทั้ง ๓ คนขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน องค์แบน
 เป็นบุตรพี่ใหญ่ มารดาชื่อนกเทศ เป็นน้องสาวพระองค์แก้ว พระ
 องค์แก้วยกนกเทศตกเขามาอยู่เมืองจันทร์หนีไปเมืองญวน
 ครั้นญวนตั้งเจ้าหญิงขึ้นเป็นเจ้า ญวนก็ยกกำกับว่าราชการ
 ด้วย เจ้ากรุงเวียงคนามจะเอาเมืองเขมรเป็นสัทธิของตัว จึง
 มั่นใจลอบมาดองเตยนกน ให้ว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมพระยา
 เขมรพี่ใหญ่ว่า เมืองเขมรมีแต่เจ้าหญิง จะว่าราชการให้ยก
 ยาวไปไม่ได้ พระเจ้ากรุงเวียงคนามจะให้พระราชาบุตรมาเชกด้วย
 นกองค์แบนจะให้ครองเมืองเขมรต่อไป พระยาเขมรพี่ใหญ่
 น้อยแจ้งคณน ก็ชวนวอนของเตยนกนว่า เขมรกับญวนผดขาค
 ทางการเมืองกันแล้วก็เป็นเมืองน้อย ไม่ควรที่จะเชกด้วยเมืองใหญ่
 พวกเขมรไม่ยอมให้เจ้านายหญิงเป็นภรรยาเจ้านายฝ่ายญวน
 ของเตยนกนเห็นว่าพระยาเขมรพี่ใหญ่ผดขานซัดแข่งแรง
 ก็เกรงอยู่ว่าจะหักหาญเอา เขมรก็จะเป็นกบฏขึ้น จะระวังลงยาก
 ก็ตั้งขบวนอยู่

พระยาเพชรบูรณ์เข้ามาพ้องพระบรมเดชาภาพ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาแต่งคนให้ไปสืบราชการที่
เมืองไทรโยค ได้ความว่าองค์จันทร์ตายแน่แล้ว พระยาเพชร
บูรณ์ผู้น้อยก็สอกลหนึ่งสอกลับมาว่า จะขอเข้ามาเป็นข้าพ้องพระ
บรมมหาราชเดชาภาพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่สมควรเป็นข้าฉนวน
จึงบอกเข้ามาฉกรรจ์ ขอเสนาบดีผู้ใหญ่ออกไปช่วยคิดราชการ
ที่เมืองบดินทรเดชา ได้ทรงทราบแล้วตรัสว่า เมืองเพชรบูรณ์
จะเป็นหายนะ องค์จันทร์ก็ยังหนุ่มอยู่ มาตายเสียในระหว่าง
ทัพศึกดังนี้ เป็นที่น่าเสียดาย ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาคิดเอาเมือง
เพชรบูรณ์มาขึ้นกับกรุงให้ใกล้เคียงอย่างแต่ก่อน ถ้าไม่ใกล้เคียง
นั้นก็ให้กระทำเมืองเพชรบูรณ์เข้า เอาผู้คนมาใส่บ้านเมืองเสีย
ให้ใกล้ ซึ่งจะให้เสนาบดีผู้ใหญ่คิดว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชาไปก็ไม
มีตัว แล้วจึงโปรดให้พระยาราชสุภาวดี (โต) ออกไปเป็นผู้ส่ง
ลำเลียงเสบียงอาหารมาให้ข้าศึก พระยาราชสุภาวดีไปตั้งอยู่
ที่เมืองกระบับนทพวง เมืองปราจีนบุรี ได้ส่งชาวเกล็ดออกไป
เมืองบดินทรเดชาเอง ๆ

ขุนตระเวนนาเวศกับพวกถูกฉนวนจับได้

ฝ่ายจมนมนเทยรพทกษ จมนนมหาคเล็ก ซึ่งตั้งอยู่ที่
เกาะกง แต่งให้ขุนตระเวนนาเวศ นายเพ็ง กับจีน ๑๓ คน

๒
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๖๑

ลงไปสืบราชการเมืองบันทายมาศ พบเรือตระเวนญวน ญวนจับ
ไปได้ไปส่งที่เมืองบันทายมาศ องคตมผู้ให้ถามก็สารภาพว่า
จมนมหาตเล็กให้ลงมาลาคตระเวนสืบราชการ องคตม
ถามว่าเมื่อเขาจับได้สักรับหรือไม่ ชนตระเวนนาเวศว่าไม่ได้สักรับ
ยอมให้จับโดยคต องคตมถามพวกเรือตระเวนญวนว่า ไทย
ได้ล่อตเคื่องหรือไม่ พวกเรือตระเวนญวนว่าไม่ได้ล่อตและ
ไม่ได้สักรับ แล้วองคตมบังคับให้เอาตัวไปจำไว้ บอกชนไป
เมืองเว

เจ้าพระยาพระคลังให้ล่ามแปลหนังสือขององคตมผู้

พระเจากรงเวยคนามมีนมางมีหนังสือรับสั่งมาว่า เขา
ไม่ได้สักรับให้ปล่อยไป ให้คนทรวัยสั่งของเขาไปเสียให้หมด
องคตมผู้ให้ชำระเอาทรวัยสั่งของ และเรอมอบให้ชนตระเวน
นาเวศกลบเข้ามา องคตมผู้หนังสือมาถึงเจ้าพระยาพระคลังมอบ
ให้ชนตระเวนนาเวศมาควยฉบบ ๑ ชนตระเวนนาเวศเข้ามาถึง
เมืองจันทบูรนาเอาหนังสือมาส่ง เจ้าพระยาพระคลังให้ล่าม
ญวนทเมืองจันทบูรแปลออกมีความในหนังสือว่า ญวนคตอง
พระเคศพระคณสมเ็จพระพทเจ้าหลวง ซึ่งเสด็จสวรรคต
แล้วนั้น ได้ช่วยทะนุบำรุงกรุงพระเจ้าเวยคนามบาลองมาจนได้

เป็นเจ้าแผ่นดินญวน ญวนไม่สู้รบ เมื่อญวนทงเมืองขนายมาค
 เสียไปตั้งอยู่เมืองโจวกุ ครนกองทัพกรุงยกไปถึงเมืองโจวกุ
 กัทงเมืองโจวกุเสีย ไปตั้งอยู่ที่ปากคลองวามะนาว กองทัพ
 กรุงไปถึงปากคลองวามะนาว กัทงคลองวามะนาวเสีย มาตั้ง
 อยู่ค่ายเจียนทราย ไทยเรียกว่าเกาะแตง แม่ทัพนายกองญวน
 เห็นว่าถอยหนีให้ถึง๓ครั้งแล้วจึงไล่สู้รบ ไทยก็ถอยไปเอง
 ถ้าพระเจ้ากรุงเวียตนามมีนมางยังมีใจคึกพยาบาทอยู่ เมื่อชนะ
 กองทัพญวนชนะไ้ก่ทวงที มีไพร่ทหารอยู่ถึงสี่หมื่น มีเรือบ
 อยู่ถึง ๑,๐๐๐ ลำ ตักกระหนาบไปท่งขกทงเรือพร้อมกัน จะ
 ไม่ได้ชัยชนะหรือ ญวนถอยรับสั่งพระเจ้าเวียตนามยาลงอยู่
 จึงไม่ได้ไล่ตาม ด้วยพระเจ้าเวียตนามยาลงมีรับสั่งประกาศ
 ไว้ให้รู้ทั่วกันท่งขกทงเรือ ให้รักษาแต่เขตแดนไว้ อย่าให้
 ก่อเหตุ นอกเขตแดนออกไป บอกกล่าวไว้เป็นคุณชวพนม
 เพราะฉะนั้นจึงไม่ทำอะไรแก่ไทย
 ครนพเคราะห์ก็ความชอบเห็นจะไม่จริง ที่เมืองขน
 ทายมาคเมืองโจวกุ คลองวามะนาว ญวนก็สู้รบเป็นสามารด
 ทกแห่ง การถอยทงเมืองไปนั้นก็เพราะผู้คนมันน้อย เกณฑ์
 ไปล้อมพวกกบฏเมืองไซ่ง่อนอยู่เป็นอันมาก สู้ไม่ได้ จึงไ้ก่ทง

๒ ๓ ๔
เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๑๖๓

เมืองบันทายมาศ เมืองโจวกุ ปากคลองวามะนาวเลีย ครน
กองทัพล่าถอยมา ญวนก็ตามคืบมาทเมืองโจวกุ ไคร้กัน
ถึง ๒ ครั้ง

ได้พระยามงคลนาคินทรช้างพลายเมืองนครราชสีมา
ฝ่ายทกรุงเทพพระมหานคร กรมการเมืองนครราชสีมา
บอกลงมาว่า ไทช้างพลายข้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว เกิม
ก็เป็นช้างค้ำตามธรรมเนียม ครนไซ้สอยมาหลายปี ถลอก
ขาวออกไปทั่วทั้งตัว แต่จักษ เล็บ ขน หาง เหมือนช้างค้ำ
ตามธรรมเนียม ขนตัวเปลืองขาวออกไปตามสันเอว รัชสังให้
ส่งลงมาถึงกรุง ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ ไททอด
พระเนตรไปครว้สขาวเหมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ทั้งตัว ขัดอยู่แต่
จักษ เล็บ ขน หาง ไม่เป็นอย่างสัตว์ ถ้าจะว่าตามโบราณ
ช้างเผือกงาค้ากัม จะเป็นช้างเผือกหางค้ำจะไม่ไคๆ ครนนั้น
ผู้ใดจะกราบทูลว่า ถิ่นตัวเหมือนคาวเป็นช้างโรคก็ไม่ไคไปรด
ให้ส้มโรยทโรงหน้าพระที่นั่งสุทธารั้วรย แล้วพระราชทานขอ
ขนระวางเป็น พระยามงคลนาคินทร อินทรไธรวาณ พรวณสี

๑๖๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
สังขสารเขวต กมเลศรังสฤษดิ์ อิศรรังรักษ จักรกฤษณราช
รังสรรค์ มหินทมหาวัฒนาคุณ วิบูลย์ลักษณเลิศฟ้า ครั้นอยู่
มาช่างนนักขวยล้มเสีย

ซ่อมพระอุโบสถและสร้างพระเจดีย์ในวัดพระเชตพน
การพระอุโบสถวัดพระเชตพนนั้นทำใหม่ มาถนอมจนจน
เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ยกเครื่องบนขึ้น ผนังทลายพังทลายคนตาย
๕๐ คน ล้าปากเป็นหลายคน เป็นเหตุด้วยพระอุโบสถใหญ่
เสารายในเล็กไม่เสากัน หนักตัวเขาจึงได้ตกลงมา โปรดให้
ทำใหม่ ใส่เสากันถล่มคงค จึ่งทรงพระราชดำริว่า แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนา
พระเจดีย์ในวัดพระเชตพนองค์ ๑ สูง ๒๐ วา ๒ ศอก บรร
พระศรีสรรเพชญ์ซึ่งไคมาแต่กรุงเก่า ทพมาเอาเพลิงส้มเอา
ทองคำหุ้มขึ้น ยังเหลือแต่ทองเหลืองชำระคปรไปทงพระองค์
จะแก้ไขก็ไม่ได้ จึ่งเชิญเข้าบรรจไว้ พระราชทานชื่อว่า พระ
มหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ดาญาณ หุ้มด้วยคปร จะก่อสร้างขึ้น
ถวายในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชเจ้าไว้องค์ ๑ และ
เป็นส่วนในแผ่นดินปัตยบนนองค์ ๑ เรียงกันเป็นแถวไป จึ่งโปรด
ให้ช่างทำคของคกลางข้างนอกบนองค์ ๑ ประคิยกระเบื้องขาว

๒ ๓ ๔
เจ้าพระยาทพากรวงศ์

๑๖๕

อัคริถวายพระยาทสมเ็จพระบรมชนกักริราช พระราชทานชอ
ว่า พระมหาเจดีย์คัลกรรณกรณัณ อังกกลางของพระยา
สมเ็จพระบรมอัยกริราช ให้ประคัด้วยกระเบองเขยว องค
ข้างใต้ให้ประคัด้วยกระเบองเหลอง อัคริเป็นส่วในพระองค
พระราชทานชอพระมหาเจดีย์มนยตตปรกขาร

พ.ศ. ๒๓๗๘

พระยาราชนิกุลยกทัพไปร้กษา เมืองอบลเมืองจำปาศักค
ลักริราช ๑๑๘๗ บมแม่สัตศก เป็นบัท ๑๒ ฝ่าย
พระยาบาเรอภกค หลวงราชมาน อยู่ช่วยเจ้าเมืองจำปาศักค
คิรราชการ ครนองเตยนกนใหองญวนกับสมเ็จเจ้าพระยา
และพระยาสักริราชไปตงอยเมืองกระพงสวาย ไคทรงทราบแล้ว
เห่นว่าพระยาบาเรอภกคอยผคนนอย จึงไหเกณททพหวเมือง
เห่นอชนไนไหพระยาราชนิกุล๑,๐๐๐ไปร้กษาเมืองอบล เมือง
จำปาศักค พระยาราชนิกุลยกไปถงแล้ว กยอกลงมาว่า นายทพ
นายกองไคยกไปถงเมืองอบลราชธานี ไคเร่งรรคไหพระพรหม
ราชวงคอปชาค ทาวเพย เมืองอบล ทำค้ายเส้าไม้แก่น ยาว
๓๗ เส้น กวาว ๔ เส้น สูง ๗ คอก มขอม ๗ ขอม มหอรบ

๑. ในทำเนียบนามภาค ๑ ว่า “พระมหาเจดีย์คัลกรรณนิทาน”

๒. พ.ศ. ๒๓๗๘

ทุกประตู และให้ปลุกฉางข้าวฉาง๑ ตกคืนโรงขึ้น ไว้สำหรับ
เมืองแล้ว พระยาราชสีห์ นายทัพนายกองยกไปตีเมืองจำปา
คักกิต พระยาบำเรอคักกิต หลวงราชมาน แจ้งความว่า เมืองค
จันทรยังอยู่ พระยารามเดโชมีหนังสือบอกไปถึง เจ้าองค์จันทร
ณ เมืองพนมเปญ ว่าครวเซมรหันไปอยู่ในเขตแดนลาวเป็นอัน
มาก เจ้าองค์จันทรจึงใช้ให้สมเด็จเจ้าพระยา พระยาสุภาวราช
คุมไพร่พล๒,๕๐๐คนมารักษาอยู่เมืองกะพงสวาย ส่นองน้อย
กับไกรแสนนน สมเด็จเจ้าพระยาและพระยาสุภาวราชใช้ให้คุม
ไพร่๕๐๐คน มาตั้งอยู่บ้านสะโทงกับไกรบิง พระยาราชสีห์
เห็นว่า สมเด็จเจ้าพระยาและพระยาสุภาวราช มีไพร่พลมากมาย
ไม่ไว้ใจ เห็นว่าเมืองจำปาคักกิตไม่มั่นคงข้ารถทรคโตรมมาก
จึงทำค่ายเส้าไม้แก่นขนใหม่ ยาว๓๑เส้น กว้าง๙เส้น๑๐วา
สูง๙ศอก บ่อ๖บ่อ มีหอรบทุกประตู ให้ปลุกฉางข้าว๗หลัง
โรงขึ้นตกคืน ขุนไว้สำหรับเมือง

พระองค์เจ้าลักขณาสีพระชนม

ฝ่ายท้าวเทพพระมเหศวร พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า
ลักขณาประจวบไชยวงศ์พระชนม เมื่อฉวนอาทิตย์เดือน ๖
แรม๖ค่ำ พระชนมคตตามอายุ โหระ ๒๒ ปี ๓ เดือน

ครั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยาราชนากุลมอญมาเมือง
 ไหล่ของค้อม นกของคตวง เสวจแล้วก็เข้ามาเฝ้า ครั้นมาถ
 วนพบเดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ เวลา ๒ ทุ่มเศษ เกิดแผ่นดินไหว
 ชกกรัง ๑

ปริกษาเรื่องจัดเมืองหวพนหาทางหก

ฝ่ายเจ้าพระยาธรรมมา ยกขึ้นไปลงเมืองพชย พยทาวคำ
 ชอนพาพวกเมืองหวพนหาทางหกลงมาถเมืองพชย เจ้าพระยา
 ธรรมมาเห็นว่าเย็นผืนอย จึงพาเอาตัวกลับขึ้นไปเมืองหลวง
 พระบาง ครั้นลงเมืองหลวงพระบาง เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพ
 เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช นายทัพนายกองปริกษา
 พรอมกันเห็นว่า เมืองหวพนหาทางหกเหล่าน แต่ก่อนเป็นเมือง
 ขนกับเมืองเวียงจันท เป็นหัวเมืองปลายเขตแดน ขาขอบ
 ขณฑเสมากรุงเทพพระมหานคร หาได้เป็นเมืองขนของเมือง
 ออกญวนไม่ อนเป็นกบฏต่อกรุงเทพพระมหานครหนีไปพง
 ญวน อนเอาเมืองหวพนหาทางหกไปยกให้ขนกับญวนเหมือนกบ
 เมืองพวน ญวนจึงครอบงำเอาเมืองพวน เมืองหวพนหาทางหก
 เหล่านไว้ ครั้นกองทัพยกขึ้นไปปราบปรามเมืองพวน เมือง
 หวพนหาทางหกกลับกองทัพ จึงคิดอ่านกันกลับใจ จะมาชน

๑๖๘ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
กบเมืองหลวงพระบาง เป็นข้าขอบขัณฑสีมาตามเดิม ครั้น
จะให้กองทัพยกไปตีเมืองหลวงพันทาทองหูก บานเล็กเมืองน้อย
เหล่านักจะยบเย็นเสียเปล่า จึงให้เพี้ยศรีธรรมรักษาพาพวกเมือง
หลวงพันทาทองหูกมาใกล้ขอกให้เจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่มา
หาจึงจะรบ เพี้ยศรีธรรมรักษาไปแล้วพาเจ้าเมืองเหยมกขปลัด
เมืองหลวงเมือง ปลัดเมืองชวน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย
มชอจึงพากันลงมาหาเจ้าพระยาธรรมมาเจ้าเมืองหลวงพระบาง
แจ้งความว่า เจ้าเมืองท้าวเพี้ยเมืองหลวงพันทาทองหูก ปรีกษา
พร้อมกันทุกเมือง จะสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมา จะทำ
ราชการสนองพระเดชพระคุณชนกยเมืองหลวงพระบาง เมือง
ชำไค เมืองไสย เมืองเชียงค้อ จะจัดกันให้ตามมาภายหลัง
เจ้าพระยาธรรมมาแม่ทัพจึงให้พาตัวเจ้าเมืองเหยมกขปลัดเมือง
หลวงเมือง ปลัดเมืองชวน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย
มชอ ลงมาแจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระมหานคร จึงให้ถาม
เจ้าเมืองเหยม ปลัดเมืองหลวงเมือง ปลัดเมืองชวน ท้าวพลเมือง
ชำเหนือ ให้การว่า แต่ก่อนเมืองหลวงเมือง เมืองชำเหนือ
เมืองเชียงค้อ เมืองไสย เมืองชำไค เมืองชวน เมืองเหยม
กบหลวงเมืองชน ๔๑ เมือง เป็นเมืองชนกยเมืองเวียงจันทนา
แต่เดิม หาไคชนกยญวนไม่ ครั้นเมื่ออนุคตประทุษร้ายต่อ

กรุงเทพพระมหานคร สืบบกongทัพมิไค้ อนแตกหนีไปเมือง
 ญวน อนจึงเอาเมืองหวพหงาทางหกไปยกให้ชนกยเมืองญวน
 ญวนจึงแต่งขุนนางมาจ้การขานเมือง ให้หวพหงาทางหก
 ชนกยเมืองซอเง เมืองซอแทง เจ้าเมืองทาวเพยพวกหวพหงา
 ทางหกห้ามทงไม่ กลัวญวนจึงต้องเสียส่วยให้แก่ญวนต่อมา
 เมื่อมีมะเส็งเบญจศก กองทัพกรุงเทพพระมหานครยก
 ขนไปค้ เมืองพวนกลัวกองทัพจะไปค้ขานเมืองหวพหงาทางหก
 เจ้าเมืองทาวเพย เมืองหวพหงาทางหก คัดพรอม่กนสวามักค
 กลยคนมาเป็นข้าชอขฉฉเสมากรุงเทพพระมหานครฝ่ายเดียว
 ไม่ชนกยญวน จะชอทำราชการชนกยเมืองหลวงพระบาง จะ
 ไค้พงพระบารมีพระบรมโพธิสมภาร สบเต้เจ้าพระพทเจ้าอยู่หัว
 ขานเมืองจะไค้อยู่เย็นเย็นสขสขไปเหมือนแต่ก่อน จึงนำความ
 ขนกราบขังคมทูลทรงทราบไค้ฝ่ายละของฉฉพระบาทแล้วการสว
 เมืองหวพหงาทางหกเหล่าน เป็นแต่ชวงเมืองกงเมืองอยู่ปลาย
 เขตแดน หาไค้รวมคคเป็นกบฏกยอนไม่ ไปพงเมืองญวนก็
 เพราะอนชกน้าเอาไป ขทนเมืองหวพหงาทางหกไม่คคขัดแย้ง
 กลัวกองทัพจะยายขานเมือง ปรกษากนกลยใจมาสวามักคเป็น
 ข้าชอขฉฉเสมาเหมือนแต่ก่อน อ่อนน้อมโดยค้ เจ้าเมือง
 เทียมกบยปลคเมืองทาวเพย ก็ไค้ลงมาถงกรุงเทพพระมหานคร

ไต่ถอนาพระพพคนสัถยานสัถยแล้ว ก็ตองตกกองทัพซ่งจะไป
 ตเมืองหวพนหาทางหกไว้ คือใจพวกเมืองหวพนหาทางหกไปก่อน
 เมื่อพวกเมืองหวพนหาทางหกสวามิภักดิ์จริงรักภักดีโดยสัจจิต
 ยานเมืองก็จะได้อย่เย็นเป็นสัชสยไป เมื่อพวกเมืองหวพนหา
 ทางหกไม่มีความสัถยสัจจรถกลับชนแซ่บ้านเมือง ไม่ทำตาม
 อย่างธรรมเนียม เมืองหวพนหาทางหกเหล่าน มนิกหาพนมอ
 ทเกล้าทหารกองทัพฝ่ายเราไม่ ซ่งเมืองหวพนหาทางหกทำ
 ราชการชนกษเมืองหลวงพระบางนั้นนักทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อม ให้เมืองหวพนหาทางหกทำราชการชนกษเมือง
 หลวงพระบางตามสมัคร จึงให้ท้าวคำอ่อน ท้าวเล็ก ท้าวพนพา
 พวกหวพนหาทางหกกลับชนไป มีตราบังคับชนไปว่า ให้แต่ง
 คนไปสืบสวนคพวกเมืองหวพนหาทางหกเหล่านมันแตกร้าวจาก
 ฝ่ายเราไปหลายยี่ เพิ่งจะกลัใจมาสวามิภักดีโดยกลัรักกองทัพ
 จะเป็นการโดยสัจจจิตหรือจะคิดเป็นใจ ๑ ใจ ๒ ประการใดก็ยังไม่
 รู้ ถึงมาตรว่ามันจะสวามิภักดีจริง มันยังไม่สนทนกับเมือง
 หลวงพระบาง จึงให้เกณฑ์กองทัพเมืองหวพนหาทางหกมาสมทบ
 ทพเจ้าเมืองหลวงพระบาง ไปตเมืองพวน ถ้ามันสวามิภักดี
 โดยจริง มันก็จะยกมาตามกะเกณฑ์ไป ถ้ามันไม่ไว้ใจฝ่ายเรา

กลัวว่าเราจะลงจับเจ้าเมืองและไพร่ประกันไว้ มันจะคิดไป
 โดยกลัวต่าง ๆ จะไม่ยกกองทัพมาเหมือนว่ากล่าวไป ความก็
 จะเป็นสงสัยเคลือบแคลง ก็เห็นมันจะไม่สมัครโดยแท้ ให้
 คิดเกลี้ยกล่อมเมืองที่ยังไม่ได้มา ให้ลงไปเผ่าให้สิ้นเชิง ถ้า
 การผันแปรไปอย่างใด จะไ้มีตราชนมาต่อภายหลัง

๑๒. ๒ องค์เย็นขุนเตรียมผูกขอมทหารญวนทหารเขมร

ในบั้นแมสปัตศกนัน เมื่อฉวนเดือน ๑ ชน ๑ ค่ำ เจ้า
 เวยตนามมโหฬารมาถึงองค์เย็นกนว่า เมืองเขมรทั้งปวงก็ไ้
 เป็นบ้านเมืองของญวนเสร็จแล้ว ให้้องเย็นกนเกณฑ์ญวน
 เขมรรักษาบ้านเมืองเขตแดนไว้ให้มั่นคง ถารักษาบ้านเมือง
 เขมรไว้ไว้ไ้ไ้แล้ว จะให้้องเย็นกนเป็นใหญ่ในเมืองเขมร องค์
 เย็นกนจึงมีหนังสือไปลงของอานก และเจ้าเมืองกรมการทั้ง
 ปวงให้รักษาเขตแดนบ้านเมืองให้มั่นคง อย่าให้เสียไ้ไ้ไ้ ถ้า
 บ้านเมืองเสียไปจะเอาโทษถึงตาย องค์เย็นกนก็ส่งผูกคทา
 ญวนเขมรอยู่ทเมืองพนมเปญ จึงทำกฎหมายสำหรับทัพแจก
 ไปทกกองทกหัวเมืองว่า กอง ๑ ไ้ไพร่ ๕๐๐ คน แล้วให้มเงิน
 เกอติคเขยนคน ๑ พอเกอคน ๑ ถ้ามการศึกสงครามให้ไ้ไพร่

งานพระศพพระองค์เจ้าลักขณา

ฝ่ายทกรงในเคื่อน ๔ การพระเมรุพระเจ้าลักขณาเธอ พระ
องค์เจ้าลักขณาเสร็จแล้ว ณ วันศุกร์เคื่อน ๔ แรม ๒ ค่ำ ได้
เชิญพระศพออกสู่พระเมรุ มังงานมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน
ณ วันอาทิตย์เคื่อน ๔ แรม ๔ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง

พ.ศ. ๒๓๓๗

ใต้พระบรมโกศสร้างพลายกระ

ถักราช ๑๑๘๘ บวชอุปัชฌ์ เป็นปีที่ ๑๓ เมื่อ ณ
วันจันทร์เคื่อน ๕ แรม ๓ ค่ำ พระยาราชนกลำช้างพลายกระ
ลงมาถวายช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว พระราชทาน
ชอชนระวางเป็น พระบรมโกศ ภูษณราชธานีอวยพวงค์
มงคลคชยคณันต มหันตคณ วิมลลักษณเลิศฟ้า เมื่อแก่
ทูลลงเฝ้าปากหลั่งเสี้ยแล้วแลดูแต่ไกลเหมือนช้างเผือก

ทูตอเมริกันเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา

ครั้น ณ วันอังคารเคื่อน ๕ แรม ๔ ค่ำ เปเรลเเคนต์
อเมริกันให้นายแอคแมนรอเซอร์ต เข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา
เข้ามาลงต้นคอง มหนังสือเข้ามาลงทนายเจ้าพระยาพระคลัง

๑๗๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ไปรับ ขอเรือลงไปรับ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลทรงทราบ
แล้วรับสั่งว่าเจ้าพระยาพระคลังออกไปทำเมืองจันทบุรีไม่อยู่ ให้
พระยาศรีพพนมจัตเวียรบของเจ้าพระยานครดำ ๑ เรือสำน
รับไล่สลัก ๓ ลำ ให้หลวงสรสาครไปรับ

ทูตอเมริกันพักตกหนาบานพระยาราชสุภาวดี
ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ แอ็คแมนรอ-
เบอร์ตขึ้นมาลงกรุงเทพพระมหานคร และตกหนาคณะประยูร-
วงศ์นน หันแกรเซาอยู่เสียแล้ว จึงโปรดให้ไปพักอยู่ตกหนาบาน
พระยาราชสุภาวดี จำนวนคน นาย ๒๒ โพร ๑๗ รวม
๓๙ คน

ครั้น ณ วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ได้ประชุมกัน
ประทัยทราเปลี่ยนหนังสือสัญญาทกมทาบคทหน้าพระมหาปราสาท
ครั้น ณ วันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ แอ็คแมนรอเบอร์ต
ไต่เข้าเฝ้า เสด็จออกเป็นการรับใหญ่ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ทูตอเมริกันกลับ

ครั้น ณ วันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ แอ็คแมนรอเบอร์ต
กราบบังคมทูลลากลับไป และแอ็คแมนรอเบอร์ตเข้ามาเปลี่ยน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๗๕

หนังสือสัญญาครั้งนั้น เปร์สเคนตักซิ่งของเข้ามาถวาย คือ
พระแสงฝักทองลายจำหลักตามทอง สันเขนรูปช้าง กระบี่เป็น
นก ๒ องค์ ขงรูปอย่างอเมริกันแพรวทวนมีคนยอศกาหลยทอง
มพหอย ทำควยทองย่นคน ๑ เสือสักหลาดสีนาเง สัตว์
สีม่วง ๓ สักรับ เสือกกชนใน ๒ หมวกฝรั่งชนนกตกไม้ ๑
เสือกางเกงทหารเลว ๑๐ สักรับ เครื่องแต่งตัวผู้หญิงอย่างฝรั่ง
๓ สักรับ ฝานากิ่งใหญ่ ๒๐๐ เล็ก ๖๐๐ รวม ๘๐๐ พับ
ตะเกียงกระยาแกว่ากันแกว่าเยระใน ๘๐๐ เจียมอย่างอเมริกัน
๓ ม้วน แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดสิ่งของตอบแทน
ไป คือคอกนก ๖๐ หาบ รงนก ๑๐ หาบ งาช้างนก ๑๐
หาบ พรกไทยนก ๒๐๐ หาบ น้ำตาลทรายนก ๓๐๐ หาบ
ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ไปทำเมืองจันทบูรเสร็จ
แล้วเข้ามาเฝ้า ถึงกรุงเทพพระมหานคร เมื่อ ๗ วันเดือน ๖
ขึ้น ๔ ค่ำ แล้วโปรดให้พระอนรักษ์โยธา กลับออกไปต่อกำนัน
ที่เมืองจันทบูรอีก ๑ ปากกว้าง ๔ วา ๒ ศอก พระราชทาน
ช่อว่าวทยาคุม

สมเด็จพระพันวัสสาสวรวรคต

ครั้นมาถึง ๗ วันอังคารเดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลาเช้า

๔ โมง สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพระโรคชราสวรรคตใน
 วันนั้น พระองค์ประสูติเมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ
 ปีกุน นพศกศักราช ๑๑๒๔ พระชนม์ได้ ๗๐ พรรษา

ฉลองวัดประยุรวงศ์

ครั้นมาถึง ณ วันศุกร์เดือน ๒ ขึ้น ๗ ค่ำ เจ้าพระยา
 พระคลังมหาสมบัติฉลองวัดประยุรวงศ์ พระสงฆ์ในวัดได้ขบวนเปรียญ
 กระสุน ๕ นิ้วช่ารศ หูพระเนยงหัก ทั้งอยู่ในวัดกระบอก ๑ เขา
 มาทำไฟพระเนยงจุดในวันแรก พระเจ้าของเจ้าทำเข้าไปจุดเอง
 ขนแตกกระจายออกไปถูกพระเจ้าของตายกบทรูป ๑ ถูกชนชัย
 นายอำเภอและศิษย์วัด แม่ครัวและลาวทักนาคายอยู่กบทรูปคน
 ทบวยเจ็บหายไปรักษากันหลายคน เวลาเมื่อจกนั้นห้ามผีใครไม่
 ้วยคนไปทักดอกไม้กลข้างหน้าโอบสถและดอกไม้อื่น ๆ เสียเป็น
 ันมาก ถ้าคนรพากันมากแล้ว ก็เห็นจะตายอยู่ทนนมากกว่า
 มาก ทหลิมยกบนพระเนยงนอนอยู่ข้างหอกลองทิศตะวันออก บน
 นนแตกตแปลงเป็นหลุมไป กว้างประมาณ ๔ ศอก เหลิกบนท
 แตกไม่โตมอยุ่ทหลิมแต่สักชน ๑ ทชนใหญ่ ๆ นั้นไปตกท

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๗๗

สะพานหน้าวัดราชบูรณะข้าง ตกทตลาคบ้านพระยาศรีพพฉน
ข้าง หลังบ้านพระยาราชสลาวัคข้าง ปากคลองหลอดข้าง
แต่หาถูกผู้คนเข่นอนตรายไม่

ข้าหลวงออกไปทำบัญชีเขมรป่าดง ๓๑ เมือง

ทรงพระราชดำริถลาฝ่ายตะวันออกเขมรป่าดง ยังไม่
ได้จำนวนบัญชีชายฉกรรจ์เข่นแน่ว่ามากน้อยเท่าใด จึงโปรด
ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปทำบัญชีเขมรป่าดง เมืองชนธิ
เมืองสรินทร เมืองสังขะ เมืองศรีษะเกษ เมืองเดชอุดม
เมืองนครจำปาศักดิ์ เมืองอุบล เมืองสุวรรณภูมิ เมืองยโสธร
เมืองศรีทนต์คอน เมืองเซียงแตง เมืองแสนปาง เมืองอดิษ
รวม ๑๓ เมือง ให้พระมหาเทพ (ป้อม) ซึ่งเป็นพระยามหา
อำมาตย์ พระพิเรนทรเทพ (ข้า) ขนไปชำระบัญชีคนเก่าและคน
ทชามาใหม่ พระยามหาอำมาตย์ชำระตัวเลขเมืองนครพนม
บ้านท่าอเทน เมืองสกลนคร เมืองไชยบุรี เมืองกาฬสินธุ์
เมืองร้อยเอ็ด เมืองมุกดาหาร เมืองเขมรราช เมืองคงเจยม
เมืองสระเมย เมืองสารวัน เมืองคำทองใหญ่ รวม ๑๒ เมือง
พระพิเรนทรเทพชำระเลขเมืองหนองคาย เมืองหนองหาร
เมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองภูเวียง เมืองปากเหือง รวม
๖ เมือง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยามหาอำมาตย์ พระพิเรนทร
เทพ ไต่ยกไปเมื่อเย็นเดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำ

ในถนนหน้ามณฑลราชกาลกรณ ใจโตช่างพลายสีทองแดงตา
ขาว เล็บขนหูยาวสีเหลือง เรือกว่าขลุ่ยประเจียด ลูกโฆลงที่
บ้านเหลาข้าง ๑ ถึง ๔ คอก ๓ นว นำเขามาถ่วงกรุงเทพ
พระมหานคร ณ วังนงคราญเดือน ๒ แรม ๒ ค่ำ พระราชทาน
ข้อชนระวางเงิน พระบรมกัญชร ขวรขลุ่ยประเจียด เกียรติ-
คุณบุลยยศ คชชคนพงศ์ มงคลลักษณเลิศฟ้า

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างบ่อน้ำกำแพงเมืองบัตบอง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกออกไปถึงเมืองบัตบอง
ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ แล้วบอกเข้ามาว่า ค่ายเมืองบัตบอง
ทำไว้แต่ก่อนยาว ๒๓ เส้น ๑๐ วา กว้าง ๑๐ เส้น ชำรุด
หักพังไปเป็นอันมาก ทหนาเมืองเก่าถึงถูกปืนถูกฝนหนักลงพง
จะขอทำอิฐเผาปูนก่อซ่อมกำแพงสร้างเมืองขึ้นไปข้างเหนือหน้า
ที่เจ้าองค์มั่งอยู่เป็นท่อนหน้าไม่ท่วมคองไม้พัง ขอตรวอย่าง
บ่อน้ำกำแพงออกไป ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ก็โปรด

๑. พุทธศักราช ๑๒ มกราคม ๒. จันทรทิ ๒๓ มกราคม

๓. ศักราช ๑๐ กุมภาพันธ์

อนญาติยอมให้หาชน เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงกระเกณฑ์เลขา
หัวเมืองทำอัฐิเผาปูนตระเตรียมไว้

ฝ่ายทากรงเทพพระมหานคร เมื่อ ณ วันเดือน ๓ ขึ้น
๑๑ ค่ำ พระประทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย บอกลงมาว่า
พระลครบ้านพร้าวชกเอาไพร่เมืองหนองคาย เมืองหนองหาร
ครัวเวียง ครัวพวน ไปถวายส่มแก่พระเจ้าเมืองยาเขือ เจ้าฟ้า
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นอันมาก พระพิเรนทรเทพข้าหลวง
ขึ้นไปชำระบัญชีกันก็ไม่ว่าจะทำอย่างไรได้ โปรดให้มัตราตอ
ขึ้นไปลงพระพิเรนทรเทพ พระประทุมเทวาทว่า พระลครเอา
ครัวลาวเมืองหนองคาย เมืองหนองหาร ครัวพวน ครัวเวียง
ไปให้เป็นข้าเจ้าต่างกรม ทงนี้ให้ชำระดู ถ้าได้ความจริงแล้ว
พระลครลงพระราชอาชญาไม้โทษมากอยู่ รายหนึ่งขุนประเสริฐ
เมืองภูเขียว ไปเกลี้ยกล่อมชักชวนเลขเมืองสุวรรณภูมิ เมือง
เขมราฐ ไปถวายไว้ในกรมหมื่นอนอย่างนี้ ก็ได้ให้ลูกขุน
ปรึกษาโทษ ลูกขุนปรึกษาวาผิดเป็นมหันตโทษให้ประหารชีวิต
เสีย ก็ได้ส่งตัวขุนประเสริฐขึ้นมาให้เจ้าเมืองสุวรรณภูมิประหาร
ชีวิตเสียแล้ว ทวพระลครนั้นก็ให้พระพิเรนทรเทพรับราชบาตร
แล้วให้ทำโทษให้เหมือนกันกับขุนประเสริฐ การทเกบความชน

๑๘๐ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

มากล่าวไว้ดังนี้ มีความปรารถนาให้เจ้าและขนนางต่อไปภาย
หน้าไว้ จะได้ไม่คิดตั้งช่องสู้ผู้คนหาผลประโยชน์

พ.ศ. ๒๓๘๐

ลัทธิราช ๑๑๘๘ ปรระกานพคก เป็นยท ๑๔ เจ้าพระยา
ยคินทรเทศากยกไปเมืองขจันธ แต่งให้ข้าหลวงแยกย้ายกัน
ไปทำบุญไฟห่มเมือง ให้ได้จำนวนชายฉกรรจ์ไว้ให้แน่นอน
พระยามหาอำมาตย์ พระพิเรนทรเทพ ก็ไปทำบุญในหน้าที่
ของตัว โดยบุญคนครั้งนั้น ๓ กอง เป็นคน ๘๐,๐๐๐ เศษ
แล้วเจ้าพระยาบดินทรเทศา กลับมาทำขอมกำแพงเมืองบตยของ
ยาวตามลำน้ำ ๑๓ เส้น สกคชนไปบนบก ๑๖ เส้น มีขอม
๖ ขอม

งานพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสา

ฝ่ายทกรุงเทพพระมหานคร ณ วันศุกรเดือน ๕ ขน ๘๘
การพระเมรสมเด็จพระพันวัสสาททองสนามหลวงทำเสร็จแล้ว
ไ้เชิญพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสาออกจากพระราชวังเดิม
ข้ามฟากมาชนทาวคพระเชคพน ขนพระยานมาคมาชนพระมหา
พิชยราชรถ แตรถอนยกเสย มีแตรถพระเทานน รูปสัตว์กม
แต่ ๑๐ คู่ แห่ไปสู่พระเมรแล้วเชิญขึ้นสู่พระเบญจา ถวาย

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๘๑

ไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะพระครูฐานานุกรมเปรียญ
อธิการสงฆ์เป็นอันมาก ได้ทำการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน
ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อย ถวายพระเพลิง ณ วันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ได้
แจ้งพระรूपลอยพระอังคาร เก็บพระอัฐิไว้ในพระโกศทองคำ
ทำการสมโภชอีกวัน ๑ รวม ๔ วัน ๔ คืน ครั้นรุ่งขึ้นแท้
พระอัฐิลงเรือเอกชยทิพาทะมาสู่พระราชวังเดิม

ครั้น ณ วันอังคารเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ได้แห่ศพเจ้าคุณ
วังหลวง แด่บ้านท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี ขึ้น
ท้าวทิศเขตพูน แห่ไปสู่พระเมรุ ได้ถวายไตรบริวารแก่
พระราชอาคันตุกะฐานานุกรมเปรียญสงฆ์เป็นอันมาก มีการ
มหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕
แรม ๖ ค่ำ พระราชทานเพลิง รุ่งขึ้นวันศุกร์เดือน ๕ แรม
๗ ค่ำ ได้เชิญอัฐิกลับมาบ้าน เจ้าคุณวังหลวงนั้น เกิด
เมือบวชออกอัฐิ ศักราช ๑๑๓๘ ปี เมือสิ้นชีพกบวชออกอัฐิ
อายุได้ ๖๐ ปี

๑๘๒ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑
ครั้นมาถึง ณ วันเสาร์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ อสนีบาต
ลง ๑๑ แห่ง

เสด็จก่อพระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร

ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เสด็จก่อ
พระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร ในบันนเกิดมีรายปล้นชุกชุมมาก
โปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง กับพระมหาเทพ พระมหามนตร
เป็นแม่กองกำกับตำรวจทั้งวังหน้าวังหลวงชำระบ้าง แยกย้าย
กันไปเที่ยวจับบ้าง จึงโปรดให้มณฑราษามาตย์ออกไปจับข้าง
เมืองสมุทรสงคราม ได้มีรายปล้นและย่องเขาเข้ามา ๓๐ คนเศษ

สมเด็จพระศรีสุลาลัยสวรรคต

ในพระกานัน สมเด็จพระพันปีหลวงซึ่งเป็นกรมสมเด็จพระ
พระศรีสุลาลัย ทรงพระประชวรไข้พิษสวรรคต เมื่อ ณ วัน
อังคารเดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ เวลา ๓ ยาม ประสูติ ณ
วันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ บิชาลโทษก คักราช ๑๑๓๒
พระชนม์ได้ ๖๘ พรรษา ใต้เชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน
ไว้บนพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท

-
๑. วันที่ ๒๕ เมษายน ๒. วันที่ ๑๘ พฤษภาคม
๓. วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๔. พ. ศ. ๒๓๑๓

องค์ดวงเทยวเกลยกล่อมชาวเมือง

ฝ่ายข้างเมืองปัตของ เมอ ฌวนศักรเทอน ๑๒ แรม
 ๕ คำ พระยาฉรงควชัย หลวงอนรรักษ์ภูเบศร์ พระศรีผาวัง
 ขาหลวงองค์อม พระยาปลัด พระยกระบัตร์ พระยาศาสตร์-
 ฤทธิรงค์ พระภักตบริรักษ์ บอกเข้ามาว่า องค์ดวงกับพระ-
 พัทธษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ร่วมคิดกันให้อ้ายโปก
 เขมรคนสนิทเทยวเกลยกล่อมชาวบ้านชาวเมืองปัตของจะกวาด
 เอาครอบครวหน้ไปเมืองพนมเปญ ครั้นจะจับตัวอ้ายโปกมา
 ชำระไค่ถาม อ้ายโปกไม่อยู่ องค์ดวงใช้ไปเมืองระสือ แล้ว
 พระยาปลัดมาแจ้งความว่า องค์ดวงได้พรรคพวกพร้อมแล้ว
 ฌวนพฤหสยเทอน ๑๒ แรม ๔ คำ จะทำการกำเรียบชน
 หลวงอนรรักษ์ภูเบศร์ พระศรีผาวัง องค์อม พระยาปลัด
 พระภักตบริรักษ์ พระยกระบัตร์ พร้อมกันให้คนไปหาตัวองค์
 ดวงกับพระพิทกษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ๔ นายมา
 ถาม ให้การว่า ได้ร่วมคิดกันกับพระพิทกษบดินทร์ พระ-
 มหาดไทยพระพลและกรมการเล็กล้นย ฌ เมืองปัตของ เป็น
 ชินมาก เว้นเสียแต่พวกของค่อมจะทารายแกองค่อมก่อน ด้วย

๑๘๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

โกธว่าองค์ค่อมนั้นขอเชอคำปลัดแก้ว หานบถองค์ค่อมผู้น้องไม่ว่าข้าหลวงจะยกไปช่วยของค่อมจึงจะรบข้าหลวงต่อภายหลัง จึงให้พระพลคุมตัวองค์ค่อม พระมหากไทยไว้

องค์ค่อมถูกคุมตัวลงมากรุงเทพ ฯ

ครั้น ณ วันพุธเดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ พระยามโนโมไตรเจ้าเมืองระสอ ยกกองทัพเข้ามา หาโตมหนึ่งสอขอลงหน้าเข้ามาไม่ ให้ถามพระยามโนโมไตรว่า ทงหนาทกานทางเข้ามาด้วยเหตุอย่างไร พระยามโนโมไตรรับว่าองค์ค่อมมีหนังสือไปว่า องค์ค่อมคิดจะหนีไปเมืองพนมเปญ จึงไต่เข้ามาพงราชการต จึงให้คุมตัวพระยามโนโมไตรไว้ แล้วถามองค์ค่อมกรบสารภาพว่าโตมหนึ่งสอให้พระยามโนโมไตรเข้ามาจริง แต่ทจะคิดทำร้ายนายทัพนายกองกรุงเทพพระมหานครนั้นหามิได้เกะพระบารมีใครความเสียก่อน จึงไต่รับลง หาไม่ก็จะเกิดการใหญ่รบพุ่งฆ่าฟันกัน ครั้นจะชำระโทษของกักลวจะพองเพ่งไป จึงให้หลวงวิจิตรราชา พระยามหาธิราช พระเมือง หลวงอินทรเสนา กับไพร่ ๑๐๐ คนเศษ คุมตัวองค์ค่อม พระพิทักษ์บดินทร์ พระมหากไทย พระพลหลานพระพิทักษ์-

ขทินทร หลวงอนุรักษ์มนตรีบุตรพระพิทักษ์ขทินทร เข้ามา
 แจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระมหานคร ครั้นได้ทรงทราบหนังสือ
 บอกแล้ว โปรดให้ถามองค์ตั้งให้การใจความว่า เมื่อณวน
 กวาทเขาเจ้านายผู้หญิงและครอบครัวองค์จันทร์ลงไปไว้เมือง
 ไชย่ง่อนแล้ว เขมรไม่มีเจ้านายบรรลัารสาายไม่สมัครด้วยณวน
 พาทะละหะจึงให้คนสนิทของตนเฝ้าคน ๑ เล็ดลอมมาหาองค์
 ตั้งแจ้งว่าพาทะละหะได้ข่าวว่า องค์เตยนกนมีหนังสือลย
 มาถองค้อมให้หนลงไป องค์เตยนกนจะยกแผ่นดินให้ ฝ่ายพา
 ทะละหะไม่ชอบใจ ถ้าองค์ตั้งรบเป็นเจ้าแผ่นดินเขมร พา
 ทะละหะจะไปช่วยคิการให้องค์ตั้ง องค์ตั้งจึงตอบไปว่า
 บ้านเมืองของปู่และบิดาคือๆ มาก้อยากจะไค้อยู่ แต่กลัวณวน
 จะไม่เลียง ภายหลังพาทะละหะให้ตงเฝ้ากลับมามากบอกว่า
 พระยาพระเขมรทงปวงนิยมยินดีพร้อมใจกันเป็นอันมากแล้ว ถ้า
 องค์ตั้งหนลงไปเมื่อไร พระยาพระเขมรก็จะช่วยกันสู้รบต่อ
 ณวนให้แพ้งไค้ องค์ตั้งจึงไค้คิการทงหนีไป ไค้ทรง
 ทราบดังนั้นแล้วรบสั่งให้พระยามหาเทพ (ปาน) เอาตัวองค์ตั้ง
 กับพวกพ้องไปจำไว้ททม

ภายหลังมาเจ้าพระยาขทินทรเคหาไม่อยู่ ออกไปราชการ
 แล้ว พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) จึงกราบบังคมทูลแต่พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า นกองค์ดวงต้องรับพระราชอาชญาจำ
อยู่ทมิฬไคความลำบากนัก กลอนกองค์ดวงจะมีความโถมนัส
ตรอมใจตาย จะขอรับพระราชทานนกองค์ดวงคุมตัวไวทธาน
จงทรงพระกรุณาโปรดพระ ราชทานนกองค์ดวงให้พระยาศรี-
สหเทพรับนกองค์ดวงคุมไวทเรือน ขุนจ้านง อักษร (กลั่น)
ส่งกับชาวของกันเลียงนกองค์ดวงอยู่มิได้นาทร

การฉลองวัดหนึ่ง

ครั้นมาถึงเดือน ๑ โปรดให้ทำการฉลองวัดหนึ่ง ซึ่ง
เป็นวัดของกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยสถาปนาไว้ ยังหาได้ฉลอง
ไม่ ครั้น ณ วันเสาร์เดือน ๑ ขุน ๕ คำ พระสงฆ์ไปรับไตร
จวรสัณฐิกพรหมมหาปราสาท รุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๑
ขุน ๖ คำ ตั้งสวดมนต์เย็นณเช้าทวทหนึ่ง ๓ วัน มีการมห-
การรมฉลอง ๓ วัน แล้วทรงทำพระสังคายนาทพรหมมหาปราสาท
พระสงฆ์ ๑๐๐ รูปถวายไตรจวรเครื่องบริวารพร้อม ตั้ง
ต้นกลัปพฤษภทรงไปรยทานทหน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ตั้งแต่
เดือน ๑ ขุน ๑๐ คำ ๑๑ คำ ๑๒ คำ ทรงบริจาคพระราช
ทรัพย์ทงสลากราคาเพียง ๑๐ ทาลง ทองเพอง ๑ เงิน ๒
สลึง เงิน ๑ สลึง แหวนทอง แหวนนาก รวมกันสนพระราช

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๘๓

ทรัพย์ในกรมเป็นอันมาก การฉลองมณฑลมีดอกไม้เพลิง ๗ วัน
๗ คน เสรีจากการ

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑ แรมค่ำ ๑ จึงโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้ชักพระพุทธรูปหล่อใหม่ หน้าตักกว้าง
๑๐ ศอก ๔ นิ้ว ไปไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์

เขตคลองบางขนากและแก้คลองพระโขนง

ครั้นมาถึง เดือน ๒ ขุน ๔ ค่ำ โปรดเกล้าโปรดกระ-
หม่อมให้พระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษา เป็นแม่กองจ้างจีนขุด
คลองตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขนาก เป็นทาง ๑,๓๓๗ เส้น
๑๘ วา ๒ ศอก ลึก ๔ ศอก กว้าง ๖ วา ราคาสั่งละ ๗๐
บาท รวมเป็นเงินทั้งค่าค่อไม้ ค่าแก้คลองพระโขนงและค่าขุด
รวมเป็น ๑,๒๐๖ ชั่ง ๑๓ ตาล ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง
ขออยู่ถึงบขชวกโทศก ศักราช ๑๒๐๒ จึงสำเร็จ

ครั้นมาถึง ณ วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ กรม
หลวงเทพพลภักดิ์ประจวบมณฑลพระชนม์ พระชนม์ได้ ๕๒
พรรษา กษัตริย์ ๖ เดือน

ไปบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องสร้างเมืองปัตตานี

ครั้นมาถึง เดือน ๔ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกมาว่า การ
สร้างเมืองปัตตานีได้ขุดคูรอบเมือง ถมดินเชิงเนินทำที่มั่น

๑๘๘

พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑

โกลน เล่นสายโซ่ไว้สำหรับขังขามแม่น้ำไวทหน้าขอมแห่ง ๑
แล้วปลุกศาลเจ้าหลักเมือง ฉางข้าว ตกหิน ทำวงให้นกขมิ้น
กอกาแพรวรอบ ครน ณ เดือน ขน ๘ คำโตตงพริสงฆ์ พริ
พราหมณ์ ผังอาถรรพณ์หลักเมืองอยู่เชิงเทพคาสถหลักเมือง
สมโภชเวียนเทียนทำตามตำราจดหมายซึ่ง โปรคออกไปทุก
ประการแล้ว ก็ว่าพระพิทักษ์บดินทร์ พระนรินทรโยธา พระมหาค
ไทย พระพล คบคิกกนกบองค์ดวง ส่งออกไปชำระนั้น ไต่เอา
ควนายทพนายกองพระเขมรมา สืบถามไต่ความว่า อ้าย โปกเข้า
โซ่ส้อยของคดวง เทยชกชวณพระยามโนไมตรี พระภักดีบริรักษ์
ชำระไต่ความจริงจะทำโทษอ้ายโปกตามกฎหมาย แต่พระพิทักษ์
บดินทร์ พระนรินทรโยธา พระมหาคไทย พระพล ชำระไต่
ความว่า มีผู้กล่าวโทษของคดวงว่าคิดไม่ชอบกรออยู่แล้ว กลับ
ไปขบถคบหากันมีความผิด โทษนั้นแล้วแต่จะทรงพระกรุณา
โปรด

พ.ศ. ๒๓๘๑

ลศักราช ๑๒๐๐ ขจอสัมฤทธิศก เป็นบทธ ๑๕ โปรด
ให้มหิตราตบออกไปว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างข้อมกำแพง
เมืองแล้วเสร็จในปี ๑ ก็เป็นเกียรติยศแก่แผ่นดินสืบไป แต่

* ในต้นฉบับไม่มีไว้ ๑. พ.ศ. ๒๓๘๑

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๘๕

ความพระพิทักษ์ขบขันทร พระนรินทร์โยธา พระมหากไทย
ชำระไต่ความก็เป็นแต่คนประจบประแจงมีความผิดอยู่ ครั้นจะ
เอาโทษคนเหล่านั้นก็เป็นบุตรหลานเจ้าพระยาอภัยภูเบศร เป็น
ข้าหลวงเดิมคนเก่ามีความชอบมาก ให้เจ้าพระยาขบขันทรเทศา
ภาคทณฑ์โทษไว้ครั้ง ๑ ก่อน ราชการฉนวนเขมรสงบอยู่ เจ้า
พระยาขบขันทรเทศาจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็ให้กลับไป
ไปแจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานคร

เจ้าพระยาขบขันทรเทศาได้ทราบท้องตราแล้ว กลับเข้ามา
ถึงกรุงในเดือน ๖ ทันทการพระศุภกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย
งานพระบรมศุภกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย

และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การพระเมรุกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยนั้น พระเมรุขนาด
ใหญ่เส้าเส้น ๑ พระเบญจาทิมเงินแล้วเสร็จ กำหนดจะได้ชัก
พระบรมศุภกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยแล้ว แต่จะฉลองวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามเสียก่อน ณ วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ
ก็เชิญพระบรมอัฐิและพระอัฐิไปประดิษฐานในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถวายไตรแพรทองพุดตาล ผ้ากราบ
ปักอกัษรว่า ฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระสงฆ์ราชา

คณะ พระครู เปரியัญฐานานุกรมเพียงพระปลัด สวดพระพท
มนต์และฉน์ในพระอโศก ๓ วัน ถวายเครื่อง ข้าราชการ
ประณต แต่การฉลองนมนต์แต่อกไม่เพลิงต่าง ๆ ครั้น ๗
เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ เชิญพระอัฐิกลับ

ครั้น ๗ วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ใต้แห่พระบรม
ธาตุเข้าสวดพระเมรุ มังงานสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้นรุ่งขึ้น
๗ วันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ พระสงฆ์ฉน์แล้วแห่พระบรมธาตุ
กลับเข้าพระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้น ๗ วันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๗
ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง เชิญพระบรมศพขึ้นยานมาศแห่ลง ไปแต่
พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท ขนมหาพิชัยราชรถ ทหน้าวัดพระ
เชตุพน ตั้งกระบวนแห่อย่างใหญ่ มีรูปสัตว์ต่าง ๆ ไปสู่พระ
เมรุ เชิญพระโกศเข้าทางประตูคานขุมทิศ เวียนพระเมรุ ๓
รอบแล้วเชิญขึ้นสู่พระเบญจางเงินสลักลายประดับพลอยเหมือน
พระเบญจาทอง ในพระเมรุทองผ้ายใต้เศวตฉัตรมโหรีเครื่องสูง
พร้อม มีเครื่องประดับขนพระเบญจาทอด้วยทองข่าง เงินข่าง
พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม และถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ใน
กรุงนอกกรุงและหัวเมือง เวลาเช้าเสด็จออกไปปฏิบัติพระสงฆ์
ราชาคณะ ๘๐ รูป พระสงฆ์ทำทักษิณแล้วกลับประทับแล้ว

๑. อังคารที่ ๒๔ เมษายน ๒. วันที่ ๒๖ เมษายน

๓. วันที่ ๓๐ เมษายน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๑๕๑

เสด็จไปประทับที่พระที่นั่งทรงธรรม มีธรรมเทศนาไพชยกลีย
ธรรม แบ่งเป็นองค์ละ ๕ กัณฑ์ จบธรรมเทศนาแล้วเสด็จ
กลับเข้าพระบรมมหาราชวัง ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงก็เสด็จออกสู่
พระเมรุ จิตเครื่องนมัสการธรรม สักการบูชาเสร็จแล้ว ก็เสด็จ
ไปประทับพลับพลามวย จึงโปรดให้ตั้ง ทานผลกัลยพฤกษ์
และมีการมหรสพสมโภชถ้วนครบ ๗ วัน ๗ คืน

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาบ่าย สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว พระราชวงศานวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน เสด็จขบวน
มณฑลทวยหาเมืองประเทศราชใหญ่น้อยพร้อมกัน ได้กราบถวาย
บังคมถวายพระเพลิง ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ
เก็บพระบรมอัฐิ เข้าประดิษฐานในพระโกศทองคำกั้นประดับ
พลอย มีการสมโภชพระบรมอัฐิ ๓ วัน ๓ คืน เป็นคารบ ๑๐
วัน ๑๐ คืน ครั้น ณ เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ เวลาเช้า ได้เชิญ
พระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ในเดือน ๖ นั้น พระเทพกัญชรเจ็ด ไม่ร่ายถวายรับนำมา
หลายเวลา ถึง ณ วันเสาร์เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำใกล้รุ่งกลุ้ม คึก
ตั้งแต่ไค้มา อยู่มาไค้ ๓๘ ปี

งานพระศพกรมหลวงเทพพลภักดิ์

ครั้น ณ วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ได้ให้พระศพกรม
หลวงเทพพลภักดิ์ ตั้งกระบวนแห่ไปเข้าพระเมรุใหญ่ท้องสนาม
หลวง ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรม
เปรียญอันดุษฎีปกรณ์ มีการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน
ครั้น ณ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ พระราชทานเพลิง

ครั้นมาถึงเดือน ๘ อ้ายพลายอทรพย ทาสพระศรีวักก
บุตรพระยาศรีพพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี ทำเรื่องรាយนต่อเจ้า
พระยาธรรมว่า พระศรีวักกตรึกใคร่กับเจ้าจอมอ้อม บุตรพระยา
มหาเทพ (ปาน) พระศรีวักกให้ออทรพยยกยอหน ทาสคน ๑ เขา
ไปพุดจาแทะโลมเจ้าจอมอ้อม ๆ ก็ยอมว่าจะไม่ท้าวราชการแล้ว
จะคิดเงินออกไปอยู่กับบิดาเสียก่อน แล้วจึงให้ไปส่งขื่อต่อ
ภายหลัง เจ้าจอมอ้อมกับพระศรีวักกตรึกใคร่กันให้ชาวของกัน
พระลำราญราชหฤทัย (อ้าว) นนรู้เห็นเป็นใจด้วยจะช่วยส่งขื่อต่อ
พระยามหาเทพให้ ครั้นความกราบทุลทราบแล้วโปรดให้กรม
หลวงรักษารณเรศเป็นตุลาการ ชำระพิจารณาได้ความจริงว่า
เป็นแต่ให้หนังสือเพลงยาวและข่าวของท่านหญิงกับชายก็ไม่
ได้พบพุดจากันในที่ใดคำขบถใด จึงโปรดให้ลูกขุนปรึกษาโทษ

๑. ศกรที่ ๑๘ พฤษภาคม

๒. จันทรที่ ๒๑ พฤษภาคม

ลูกขุนเชิญบทพระกฤษฎีกาปรึกษาไทยว่า ชายใดบังอาจสมรัก
 คอยนางใน ก็ให้ประหารชีวิตเสียทั้งชายทั้งหญิง พระตำราญ
 ราชหฤทัยก็เป็นพนักงานกรมวัง การท่งนกเป็นในพระราชฐาน
 รวบรวมกันงเสีย กลับเข้าคอกคนผิด ต้องประหารชีวิตเสียด้วย
 ยายนอยของอมคน ๑ กบอหนทาสพระศรีภักติกคน ๑ เป็นคนชัก
 สือ นายฝักนายออนพลียงพระศรีภักติ ความแลวกนงเสีย
 มิได้ห้ามปราม เห็นชอบไปตามกัน หมอชงเป็นหมอดและหมอ
 เสน่ห์ โกหกเที่ยวหาเงิน มาทูลพระศรีภักติว่าคงได้การสำเร็จ
 ความความปรารถนาก็มีความผิด ขอให้เอาคนทั้ง ๘ ไปประหาร
 ชีวิตเสีย แล้วบริวารชาครเป็นหลวงให้สน อย่าให้ผิดคเียง
 อย่างต่อไป ก็โปรดให้เอาตามคำลูกขุนปรึกษา ครั้นฉวนเดือน
 ๘ ชน ๑ คำ ก็เอาคนไทยไปประหารชีวิตเสียทั้งห้า

สร้างบ่อมก้าแพงเมืองนครเสียมราฐ

ในบ่จอนันโปรดให้ชำระฉ้นยกใหญ่ ทั้งในกรุงและหัว
 เมืองแล้ว ทรงพระราชดำริว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาทำเมือง
 ขัตติยของแล้วกลียเขามาทรง ราชการข้างเมืองเขมรก็ยังมอญจะ
 ไว้วางใจมิได้ จึงรับสั่งให้พระยาราชสุภาวดีเป็นแม่ทัพออกไปพัง

๑๕๔ พระราชพงศาวดาร รัชกาล ที่ ๓ เล่ม ๑

ราชการพักทัพอยู่พลางก่อน แต่เมืองนครเสียมราฐยังมีได้ทำ
ขอมกำแพงเหมือนเมืองปัตของ จึงโปรดให้พระยาราชสุภาวดี
เป็นแม่กองทำเมืองนครเสียมราฐด้วย คมทัพรองและกองรามัญ
เป็นคน ๒,๘๘๓ คน ทิ้งคนหัวเมืองเป็นคน ๑๐,๐๐๐ คน
พระยาราชสุภาวดีโดยจากากรง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๒ ขึ้น
๑๑ ค่ำ ไปตั้งเมืองนครเสียมราฐ ได้จัดการทำอิฐเผาปูนลงมือ
ทำขอมกำแพงเมืองนครเสียมราฐ ยาวตามลำน้ำ ๑๒ เส้น
สกัดขึ้นไปบนบก ๑๐ เส้น ทำท่อนทั้งสายไซ้ไว้ด้วย แต่ในวัน
เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ

เจ้าฟากภูเทอลทพยวดสันพระชนม์

ในเดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ สมเด็จพระเจ้าฟากภูเทอลทพยวด ทรง
พระประสูติพระโรคโบริณมานานแล้ว ครั้น ณ วันเสาร์เดือน ๔
ขึ้น ๓ ค่ำ สิ้นพระชนม์ พระชนมายุได้ ๕๐ พรรษา ๘ เดือน
๑๘ วัน โปรดให้ทำการพระเมรุทองลงนามหลวง เจ้าพนักงาน
งานไต่จบการทำพระเมรุอยู่

๑. วันที่ ๒๑ ธันวาคม

๒. ศุกร์ที่ ๒๒ กุมภาพันธ์

๓. วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์

๒๔๕ แขกสลัดยกเข้าตมืองตรังเมืองไทรบุรี

ฝ่ายเมืองไทร ทนกรมหมื่นคัสสัลหุลานตนกประแวงนซัง
เป็นเจ้าพระยาไทรบุรี กับทนกรมหมื่นคอสากะหนไปเป็นสลัดอย
ในทะเล เกลยกล้อมผู้คนได้มากแล้วก็จะยกเข้าตมืองตรัง
ไค้ไทวนลั* อัยรยกษาลแล้วยกมาตเขาเมืองไทร พระภักคยรรยก
ซังเป็นพระยาไทรบุรี พระเสนานชิตผน่อง บุตรเจ้าพระยานคร
อัยรยกษามืออง เห็นวพลเมืองเป็นแขกจะอัยรยกษามิไค้ กล่าดอຍ
มาอຍเมืองพทลงบอกเขามา

ครั้นนั้นเจ้าพระยานครเขามาอຍ ณ กรุง พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอัยหวไค้ทรงทราบหนังสือบอกแล้ว รัชสังให้เจ้าพระยา
นครออกไค้โดยเร็ว มีตราเกณชให้พระยาวชิตถกคศรพิไชย
สงคราม ผู้ว่าราชการเมืองไชยา คมคน ๑,๐๐๐ ไค้รักษา
เมืองพังงา เจ้าพระยานครไค้ไปตมืองกเกณชคนเมืองนคร
เมืองพทลง ให้พระยาไทรบุรี พระเสนานชิต พระวิชิตสรไกร
ยกกลงไปตมืองไทรคน แล้วทรงพระราชดำริว่าแขกเมืองไทร
เป็นกบฏชนคองไร แขกเมืองชนเมืองสงขลาพลอຍเป็นกบฏ
ชนคอง จะไค้ไค้มิไค้ ไค้ปรคเกลาไค้ปรคกระทมอมีให้พระยา
ศรพิพัฒนรัตนราชโกษาจางวางพระคลังสินค้าเป็นแม่ทัพ เจ้า
พระยายมราชเป็นทัพหน้ายกออกไค้ช่วยเมืองไทร

มีสเตอร์ฤทธิธชอนอังกฤษนำอักษรสาสน์เข้ามา

เมื่อกำลังจกกองทัพอยู่นั้น มีสเตอร์ฤทธิธชอน อังกฤษถ
อักษรสาสน์เจ้าเมืองบงกลาเข้ามาทางบก เจ้าเมืองเมาระคำเลมิให้

เจ้าเมืองตกรานคุมมอญพม่าเป็นพาหนะเข้ามาด้วย ๑๐๐ คน
เดินมาทางเมืองกาญจนบุรี มาหาพระยาราชบุรี พระยาราชบุรี
จะจกเรือส่งเข้ามาก็ไม่ยอม แล้วเดินมาเมืองนครไชยศรี พัก
อยู่ศาลากลางจะข้ามแม่น้ำเมืองนครไชยศรีเข้ามากรุงเทพมหานคร
นคร พระนครไชยศรี ตอบว่าทางช้างเดินไปไม่ได้ ทางนั้น
เป็นพลเป็นหลุมเป็นร่องสวนทงนั้น มีสเตอร์ฤทธิธชอนว่าพวก
มอญว่าไปได้ พระนครไชยศรีตอบอีกว่าเดินไปได้แต่คนเดินเท้า
ถ้าจะเอาช้างเข้าไปถึงกรุงก็ต้องเดินอ้อมไปถึงกรุงเก่าจึงจะไปได้
ถ้ามีสเตอร์ฤทธิธชอนจะเข้าไปทางนี้ให้ได้ ช้างจะไปติดหล่ม
อย่างไรจะโทษแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ ถ้าจะไปทางเรือ ข้าพเจ้า
จะจกส่งเข้าไปให้ถึง มีสเตอร์ฤทธิธชอนก็ยอม

๑. คือมีสเตอร์ริดชน ถือนางสีของบริษัทธิสตอินเดียเข้ามาขอทำ
สัญญาซื้อขาย

๒. ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ ว่าเป็น “พระยา”

จัดทัพให้มิสเตอร์ฤทธิธสซอน

ความเรียงนี้ พระนครไชยศรีตดเสียไม่ให้เข้ามาทางบก
 ไตนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดนัก มิสเตอร์ฤทธิธสซอนเข้า
 มาถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๓ ข้างแรม ให้อาศัยอยู่กับ
 หน้แตรตกหน้าวัดประยุรวงศ์ ปลุกแต่โรงให้พวกมอญพม่า
 อยู่ มิสเตอร์ฤทธิธสซอนได้ไปหาท่านเจ้าพระยาพระคลัง ลำแตง
 หนึ่งสอสำหรับขวและอักษรสาสนเจ้าเมืองบงกลา ซึ่งมีมาทูล
 เกล้าทูลกระหม่อมถวายว่า ทเมของมอญเมืองพม่าเกิดความไข้
 โคกระบอล้มเสียเป็นอันมาก จนไม่มีโคกระบอจะทำนา เจ้าเมือง
 บงกลาขอให้ลูกค้าซื้อโคกระบอออกไปจะไ้ทำไ้ไรนา ข้อ ๑ ว่า
 ราษฎรอยู่ในบังคับของกฤษ ชอช้างม้าโคกระบอในแขวงเมือง
 เชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เจ้าของช้างม้าโคกระบอรับเงินไ้
 แล้วไ้ไม่ให้ช้างม้าโคกระบอไป ท่านเจ้าพระยาพระคลังตอบว่า
 ทแผ่นดินสยาม ช้างม้าโคกระบอ เป็นกำลังราชการแผ่นดิน และ
 คักสงครามมาไ้อาศัย จะปล่อยไ้ลูกค้าชอออกไปแล้ว ยาน
 เมืองก็จะรวงโรยเสียถอยกำลังไป และทเมืองเชียงใหม่ เมือง
 นครลำพูนน เงินทองเกวของกันอย่างไรไ้จะให้ข้าหลวงชน
 ไปชำระคนไ้แก่เจ้าของ มิสเตอร์ฤทธิธสซอนก็ยอม

พระราชพงศาวดาร รัชกาล ที่ ๓ เล่ม ๑
โปรดเกล้าฯ ให้มีสเตอร์ฤทธสาชนเฝ้า

และถวายบรรณาการ

ครั้นฉนวนอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ มีสเตอร์ฤทธสาชน
ไ้เข้าเฝ้าออกใหญ่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถวายเครื่องราช
บรรณาการ คือถามองท่าควยกระต่าย เขียนเป็นแผนที่เมือง
ลอนดอน หีบเพลงยาว ๑ ศอก กว้าง ๘ นิ้ว สูง ๗ นิ้ว หีบ ๑
ขุดขี้กอกไม้กระเบื้องลายเขียนทองคำ ๑ ขุดรูปพระโองการเบื้อง
ลายเขียนทองคำ ๑ ขุดกระเบื้องสีเหลี่ยมมัจจุกลายเขียนทองคำ ๑
ขุดแก้วรูปมัจจุเจ้าแผ่นดินองค์ฤษขุด ๑ ขุดแก้วเจียรไน
มัจจุรูปสังข์ ๑ ขุดแก้วพิมพ์รูปค่อม ๑ ขุดแก้วเจียรไน
พิมพ์เล็ก ๑ ขุดแก้วเจียรไนเขนตะเกียง ๑ พรหมวิลาศ
กว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้ว ยาว ๔ ศอก ๑๐ นิ้วมน ๑ พรหมวิลาศ
ยาว ๓ วา กว้าง ๘ ศอกมน ๑ พรหมวิลาศยาว ๗ ศอก กว้าง
๑ ศอก ๖ นิ้วมน ๑ แล้วเอาของไปถวายกรมหลวงรักษ
ธรรมาศรไปกำนัลเจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง
ของหลวงพระราชทานตอบแทน ช่างพลายส่ง ๕ ศอกเศษ มี
เครื่องพร้อม ๑ สัปคับถักลวดเขียนลายรัตนามหมอนหนัง
เขาสุนัข ๑ กุญแจเงินงอนทาร์ก ๑ ของ้าวเล่ม ๑ เครื่อง

ข้างหุ้มบัลลังก์ ๑ กรมหลวงรักษารัตนเศรษฐีตอบแทนข้างพลาย
สูง ๔ ศอกเศษข้าง ๑ เจ้าพระยาบดินทรเดชาตอบแทนข้างพลาย
สูง ๔ ศอกเศษข้าง ๑ เจ้าพระยาพระคลังตอบแทนข้างพลาย
สูง ๔ ศอกเศษข้าง ๑ แล้วมัสเตอร์ฤทธิษชนกถวายบังคมลา
กลับไป เสด็จไปทางเมืองสุพรรณบุรี ไปออกด่านอุทัยธานี
ครนมัสเตอร์ฤทธิษชนกกลับไปแล้ว

ท่านเจ้าพระยาศรีพพัฒน์ เจ้าพระยาบวรราช (ยมนา) ได้
กราบถวายบังคมลาออกไปเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม
๘ ค่ำ พระยาศรีพพัฒน์ไปทูลขอพระที่นั่งอมรมณีสวรรค
ปากกว้าง ๓ วา ซึ่งเจ้าพระยาบวรราชทำถวาย เป็นเรือปากปลา
ท้ายกำปั่น ทาหมุดทองดงามลง ๗ ข้างแล้ว กบเรือรมขอนาย
ทนายกอง ๔๘ ลำ เป็นคนกรุงเทพมหานคร ๔,๖๓๐ คน

องค์การตำรวจนครบาล

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ตรัสภา

นายกัณฐ์ สัตยกุล ผู้พิมพ์และโฆษณา

๔ ธันวาคม ๒๕๐๔